

Vrije Universiteit Brussel

Annelies Baeten 73624

2de jaar Licentiaat in de Communicatiewetenschappen

Academiejaar 2005-2006

“Een Europese identiteit en een Europese civiele maatschappij:
onbestaande?”

Een analyse van de Belgische berichtgeving naar aanleiding van het protest tegen de oorlog in Irak in twee traditionele mainstream kranten en een alternatief medium, en hun beeld van de Europese civiele maatschappij.

Eindverhandeling met het oog op het behalen van het
Licentiaatsdiploma in de Communicatiewetenschappen

Promotor: Prof. Dr. Nico Carpentier

Co-promotor: Prof. Dr. Kristel Vandenbrande

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	6
ABSTRACT	7
INLEIDING	8
DEEL I: LITERATUURONDERZOEK	14
1. Identiteit	14
1.1 Identiteit en representatie	14
1.1.1 Poging tot definiëring	15
1.1.2 Het principe van antagonisme	18
1.1.2.1 <i>Twee belangrijke stromingen</i>	19
1.1.2.2 <i>Identiteit binnen het denkkader van Laclau en Mouffe</i>	20
1.1.2.3 <i>Antagonismen: een noodzaak?</i>	23
1.2.1 Proces van Europeanisering	25
1.2.2 Een 'Europees' debat	26
1.2.2.1 <i>Een Europese identiteit?</i>	26
1.2.2.2 <i>Oprichting van de Europese Unie</i>	27
1.2.2.3 <i>Een waaier van identiteiten</i>	27
a) Politieke identiteit	28
b) Culturele identiteit	29
1.2.3 Toekomstmuziek	30
2. Civiele maatschappij	32
2.1 Civiele maatschappij: een gecontesteerd begrip	32
2.2 Civiele maatschappij naar Gramsciaans model	34
2.3 Nieuwe sociale bewegingen	37
2.3.1 Ontstaan	37
2.3.2 Kenmerken	38
2.3.3 Theoretisch paradigma	39

2.4	Een nationaal ideaal? _____	41
2.4.1	Het concept natie: in het kort _____	41
2.4.2	Twee vormen van nationale identiteit: nationalisme en patriottisme _____	42
2.4.3	Een nationale civiele maatschappij _____	43
2.5	Tendensen naar globalisering _____	45
2.5.1	Het concept globalisering _____	45
2.5.2	Twee modellen: top down of bottom up? _____	47
2.5.2.1	<i>Kosmopolitische democratie</i> _____	47
2.5.2.2	<i>Naar een globale civiele maatschappij?</i> _____	49
2.6	Europese civiele maatschappij: een vergeten speler? _____	53
3.	Representatie en discours _____	55
3.1	Taal en representatie _____	55
3.1.1	Constructivistische benadering _____	56
3.2	Van discoursanalyse naar kritische discoursanalyse _____	57
3.2.1	Kritische discoursanalyse _____	58
3.2.1.1	<i>Ideologische effecten</i> _____	58
3.2.1.2	<i>Taal en macht</i> _____	59
3.2.1.3	<i>Wat maakt KDA kritisch?</i> _____	60
3.2.1.4	<i>Belang van context</i> _____	60
3.2.2	Kritische discoursanalyse volgens Fairclough _____	61
3.2.2.1	<i>Het driedimensionale model van Fairclough</i> _____	62
4.	Besluit literatuuronderzoek _____	65
DEEL II: METHODOLOGISCH KADER	_____	67
1.	Uitgangspunt en relevantie _____	67
2.	Probleemstelling _____	68
2.1	Onderzoeksvragen _____	68
3.	Dataverzameling _____	70
4.	Methode van data-analyse _____	72
4.1	Analyse-instrument _____	73

4.1.1	Sociale gebeurtenissen	73
4.1.2	Verschil	74
4.1.3	Intertekstualiteit	74
4.1.4	Representatie van sociale gebeurtenissen	75
4.1.5	Evaluatie	75

DEEL III: CONTEXTANALYSE _____ **76**

1. Voorgeschiedenis Midden-Oosten _____ **76**

1.1 Eerste Golfoorlog: Iran-Irak oorlog (1980-1988) _____ 76

1.1.1 Aanleiding _____ 77

1.1.2 Verloop _____ 79

1.2 Tweede Golfoorlog: conflict Irak-Koeweit _____ 81

2. Irak-crisis _____ **83**

2.1 Aanleiding Irak-crisis _____ 83

2.1.1 11 september 2001 _____ 83

2.1.1.1 Aanslagen _____ 83

2.1.1.2 Reactie _____ 84

2.2 Oorlog tegen het terrorisme ('War on terror') _____ 85

2.2.1 Oorlog Afghanistan _____ 85

2.2.2 Irak crisis 2003 _____ 87

2.2.2.1 Hoofdreden? _____ 87

2.2.2.2 Aanloop _____ 88

2.2.2.3 Verloop _____ 89

DEEL IV: KRITISCHE DISCOURSANALYSE _____ **91**

1. Inleiding _____ **91**

2. Bespreking alternatief medium: Indymedia België _____ **92**

2.1 Representatie van de civiele maatschappij op Indymedia België _____ 92

2.1.1 Lokaal - nationaal - Europees - globaal protest _____ 92

2.1.2 Harmonieus of oppositioneel? _____ 96

2.1.3 Een Europese civiele maatschappij en een Europese identiteit? _____ 99

3.	Bespreking mainstream kranten: De Standaard en Le Soir	101
3.1	Representatie van de civiele maatschappij in De Standaard en Le Soir	101
3.1.1	Lokaal – nationaal – Europees – globaal protest	101
3.1.2	Harmonieus of oppositioneel?	102
3.1.3	Een Europese civiele maatschappij en een Europese identiteit?	104
4.	Besluit onderzoeksresultaten	107
DEEL V: ALGEMEEN BESLUIT		108
BIBLIOGRAFIE		112
LIJST VAN BIJLAGEN		125

VOORWOORD

Bij de gedachte aan deze thesis, mag een dankwoord uiteraard niet ontbreken. Ondanks de vele eenzame uren achter stapels boeken en computer, is deze opdracht echter geen individuele strijd geweest.

In de eerste plaats wil ik promotor, prof. dr. Nico Carpentier, van harte bedanken voor zijn goede raad en toewijding. Ondanks de vele thesisstudenten wist hij toch steeds ruim voldoende tijd vrij te maken voor een afzonderlijke en degelijke begeleiding. Een ware prestatie, waarvoor mijn oprechte dank.

Binnen de vakgroep communicatiewetenschappen gaat mijn dank ook uit naar copromotor prof. dr. Kristel Vandenbrande voor het inzicht dat werd bijgebracht in 1ste Licentie. Dit inzicht is een noodzakelijke schakel geweest in mijn communicatiewetenschappelijke vorming/opleiding. Hierbij bedank ik ook assistent, Benjamin De Cleen en assistente, Birgitte Martens. Ook zij hebben zeker hun steentje bijgedragen aan het volbrengen van deze thesis. Hun deur stond steeds open, om vanuit eigen ervaringen, advies en tips aan te reiken. Mijn dank hiervoor.

Uiteraard mag ik binnen deze opdracht ook mijn persoonlijke kring niet vergeten. Mama en papa, bedankt dat jullie de spanning voor mij verzachtten en er waren op momenten dat ik jullie nodig had. Ondanks dat jullie geduld vaak op de proef werd gesteld, bleven jullie mij steunen. Te weten dat jullie onvoorwaardelijk achter mij staan, geeft een goed gevoel. Dank aan iedereen die interesse toonde in verband met de evolutie van dit project. Het geeft een extra duwtje in de rug.

Ook studenten-collega's en boezemvriendinnen, Marie Ruijs en Geetha Keyaert zorgden voor een hart onder de riem. Ondanks het feit dat ook zij voortdurend de druk van de deadline voelden, kon ik steeds op hen terugvallen.

Tot slot gaat mijn dank uit naar vriendin Kim Van Haudenhuyse, voor de onmisbare hulp bij praktische en technische zaken. Haar hulp maakte de laatste sprint een stuk draaglijker.

ABSTRACT

Deze thesis onderzoekt de representatie van een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving van De Standaard, Le Soir en Indymedia België tijdens de militaire fase van de Irak-crisis in 2003. Van hieruit wordt opzoek gegaan naar een link met een ruimere Europese identiteit in die media. Hiertoe zal gefocust worden op drie onderzoeksvragen. De relevantie van dit onderzoek spruit voort uit de wetenschappelijke discussie inzake de Europese identiteit. Daar de media niet meer weg te denken zijn uit onze hedendaagse samenleving, gaat de interesse uit naar hoe de media aan deze discussie bijdragen. De Europese civiele maatschappij staat hierin centraal, daar dit nog vrij onontgonnen terrein is in de literatuur. Voor de operationalisering van dit onderzoek, wordt beroep gedaan op een kritische discoursanalyse. Deze wordt uitgevoerd met behulp van het analysemodel van Norman Fairclough. Uit de kritische discoursanalyse van Le Soir en Indymedia kan geconcludeerd worden dat de Europese civiele maatschappij op een oppositionele, maar desalniettemin positieve wijze wordt gerepresenteerd. Hier wordt indirect verwezen naar Europa, dat negatief wordt weergegeven. 'Wij' (= de Europese civiele maatschappij) zijn dus goed, in tegenstelling tot 'zij' (= Europa) die slecht zijn. De Europese civiele maatschappij behoort bijgevolg niet tot een Europese identiteit in beide kranten. De kritische discoursanalyse van De Standaard geeft aan dat deze krant de Europese civiele maatschappij oppositioneel, maar daarentegen negatief representeert. Dit medium lijkt eerder een nogal neutrale houding aan te nemen ten overstaan van Europa. Van een echte 'wij-zij' relatie is bijgevolg geen sprake.

Trefwoorden: Europese civiele maatschappij, Europese identiteit, Irak-oorlog, mediarepresentatie, kritische discoursanalyse.

INLEIDING

Begin jaren 50 werden de grondslagen gelegd van de huidige Europese Unie. Naarmate de Europese Unie zich verder ontplooidde, heerste een groeiend debat over het al dan niet bestaan van een Europese identiteit.

“It was during the sixties that ‘European identity’ began to be posed as a problem, together with the debate on ‘identity’ – a term little used until the fifties.”¹

Deze debatten zijn de laatste jaren steeds actueler geworden. Overvloedige wetenschappelijke literatuur betreffende deze discussie bewijst dit. Wat is de Europese identiteit? Bestaat er een Europese identiteit? Hoe kan een Europese identiteit geconstrueerd worden?²

Indien er al sprake was van een Europese identiteit, spleet deze in tweeën toen de Verenigde Staten bekendmaakten Irak militair aan te vallen op 20 maart 2003. Sommige lidstaten waren voor, andere waren dan weer radicaal tegen. De Britse regering, met boegbeeld Tony Blair, stond als een blok achter Amerika, dit in tegenstelling tot Frankrijk en Duitsland die radicaal tegen deze oorlog waren. België schaarde zich achter deze laatste groep.³

De unilaterale acties van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië ontketenden een golf van verzet, geleid vanuit de civiele maatschappij. Protestacties en vredesmarsen barstten los, met verzet tegen de oorlog als belangrijkste beweegreden.⁴ Vertrekkend vanuit dit maatschappelijke gebeuren, gaat deze thesis opzoek naar de representatie van de civiele maatschappij, meer bepaald de Europese civiele maatschappij.⁵ Als communicatiewetenschapper staat dit onderzoek in het kader van de media, met als doel de mediarepresentatie van een Europese civiele

¹ PASSERINI (L.). From the ironies of identity to the identities of irony. In: PAGDEN (A.) (ed.). *The idea of Europe: from antiquity to the European Union*. Cambridge, University Press, 2002, p. 193.

² KEVIN (D.). *Europe in the media: a comparison of reporting, representation, and rhetoric in national media systems in Europe*. Mahwah, Erlbaum, 2003, pp. 10-22.

DELANTY (G.). The quest for European identity. In: ERIKSEN (E.) (ed.). *Making the European polity: reflexive integration in the EU*. London, Routledge, 2005, p. 127.

PASSERINI (L.). From the ironies of identity to the identities of irony. In: PAGDEN (A.) (ed.). *The idea of Europe: from antiquity to the European Union*. Cambridge, University Press, 2002, pp. 193-194.

JACOBS (D.), MAIER (R.). *Europese identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie*. <http://users.belgacom.net/jacobs/oikos.pdf>, zie bijlage: p. 12.

Datum van raadpleging: 18 april 2006

³ HULDT (B.). The Iraq war and the transatlantic relationship. In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, p. 50.

⁴ FREEDMAN (L.). War in Iraq: selling the threat. In: *Survival*, 2004, volnr. 46, nr. 2, p. 8.

CARPENTIER (N.), TERZIS (G.) (eds.). *Media representations of war and conflict*. http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/war&media_finalreport.pdf, zie bijlage: p. 5.

Datum van raadpleging: 10 januari 2006

⁵ RUMFORD (C.). European civil society or transnational social space? Conceptions of society in discourses of EU citizenship, governance and the democratic deficit: an emerging agenda. In: *European Journal of Social Theory*, 2003, volnr. 6, nr. 1, p. 27.

maatschappij te bestuderen. Hieruit zullen we trachten conclusies te trekken betreffende een ruimere Europese identiteit in de media. Dit vertaalt zich naar de volgende probleemstelling:

“Hoe draagt de berichtgeving omtrent de Europese civiele maatschappij bij tot de constructie van een Europese identiteit in de Belgische media?”

Kritische discoursanalyse van de mediarepresentatie van het protest tegen de oorlog in Irak, in twee mainstream kranten, De Standaard en Le Soir en een alternatief medium, Indymedia België.

Hoe zal dit onderzoek in zijn werk gaan?

De probleemstelling wordt uiteengetrokken in drie kleinere onderzoeksvragen:

1. ‘Op welk(e) niveau(s) (lokaal, nationaal, Europees, globaal?) wordt de civiele maatschappij gerepresenteerd in de geanalyseerde media?’
2. ‘Wordt de civiele maatschappij harmonieus of oppositioneel gerepresenteerd in de geanalyseerde media?’
3. ‘Wat zegt een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving, over een ruimere Europese identiteit?’

In eerste instantie wordt gepeild naar het niveau waarbinnen de civiele maatschappij zich in de media vooral beweegt. Lokaal? Nationaal? Europees? Globaal? Deze vraag kan informatie opleveren over de betekenis van een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving. Komt een Europese civiele maatschappij vaak of weinig aan bod? Expliciet of impliciet?

In een tweede onderzoeksvraag gaat de aandacht naar de wijze waarop de civiele maatschappij in de berichtgeving wordt weergegeven. De media kunnen hier twee mogelijke standpunten innemen. Of ze zien dergelijke protest- en vredesbewegingen als harmonieus en noodzakelijk om de orde te herstellen in de samenleving, of ze worden beschouwd als herrieschoppers en ordeverstoorders die niets bijdragen aan de maatschappij. Het eerste standpunt wijst op een consensusmodel, terwijl het tweede eerder betrekking heeft op een oppositioneel model. Uit de berichtgeving zal moeten blijken of de media hier positief of negatief tegenover staan, wat ons iets meer vertelt over hoe die media tegen een Europese civiele maatschappij aankijken.

De twee vorige onderzoeksvragen zijn een noodzakelijke tussenstap om in een laatste fase in te gaan op de derde onderzoeksvraag. Uit deze onderzoeksvraag zal moeten blijken wat een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving betekent voor een ruimere Europese identiteit.

Maakt deze Europese civiele maatschappij deel uit van die Europese identiteit in de berichtgeving of net niet? Of misschien wordt er wel helemaal niet gealludeerd op een Europese identiteit? Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, zal in het literatuuronderzoek uitgebreid stilgestaan worden bij het concept identiteit en de constructie ervan. Hier zullen de politieke filosofen, Laclau⁶ en Mouffe⁷ een belangrijke rol spelen.

Voor de uitvoering van dit onderzoek wordt beroep gedaan op een kwalitatieve onderzoeksmethode⁸, meer bepaald, een kritische discoursanalyse.⁹ Kwantitatief onderzoek is hier minder aangewezen, daar dit onderzoek haar informatie voornamelijk zal halen uit subtiliteiten en nuances die aanwezig zijn in de mediateksten.¹⁰

Wat het datamateriaal betreft, gaat de keuze naar twee mainstream kranten, De Standaard en Le Soir, en een alternatief medium, Indymedia België.¹¹ De verantwoording voor deze keuze komt in het methodologische kader uitgebreid aan bod.

Qua tijdsafbakening werd geopteerd voor een periode gaande van 20 februari 2003 tot en met 1 mei 2003. Deze onderzoeksperiode bevat de militaire fase van de Irak-oorlog (20 maart 2003-1 mei 2003). De onderzoeksperiode start reeds op 20 februari 2003, gezien het vermoeden dat het protest in de media het meest in de aanloop naar de oorlog aanwezig zal zijn. Binnen deze kritische discoursanalyse staat Norman Fairclough centraal. Faircloughs 12 punten-checklist¹² zal een centrale rol spelen bij het uitvoeren van de analyse en zal zo een sturingsinstrument vormen om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

Wat maakt dit onderzoek nu maatschappelijk en wetenschappelijk relevant?

Gezien het maatschappelijke en wetenschappelijke debat inzake de Europese identiteit, gaat de interesse als onderzoeker naar de manier waarop de media hiermee omgaan. Uit het literatuuronderzoek zal blijken dat de Europese identiteit een onderwerp is van veel discussie. Sommige auteurs ontkennen het bestaan van een Europese identiteit.¹³ Anderen staan er

⁶ LACLAU (E.). *New reflections on the revolution of our time*. London, Verso, 1990, p. 17.

⁷ MOUFFE (C.). *On the political*. Abingdon, Routledge, 2005a, p. 15.

⁸ BAARDA (D.), DE GOEDE (M.), TEUNISSEN (J.). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen, Stenfert Kroese, 2001, p. 15.

⁹ FAIRCLOUGH (N.). The discourse of New Labour: critical discourse analysis. In: WETHERELL (M.), TAYLOR (S.), YATES (S.) (eds.). *Discourse as data: a guide for analysis*. London, Sage, 2001, pp. 229-230.

¹⁰ WESTER (F.). Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpretierende werkwijze. In: HUTTNER (H.), RENCKSTORF (K.), WESTER (F.) (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 1995, p. 625.

¹¹ Voor het onderzoek wordt steeds gebruik gemaakt van online-artikels.

¹² Uit deze checklist zullen slechts die criteria weerhouden worden, die van belang zijn in het kader van de onderzoeksvragen.

¹³ FOSSUM (J.). *Identity-politics in the European Union*.

argwanend tegenover.¹⁴ Sommigen durven dan weer lichtjes positief te zijn.¹⁵ Deze thesis wil uitzoeken hoe de media aan deze discussie bijdragen. Weerspiegelt de onzekerheid met betrekking tot de Europese identiteit zich in de media, of wordt er eerder een positieve houding aangenomen ten aanzien van Europa? Hierbinnen kan de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek gekaderd worden.

Wat de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek betreft, werd in de loop van de inleesfase vastgesteld dat de literatuur voornamelijk focust op het bestaan van een nationale civiele maatschappij en een globale civiele maatschappij. Hierbij verdwijnt de Europese dimensie naar de achtergrond. Deze vaststelling geeft aan dat er nood is aan onderzoek omtrent een Europese civiele maatschappij, wat de wetenschappelijke relevantie van deze thesis benadrukt.

Tot slot wordt de lezer een overzicht meegegeven van het verloop van dit onderzoek, dit om de verstaanbaarheid ervan te verhogen. Hieruit zal ook blijken bij welke stromingen deze studie zich aansluit en bij welke auteurs wordt stilgestaan.

Onderhavig onderzoek gaat van start met het literatuuronderzoek (deel I). Deze studie moet aangeven waar de wetenschappelijke literatuur zich binnen deze thematiek vooral op toelegt, en reikt zo een kader aan voor het uitvoeren van de kritische discoursanalyse.¹⁶ Dit theoretische deel valt uit elkaar in drie afzonderlijke luiken: identiteit, civiele maatschappij en representatie en discours.

Binnen het eerste luik (identiteit) wordt een overzicht gegeven van auteurs die van belang zijn binnen het gebied van identiteit. Dit overzicht pretendeert echter niet volledig te zijn, maar effent het pad naar identiteit binnen de discourestheorie van de politieke filosofen, Laclau en Mouffe. Hun visie speelt een belangrijke rol in dit onderzoek. Gezien de moeilijkheidsgraad van dergelijke literatuur, wordt bijkomend beroep gedaan op auteurs zoals Jacob Torfing, Louise Phillips en Marianne Jørgensen, die Laclau en Mouffe's theorie elk op hun eigen manier hebben benaderd.

Het tweede grote luik (civiele maatschappij) vertrekt met een Gramsciaanse visie op de civiele maatschappij. Hierbinnen wordt tevens aandacht besteed aan nieuwe sociale bewegingen, omdat deze in het kader van het protest tegen de Irak-crisis van groot belang zijn. Vervolgens legt dit onderzoek zich toe op een nationale civiele maatschappij. Hier staan concepten als nationale

http://www.arena.uio.no/publications/wp01_17.htm, zie bijlage: p. 11

Datum van raadpleging: 17 april 2006

¹⁴ DELANTY (G.). The quest for European identity. In: ERIKSEN (E.) (ed.). *Making the European polity: reflexive integration in the EU*. London, Routledge, 2005, p. 127.

¹⁵ KEVIN (D.). *Europe in the media: a comparison of reporting, representation, and rhetoric in national media systems in Europe*. Mahwah, Erlbaum, 2003, p. 22.

identiteit, natie, nationalisme en patriottisme centraal. Hier baseren we ons hoofdzakelijk op inzichten van John Keane, Benedict Anderson, Ernest Gellner, Qiong Li en Marilyn Brewer.

Vanuit een kritische visie op deze nationale civiele maatschappij, gaat de aandacht naar een meer globale, internationale civiele maatschappij. Daar wordt ingezoomd op twee verschillende modellen. Hier staan auteurs als David Held, Daniele Archibugi, Richard Falk en John Keane centraal.

Het tweede luik wordt afgesloten met de discussie over een Europese civiele maatschappij en de niveaus waarop deze kan worden teruggevonden. Gezien het beperkte wetenschappelijke onderzoek binnen dit domein, kunnen weinig toonaangevende auteurs worden aangegeven.

In het derde en laatste luik wordt de klemtoon gelegd op representatie, te situeren binnen de Cultural Studies. Binnen deze onderzoekstraditie staan representatie en betekenisgeving door de media centraal.¹⁷ Theoretische achtergrond met betrekking tot representatie is noodzakelijk, gezien de representatie van een Europese civiele maatschappij aan de hand van een kritische discoursanalyse in de media onderzocht wordt. Er wordt vertrokken vanuit de constructivistische benadering. Hierbinnen wordt hoofdzakelijk gefocust op Stuart Hall. Deze constructivistische benadering betekent een opstapje naar het concept discours, met bijhorende discoursanalyse en kritische discoursanalyse. Belangrijke auteurs binnen dit onderzoeksgebied zijn onder andere Teun Van Dijk, Ruth Wodak en Norman Fairclough. Deze laatste zal zoals eerder aangegeven een belangrijke rol spelen in de analyse.

Om het literatuuronderzoek af te sluiten, zullen de belangrijkste zaken samengevat worden in een kort besluit.

Aansluitend op het literatuuronderzoek wordt in een tweede deel ingegaan op het methodologische kader. Dit zal duidelijk maken hoe dit onderzoek wordt opgezet en hoe het in zijn werk zal gaan. In dit deel zal Faircloughs analyse-instrument uiteengezet worden.

Deel III beslaat de contextanalyse. Daar de Irak-crisis in deze thesis als onderzoeksperiode fungeert, is een context hieromtrent noodzakelijk.¹⁸ Aangezien de Irak-crisis ook wel eens de Derde Golfoorlog wordt genoemd, wordt in deze contextanalyse tevens ingezoomd op de Eerste en Tweede Golfoorlog. Het gaat hier respectievelijk om het conflict Iran-Irak en het conflict Irak-

¹⁶ WESTER (F.), PETERS (V.). *Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures*. Bussum, Coutinho, 2004, pp. 75-76.

¹⁷ WITTE (E.). *Media & Politiek. Een inleiding tot de literatuur*. Brussel, VUBpress, 2002, p. 51.

¹⁸ HÜTTNER (H.). Contextuele analyse. In: HÜTTNER (H.), RENCKSTORF (K.), WESTER (F.) (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 1995, p. 247.

Koeweit. In de aanloop naar de Irak-crisis wordt tevens stilgestaan bij 9/11 en de oorlog in Afghanistan. Tot slot komt de Irak-crisis zelf uitgebreid aan bod. De militaire fase van de oorlog fungeert hier als tijdspanne.

Met de contextanalyse in het achterhoofd wordt van start gegaan met de kritische discoursanalyse. De onderzoeksvragen en Faircloughs analysecriteria geven aan waar de onderzoeker zich op toelegt. De onderzoeksresultaten worden in deel IV besproken. Hier zullen de theoretische inzichten, uiteengezet in deel I een grote rol spelen. In de bespreking wordt een onderscheid gemaakt tussen Indymedia België en De Standaard en Le Soir, daar deze onmogelijk samen besproken kunnen worden.

Zoals bij het literatuuronderzoek worden ook hier de belangrijkste conclusies samengevat in een kort besluit.

In een laatste deel (algemeen besluit) wordt op een hoger niveau gereflecteerd over het eigen onderzoek. Vragen als 'Wat heeft dit onderzoek ons geleerd?', 'Waar liggen de tekortkomingen?' 'Wat liep er mis?' komen hier aan bod. Hier wordt eveneens de deur opengezet naar verdere mogelijke onderzoekspistes binnen de thematiek.

DEEL I: LITERATUURONDERZOEK

Binnen dit eerste deel zullen de belangrijkste theoretische discussies die van belang zijn voor deze thesis aan bod komen. Dit theoretische kader moet inzicht bieden in de materie, waardoor het duidelijk wordt waarop de onderzoeker zich in de empirische analyse zal richten. Grofweg kan het literatuuronderzoek in drie grote luiken worden onderverdeeld: identiteit, civiele maatschappij en discours. Dit zijn dan ook de drie grote kernelementen, die uit de probleemstelling naar voor komen.

Deze drie luiken vallen uit elkaar in verschillende onderdelen. Binnen het luik identiteit, zal in eerste instantie de aandacht gevestigd worden op het principe van identiteit an sich, waarna in tweede instantie, overgegaan wordt op de discussie over het al dan niet bestaan van een Europese identiteit. Hierop volgend spitst het tweede luik zich toe op de complexiteit van het concept civiele maatschappij. Hierbij gaat de aandacht naar het model van Gramsci. Dit model wordt aangevuld door in te zoomen op nieuwe sociale bewegingen. Nadien wordt plaats gemaakt voor de discussie rond een nationale civiele maatschappij en een globale civiele maatschappij. Deze tweedeling opent deuren naar een pleidooi voor een Europese civiele maatschappij. Tenslotte wil het derde luik inzicht bieden in de notie van representatie en discours. Dit leidt tot een bespreking van kritische discoursanalyse, de analysetechniek waarvan gebruik wordt gemaakt voor het uitvoeren van de empirische analyse. Hierbinnen is het hoofdzakelijk Norman Fairclough die een belangrijke rol speelt.

Na bovenstaande inleiding over wat in dit theoretische blok wordt verwacht, kan van start gegaan worden met het eerste luik: identiteit.

1. Identiteit

1.1 Identiteit en representatie

Een blik op de probleemstelling leert ons dat er in het kader van dit onderzoek op zoek gegaan wordt naar de constructie van een Europese identiteit in de media. Deze Europese identiteit heeft betrekking op het protest van een 'Europese civiele maatschappij' tegen de militaire acties in Irak in 2003. Er kan echter niet over een Europese identiteit gesproken worden, zonder eerst in te gaan op de betekenis van identiteit an sich. In een eerste onderdeel zal een poging gedaan worden een aantal onderzoeksvelden en auteurs te belichten die zich reeds over het concept identiteit hebben gebogen. Hiermee wordt geen volledigheid nagestreefd, daar dit nagenoeg onmogelijk is. In de

loop van deze uiteenzetting, zal er toegewerkt worden naar het concept antagonisme. Het belang van dit concept in het kader van deze thesis, zal snel duidelijk worden.

1.1.1 Poging tot definiëring

Identiteit is steeds het onderwerp van discussie en debat geweest, en vandaag nog steeds. Er heerst grote polemiek rond de precieze betekenis en werking ervan, en velen trachten het concept te definiëren. Vooral in de jaren 90 hebben menig wetenschapper, waaronder sociologen, antropologen, psychologen, politieke wetenschappers, historici en filosofen zich met het complexe domein rond identiteit ingelaten.¹⁹

Eén van de spilfiguren binnen het domein van identiteit, is de Duits-Amerikaanse psycholoog, Erik Erikson. Sommigen beweren zelfs dat hij de belangrijkste onderzoeker inzake identiteit zou zijn.²⁰ Erik Erikson is vooral bekend om zijn theorie over de psychosociale ontwikkeling.²¹ Deze ontwikkeling gebeurt volgens het *'epigenetic principle'*.²² Dit houdt in dat individuen acht vooraf vastgelegde stadia moeten doorlopen gedurende hun leven. Hoe deze stadia doorlopen worden, is mede afhankelijk van de manier waarop de vorige stadia doorlopen werden. In elk stadium wordt het individu geconfronteerd met een identiteitscrisis, die hij of zij moet overwinnen. De acht stadia volgen elkaar op, maar er is geen sprake van een hiërarchie. Elk stadium is dus even belangrijk en noodzakelijk in het hele proces.²³

Vanuit de psychologie zijn de sociale psychologen, Henri Tajfel en John Turner, de 'founding fathers' van de sociale identiteitstheorie (*'social identity theory'*). Deze theorie vindt haar basis in het principe dat individuen zichzelf en anderen onderbrengen in bepaalde sociale categorieën zoals geslacht, leeftijd, lidmaatschap, religie enzovoort. Individen maken hiervoor gebruik van verschillende categoriseringschema's.²⁴

Deze sociale classificatie heeft twee functies. Ten eerste zorgt deze sociale classificatie voor een ordening en een segmentering van de sociale omgeving. Op die manier kan elk individu andere

¹⁹ JENKINS (R.). *Social identity*. London, Routledge, 1996, p. 7.

²⁰ HUNTINGTON (S.). *Wie zijn wij? Over de Amerikaanse identiteit*. Baarn, Ambo, 2004, p. 35.

²¹ N.N. *Erik Erikson*.

<http://www.coe.uh.edu/courses/epsy6330/ppshows/erikerikson.ppt>, zie bijlage: p. 21.

Datum van raadpleging: 2 april 2006

²² BOEREE (G.). *Personality theories*.

<http://www.ship.edu/~cgboeree/erikson.html>, zie bijlage: p. 1.

Datum van raadpleging: 2 april 2006

²³ N.N. *Erik Erikson*.

<http://www.coe.uh.edu/courses/epsy6330/ppshows/erikerikson.ppt>, zie bijlage: p. 21.

Datum van raadpleging: 2 april 2006

personen op een systematische wijze definiëren, op basis van de prototypische eigenschappen die een bepaalde categorie wordt toegeschreven. Ten tweede maakt deze sociale classificatie het voor het individu mogelijk om zichzelf in de sociale omgeving te definiëren.²⁵ *'The self'* is bijgevolg reflexief, want kan zichzelf louter categoriseren en classificeren in relatie tot andere sociale categorieën of classificaties. Dit wordt zelf-categorisering genoemd.²⁶ Dit maakt dat een individu voortdurend reflecteert over zijn of haar identiteit.²⁷

"[...] theorists have conceptualized the self-concept as a social product that develops through relationships with others and what they see in one's self."²⁸

'The self' bestaat hier uit een persoonlijke identiteit en een sociale identiteit. De persoonlijke identiteit heeft betrekking op individuele aspecten van de persoon (kenmerken zoals uiterlijk, interesses, mogelijkheden...). De sociale identiteit slaat op het besef, dat hij of zijn tot een sociale categorie of een groep behoort.²⁹ Een sociale groep bestaat uit individuen die zichzelf beschouwen als leden van éénzelfde sociale categorie of éénzelfde sociale identificatie bezitten.

Zo ontstaat een mechanisme van in-group, diegenen die gelijk zijn aan *'the self'*, en out-group, diegenen die verschillen van *'the self'*.³⁰

Socioloog, Richard Jenkins, sluit zich hierbij aan met de volgende uitspraak:

"[...] the notion of identity simultaneously establishes two possible relations of comparison between persons or things: similarity, on the one hand, and difference, on the other."³¹

Volgens Jenkins verwijst een sociale identiteit naar de manier waarop individuen en groepen in hun sociale relaties worden onderscheiden van andere individuen en groepen.³²

²⁴ ASHFORTH (B.), MAEL (F.). Social identity theory and the organization. In: *Academy of Management Review*, 1989, volnr. 14, nr. 1, p. 20.

²⁵ ASHFORTH (B.), MAEL (F.). *Op. Cit.*, 1989, pp. 20-21.

²⁶ MEAD (G.). 1927 Lectures in Social Psychology. In: MILLER (D.) (ed.). *The individual and the social self*. Chicago, University of Chicago press, 1982, pp. 151-152.

²⁷ GAUNTLETT (D.). *Media, gender and identity: an introduction*. London, Routledge, 2002, p. 99.

²⁸ OYSERMAN (D.). Self-concept and identity. In: BREWER (M.), HEWSTONE (M.) (eds.). *Self and social identity*. Oxford, Blackwell, 2004, p. 11.

²⁹ ASHFORTH (B.), MAEL (F.). *Op. Cit.*, 1989, p. 21.

³⁰ STETS (J.), BURKE (P.). *Identity theory and social identity theory*.

<http://wat2146.ucr.edu/papers/00a.pdf>

Datum van raadpleging: 2 juli 2003

³¹ JENKINS (R.). *Op. Cit.*, 1996, pp. 3-4.

³² JENKINS (R.). *Op. Cit.*, 1996, p. 4.

Binnen de politieke wetenschappen is het onder andere Samuel Huntington die zich op het concept identiteit heeft toegelegd. Hij besteedt hier vooral aandacht aan in het kader van het Amerikaanse imperialisme en hun sterke identiteit die ze door de jaren heen hebben kunnen ontwikkelen. Hij omschrijft identiteit op basis van vijf kenmerken. Ten eerste kunnen volgens hem zowel individuen als groepen een identiteit bezitten. Individuen kunnen verschillende identiteiten hebben en zijn in staat van identiteit te wisselen. Bij groepen ligt dit moeilijker; zij kunnen immers niet zomaar van identiteit wisselen, gezien deze gekoppeld is aan een welbepaalde karakteristiek. Deze karakteristiek is kenmerkend voor de groep. Groepsidentiteiten liggen bijgevolg sterker vast.³³

Een tweede kenmerk dat door Huntington wordt aangegeven is de vaststelling dat identiteiten steeds geconstrueerd zijn. Binnen een bepaalde identiteit zijn het enkel de afstamming, het geslacht en de leeftijd die vastliggen.³⁴ Individuen kunnen zich bij manier van spreken oneindig veel identiteiten eigen maken, tevens het derde kenmerk van identiteit. Deze verschillende identiteiten kunnen verband houden met territoriale, economische, culturele, politieke, sociale en nationale aspecten.³⁵

Een vierde kenmerk heeft betrekking op de idee dat een identiteit vorm krijgt door de interactie tussen de eigen ik en anderen. Identiteiten worden met andere woorden mede bepaald door de manier waarop men door anderen gezien wordt.³⁶ Dit houdt verband met wat Mark Elchardus de 'etiketteringtheorie' noemt. Het etiket dat individuen door anderen opgeplakt krijgen, beïnvloedt de wijze waarop deze individuen in kwestie zichzelf zien.³⁷

Tenslotte zijn identiteiten deels afhankelijk van de omstandigheden. Dit houdt in dat in de ene situatie individuen vooral willen benadrukken wat hen met anderen bindt, terwijl ze zich in een andere situatie zoveel mogelijk trachten te onderscheiden van de anderen.³⁸

Huntington weet deze kenmerken samen te vatten in één enkele definitie. Hem volgend, heeft identiteit betrekking op het zelfbeeld van een individu of een groep. Individuen zijn zich bewust van hun identiteit aangezien ze zich van anderen kunnen onderscheiden op basis van bepaalde persoonlijke kwaliteiten.³⁹ Men heeft de anderen nodig om zichzelf te kunnen zijn.⁴⁰ Met deze omschrijving komt Huntington op dezelfde lijn als Jenkins te liggen.

³³ HUNTINGTON (S.). *Op. Cit.*, 2004, p. 36.

³⁴ HUNTINGTON (S.). *Op. Cit.*, 2004, p. 36.

³⁵ HUNTINGTON (S.). *Op. Cit.*, 2004, p. 37.

³⁶ HUNTINGTON (S.). *Op. Cit.*, 2004, p. 37.

³⁷ ELCHARDUS (M.). *Sociologie*. Brussel, VUBpress, 1996, p. 108.

³⁸ HUNTINGTON (S.). *Op. Cit.*, 2004, p. 38.

³⁹ HUNTINGTON (S.). *Op. Cit.*, 2004, p. 35.

⁴⁰ RIGGINS (S.). The rhetoric of othering. In: RIGGINS (S.) (ed.). *The language and politics of exclusion: others in discourse*. Thousand Oaks, Sage, 1997, p. 5.

“Self and Other actually are so intertwined that to stop talking about ‘them’, one must stop talking about ‘us’.”⁴¹

Identiteit is bijgevolg relationeel, gezien een identiteit steeds gevormd wordt in relatie tot een andere identiteit.⁴² Het aantonen van een verschil (*‘difference’*) is bijgevolg een centraal gegeven in het maken van een onderscheid tussen zichzelf en de anderen. Dat verschil is cruciaal voor de eigen identiteit.⁴³ Dit gaat in de richting van wat Laclau en Mouffe een antagonisme noemen.⁴⁴ Het volgende onderdeel gaat hier dieper op in.

Identiteit is bijgevolg relationeel, gezien een identiteit steeds gevormd wordt in relatie tot een andere identiteit.⁴⁵ Het aantonen van een verschil (*‘difference’*) is bijgevolg een centraal gegeven in het maken van een onderscheid tussen zichzelf en de anderen. Dat verschil is cruciaal voor de eigen identiteit.⁴⁶ Hierbinnen kan het concept dichotomie kort aangestipt worden. Een dichotomie werkt volgens het principe dat het enerzijds informatie geeft over de ander, maar anderzijds ook iets zegt over de eigen ik. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Door te zeggen ‘Jij bent slecht, beweer ik impliciet dat ik goed ben, wat het belang van het verschil benadrukt voor de vorming van de eigen identiteit.’⁴⁷ Dit brengt ons bij het concept antagonisme.

1.1.2 Het principe van antagonisme

Antagonisme is een concept dat werd ingeleid door de politieke filosofen, Ernesto Laclau en Chantal Mouffe. Beide auteurs kaderen antagonisme binnen een bredere discoursstheorie. Deze discoursstheorie is een zeer complex kluwen, dat vele aspecten omvat.⁴⁸ Binnen dit onderdeel zal daarom louter gefocust worden op de sleutelconcepten die cruciaal zijn om Laclau en Mouffe’s visie over identiteit te begrijpen.

⁴¹ RIGGINS (S.). *Op. Cit.*, 1997, p. 6.

⁴² WOODWARD (K.). Concepts of difference and identity. In: WOODWARD (K.) (ed.). *Identity and difference*. London, Sage, 1997, p. 9.

⁴³ DELANTY (G.). The quest for European identity. In: ERIKSEN (E.) (ed.). *Making the European polity: reflexive integration in the EU*. London, Routledge, 2005, p. 129.

⁴⁴ MOUFFE (C.). *On the political*. Abingdon, Routledge, 2005a, p. 15.

⁴⁵ WOODWARD (K.). Concepts of difference and identity. In: WOODWARD (K.) (ed.). *Identity and difference*. London, Sage, 1997, p. 9.

⁴⁶ DELANTY (G.). The quest for European identity. In: ERIKSEN (E.) (ed.). *Making the European polity: reflexive integration in the EU*. London, Routledge, 2005, p. 129.

⁴⁷ CARPENTIER (N.), TERZIS (G.) (eds). *Media representations of war and conflict*.

http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/war&media_finalreport.pdf, zie bijlage: p. 5.

Datum van raadpleging: 19 juli 2006

⁴⁸ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London, Verso, 1992, p. 122.

1.1.2.1 Twee belangrijke stromingen

Binnen de discoursstheorie zijn er grosso modo twee stromingen aan te duiden waar Laclau en Mouffe zich door hebben laten inspireren, namelijk het structuralisme en het Marxisme.⁴⁹

Verder bouwend op het structuralisme, gaan Laclau en Mouffe ervan uit dat natuurlijke feiten tevens discursieve feiten zijn. De werkelijkheid ligt niet vast, maar is het resultaat van een trage, complexe historische en sociale constructie.⁵⁰ Dit betekent echter niet dat de werkelijkheid niet bestaat ('*existence*'); de werkelijkheid kan enkel betekenis krijgen ('*being*') doorheen de discursieve context. Hieruit volgt dat de gehele werkelijkheid discours is, in de meest brede zin van het woord (wat zij precies onder discours verstaan, volgt zo dadelijk). Dit maakt dat Laclau en Mouffe post-structuralisten zijn.⁵¹

Het Marxisme vormt Laclau en Mouffe's startpunt bij het nadenken over de sociale samenleving.⁵² Zij gaan echter niet akkoord met de Marxistische visie die beweert dat er slechts één dynamiek bestaat die het sociale leven beheerst, namelijk de klassenstrijd, daar deze visie vervalt in economisch reductionisme. Waar ze het wel mee eens zijn, is het besef dat de samenleving grotendeels draait op conflict. Vanuit dit perspectief noemen Laclau en Mouffe zich dan ook post-Marxisten.

Het klassieke Marxisme biedt echter geen ruimte om alle conflictvormen te begrijpen. Niet alle conflicten kunnen met andere woorden teruggebracht worden tot een product van het kapitalisme. Voorbeelden hiervan zijn racisme en seksisme.⁵³ Vandaar dat beide auteurs zich later meer aangesloten hebben bij Gramsci, aangezien hij een niet-economisch Marxisme voorstond, onder andere door de introductie van het concept hegemonie.⁵⁴ Gramsci was er namelijk van overtuigd dat de macht van de heersende klasse niet enkel verklaard kon worden op basis van een economisch gedetermineerde ideologie.⁵⁵

Hoe heeft dit nu Laclau en Mouffe's denken over identiteit beïnvloed?

⁴⁹ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Discourse analysis as theory and method*. London, Sage, 2002, p. 25.

⁵⁰ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). Post-Marxism without apologies. In: *New Left Review*, jg. 166, nr. ?, 1987, p. 84.

⁵¹ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1987, p. 85.

⁵² PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 25.

⁵³ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Hearts, minds and radical democracy*.

<http://www.redpepper.org.uk/natarch/XRADDEM.HTML>, zie bijlage: p. 13.

Datum van raadpleging: 1 juni 2006

⁵⁴ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Marxist theory*.

<http://www.english.ilstu.edu/strickland/495/laclau2.html>, zie bijlage: p. 14.

Datum van raadpleging: 3 juni 2006

⁵⁵ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 32.

1.1.2.2 Identiteit binnen het denkkader van Laclau en Mouffe

Binnen het onderzoeksdomein van identiteit, is articulatie een cruciaal sleutelconcept.⁵⁶ Laclau en Mouffe omschrijven articulatie als volgt:

“[...] we will call articulation any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice.”⁵⁷

Bovenstaand citaat noodzaakt een zijsprong naar de betekenis van elementen en momenten. Elementen worden door Laclau en Mouffe omschreven als differentiële posities die niet discursief gearticuleerd zijn en dus niet vastliggen. Momenten daarentegen, zijn differentiële posities die wel reeds discursief gearticuleerd zijn.⁵⁸

Terug naar articulatie. Zoals uit bovenstaand citaat blijkt, is articulatie een praktijk die identiteiten creëert, maar tevens deze identiteiten kan wijzigen. Op die manier worden individuen voortdurend gerearticuleerd⁵⁹ (het gestructureerde geheel van deze articulatie, noemen ze discours⁶⁰).

Individuen worden door Laclau en Mouffe aangeduid met de term subject binnen een bepaald discours. Zij zien het subject als subjectposities binnen een bepaalde discursieve structuur.⁶¹ (Dit laatste is een praktijk van articulatie dat sociale relaties constitueert en organiseert.⁶²) Een subject kan bijgevolg verschillende subjectposities bezitten zoals student, zoon, vriend, vader enzovoort.⁶³ Dit subject krijgt een identiteit doorheen een discursieve representatie. Identiteit is dus een identificatie met een subjectpositie in een discursieve structuur.⁶⁴ Deze subjectposities zijn overgedetermineerd.⁶⁵

“As every subject position is a discursive position, it partakes of the open character of every discourse; consequently, the various positions cannot be totally fixed in a closed system of differences.”⁶⁶

⁵⁶ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 105.

⁵⁷ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 105.

⁵⁸ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 105.

⁵⁹ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Marxist theory*.

<http://www.english.ilstu.edu/strickland/495/laclau2.html>, zie bijlage: p. 14.

Datum van raadpleging: 3 juni 2006

⁶⁰ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 105.

⁶¹ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 115.

⁶² LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 96.

⁶³ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 41.

⁶⁴ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 43.

⁶⁵ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 116.

⁶⁶ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 115.

Een subject heeft bijgevolg verschillende identiteiten en deze identiteiten zijn nooit stabiel en kunnen steeds ondermijnd worden door andere identiteiten.⁶⁷ Laclau en Mouffe verwerpen op die manier het bestaan van een vooraf bepaald en zelfdeterminerend gegeven dat identiteiten vastlegt binnen een stabiele en totale structuur.⁶⁸ Geïnspireerd op de theorieën van Jacques Lacan, komen Laclau en Mouffe tot de vaststelling dat een eigengemaakte, stabiele identiteit onmogelijk is.⁶⁹

“The ego has the function of misrecognizing the impossibility of fullness: the illusion of closure is the illusion of the ego.”⁷⁰

Volgens Laclau en Mouffe veranderen identiteiten door de wijziging van de relatie tot andere identiteiten. Dit hangt enerzijds samen met de logica van equivalentie en anderzijds met de logica van differentie.⁷¹ Elke identiteit is namelijk opgebouwd rond de spanning tussen differentie en equivalentie.⁷²

Binnen de equivalentielogica kan gewezen worden op wat Laclau en Mouffe de equivalentieketen of ‘*chain of equivalence*’ noemen.⁷³ Hiervoor dient eerst uitgelegd te worden wat Laclau en Mouffe verstaan onder knooppunten of ‘*nodal points*’.

“Any discourse is constituted as an attempt to dominate the field of discursivity⁷⁴, to arrest the flow of differences, to construct a centre. We will call the privileged discursive points of this partial fixation, ‘nodal points’.”⁷⁵

Een subjectpositie kan een knooppunt van een discours zijn. Deze knooppunten kunnen met verschillende betekenissen ingevuld worden; ‘*signifiers*’ genoemd. Deze worden aaneengeregen in een equivalentieketen met het knooppunt als centrum. Verschillende equivalentieketens worden

⁶⁷ LACLAU (E.), ZAC (L.). Minding the gap: the subject of politics. In: LACLAU (E.) (ed.). *The making of political identities*. London, Verso, 1994, p. 16.

⁶⁸ TORFING (J.). Discourse theory: achievements, arguments, and challenges. In: HOWARTH (D.), TORFING (J.) (eds.). *Discourse theory in European politics: identity, policy and governance*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005, p. 13.

⁶⁹ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 42.

⁷⁰ LACLAU (E.), ZAC (L.). *Op. Cit.*, 1994, p. 31.

⁷¹ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Hearts, minds and radical democracy*.

<http://www.redpepper.org.uk/natararch/XRADDEM.HTML>, zie bijlage: p. 13.

Datum van raadpleging: 1 juni 2006

⁷² LACLAU (E.). *Philosophical roots of discourse theory*.

<http://www.essex.ac.uk/centres/TheoStud/papers/Laclau%20-%20philosophical%20roots%20of%20discourse%20theory.pdf>, zie bijlage: p. 15.

Datum van raadpleging: 3 juni 2006

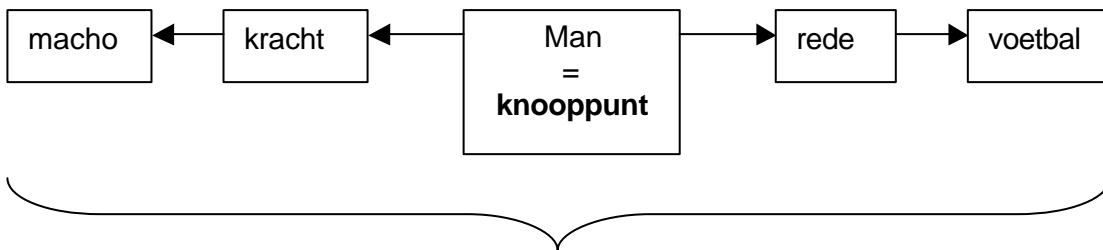
⁷³ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 43.

⁷⁴ Het veld van discursiviteit determineert het discursieve karakter van een object en de onmogelijkheid voor een discours om volledig vast te liggen. Het gaat hier om een surplus aan betekenis dat het discours ondermijnt, zie LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London, Verso, 1992, p. 111.

⁷⁵ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 112.

met elkaar in oppositie gebracht, waardoor duidelijk wordt wat het subject is en wat het niet is. De identiteit krijgt met andere woorden vorm in relatie tot andere equivalentieketen.⁷⁶

Onderstaande figuur geeft een voorbeeld van een equivalentieketen met als knooppunt 'man', hier een subjectpositie.⁷⁷

Figuur 1 = equivalentieketen

Bovenstaande equivalentieketen kan bijvoorbeeld in relatie staan tot de equivalentieketen vrouw. Dit heeft betrekking op het feit dat elk subject maar kan 'zijn', in relatie tot een ander subject, door middel van exclusie. Dit wordt het 'constitutive buiten' of de *'constitutive outside'* genoemd (in dit voorbeeld o.a. vrouw). Daar de *'constitutive outside'* steeds deel uitmaakt van het subject (want noodzakelijk voor 'het zijn'), maakt dat 'het zijn' niet beschouwd kan worden als een objectiviteit.⁷⁸

*"It is an 'outside' which blocks the identity of the 'inside' (and is, nonetheless, the prerequisite for its constitution at the same time)."*⁷⁹

Deze denkwijze ligt aan de basis van het concept antagonisme.⁸⁰ Een antagonisme heeft betrekking op twee identiteiten die elkaar trachten te vernietigen, aangezien dat

*"[...] the presence of the 'Other' prevents me from being totally myself."*⁸¹

Antagonismen en het principe van exclusie zijn opbouwend voor elke identiteit.⁸²

Een antagonisme kan aangeduid worden door het principe van 'wij-zij'. 'Wij' heeft namelijk een 'zij' nodig voor de constructie van de eigen (wij) identiteit. Uiteraard wijst dit niet meteen op een vriend-vijand relatie; een antagonistische relatie. Toch is het in bepaalde situaties mogelijk dat de wij-zij

⁷⁶ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 43.

⁷⁷ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 43.

⁷⁸ MOUFFE (C.). *The democratic paradox*. London, Verso, 2000, p. 21.

⁷⁹ LACLAU (E.). *New reflections on the revolution of our time*. London, Verso, 1990, p. 17.

⁸⁰ TORFING (J.). *New theories of discourse: Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford, Blackwell, 1999, p. 124.

⁸¹ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 125.

⁸² LACLAU (E.). *Emancipation(s)*. London, Verso, 1996, p. 52.

relatie wordt omgezet in een antagonistische relatie.⁸³ Deze relatie ontstaat wanneer 'wij' denken van 'zij' dat ze onze identiteit in vraag stellen. Vanaf dat ogenblik zijn 'zij' een bedreiging geworden voor 'wij'.⁸⁴

Terwijl het principe van equivalentie de constructie van antagonismen bevordert, doet de logica van differentie net het omgekeerde. Verschillen doen de complexiteit van het sociale toenemen en maken antagonismen aldus quasi onmogelijk. De logica van de equivalentie vereenvoudigt echter het sociale en kan resulteren in de creatie van twee antagonistische kampen.⁸⁵

*"[...] the logic of equivalence is a logic of the simplification of political space, while the logic of difference is a logic of its expansion and increasing complexity."*⁸⁶

De logica van equivalentie en differentie doet de vraag rijzen of een samenleving zonder antagonismen mogelijk is.

1.1.2.3 Antagonismen: een noodzaak?

Het is vooral Chantal Mouffe die zich over deze vraag heeft gebogen. Volgens haar is een samenleving zonder antagonismen onmogelijk.⁸⁷ De vraag is volgens haar dus niet of een antagonisme-vrije-wereld mogelijk is, maar hoe onder die omstandigheden een pluralistische democratische orde kan ontstaan.⁸⁸ Om dit te verwezenlijken dienen antagonismen omgezet te worden in agonismen en vijanden in tegenstanders.⁸⁹ De opponent moet in dat geval niet gezien worden als een vijand die moet vernietigd en uitgeschakeld worden, maar als een tegenstander wiens bestaan legitiem is en getolereerd moet worden. Dit houdt in dat individuen zich verzetten tegen de ideeën van hun tegenstander, maar diens recht om zich te verdedigen niet in vraag

⁸³ MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 2005a, p. 15.

⁸⁴ MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 2005a, p. 16.

⁸⁵ RUMFORD (C.). *'Us and them' in the New Europe: theoretical approaches to the question of European identities.*

http://www.chrisrumford.org.uk/plate_us_and_them.html, zie bijlage: p. 27.

Datum van raadpleging: 2 juli 2003

⁸⁶ LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1992, p. 130.

⁸⁷ MOUFFE (C.). Deconstruction, pragmatism and the politics of democracy. In: MOUFFE (C.) (ed.). *Deconstruction and pragmatism.* London, Routledge, 1996, p. 9.

⁸⁸ MOUFFE (C.). *The return of the political.* London, Verso, 2005b, p. 4.

⁸⁹ DRYZEK (J.). *Deliberative democracy in divided societies: alternatives to agonism and analgesia.*

http://socpol.anu.edu.au/pdf-files/Dryzek_divided.pdf, zie bijlage: p. 9.

Datum van raadpleging: 28 maart 2006

stellen.⁹⁰ Mouffe spreekt van een 'conflictuele consensus', wat betekent dat er consensus bestaat over de basis van de redenering, maar onenigheid heerst over de interpretatie ervan.⁹¹

Wat betekent dit nu voor identiteit?

Daar een identiteit nood heeft aan andere identiteiten om zichzelf te kunnen zijn, is een maatschappij zonder opponenten onmogelijk. Zonder het bestaan van opponenten, zouden er met andere woorden geen identiteiten zijn. Identiteiten hebben elkaar nodig, maar mogen geen drang voelen naar de vernietiging van de ander. Op dat niveau is er sprake van een antagonisme. Gezien er bij een antagonisme sprake is van pogingen tot vernietiging van andere identiteiten, is de totstandkoming van een pluralistische samenleving onmogelijk. Vandaar dat antagonismen omgezet moeten worden in agonismen, om alle identiteiten toe te laten in de maatschappij. Er bestaat echter steeds het gevaar opnieuw te vervallen in een antagonistisch denken, waardoor dit project haast utopisch lijkt.⁹²

Nu het duidelijk is welke aspecten van het concept identiteit waardevol zijn in het kader van deze thesis, wordt de stap gezet naar de betekenis van een Europese identiteit. Binnen dat debat laaien de discussies hoog op.

1.2 Europese identiteit: een utopische constructie?

Aansluitend op bovenstaande bespreking, wordt de Europese identiteit onder de loep genomen. Daar het quasi onmogelijk is de Europese identiteit in concreto te bepalen, zal hoofdzakelijk gefocust worden op de discussie die deze identiteit oproept. Deze thesis streeft dan ook niet naar een definitie van dé Europese identiteit, maar zal evenwel opzoek gaan naar de representatie van een Europese civiele maatschappij in de media en de betekenis hiervan voor een Europese identiteit.

De structuur van dit hoofdstuk verloopt als volgt: Inleidend wordt stilgestaan bij een aanverwant concept, namelijk Europeanisering. Vervolgens wordt ingespeeld op de heersende polemiek rond de Europese identiteit. Hieruit zal blijken dat er lang geen eensgezindheid bestaat over wat de Europese identiteit precies inhoudt. Dit leidt naar een discussie aangaande een economische, politieke of culturele identiteit. Tot slot wordt nagedacht over mogelijke toekomstperspectieven voor Europa.

⁹⁰ MOUFFE (C.). *La politique et ses enjeux: pour une démocratie plurielle*. Paris, Découverte/Mauss, 1994, p. 14.

⁹¹ MOUFFE (C.). Democracy – radical and plural. In: *CSD Bulletin*, winter 2001-2002, volnr. 9, nr. 1, p. 12.

⁹² MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 2005b, pp. 2-3.

1.2.1 Proces van Europeanisering

De zoektocht naar een Europese identiteit is volgens auteur Deirdre Kevin deels verweven met het proces van Europese integratie.⁹³ Dit betekent echter niet dat beiden aan elkaar gelijkgesteld mogen worden.⁹⁴ Europese integratie kan vervolgens gerelateerd worden aan het concept Europeanisering.⁹⁵ Johan Olson heeft het hier over een hip, maar gecontesteerd begrip.⁹⁶ Maarten Vink geeft een summier omschrijving van Europeanisering als de veranderingen die plaatsvinden onder invloed van de Europese integratie.⁹⁷ Dit komt grotendeels overeen met de definitie van Kevin die zegt:

“Europeanization is considered in relation to the impact that EU legislation and regulation has on political and economic life at the national level.”⁹⁸

Deze omschrijving bekijkt Europeanisering als een kracht op een hoger niveau die voornamelijk inwerkt op het nationale niveau. Auteur Lawton ervaart dit als een positieve ontwikkeling, aangezien meer macht verworven kan worden door het bundelen van de krachten.⁹⁹

Peter van Ham bekijkt dit proces in het kader van de globalisering.¹⁰⁰ Dit geeft aanleiding tot verdeeldheid tussen diegenen die de Europeanisering beschouwen als tegenkracht tegen de rijzende globalisering en zij die ervan uitgaan dat Europeanisering deel uitmaakt van de globalisering.¹⁰¹

De eerste groep ziet de Europeanisering als enig alternatief om de globalisering tegen te gaan en in te dijken. Volgens hen moet Europa beschermd worden tegen globaliseringsgolven, vermits deze mogelijk een bedreiging kunnen vormen voor de Europese identiteit en de politieke,

MOUFFE (C.). *Op. Cit.*, 1994, p. 19.

⁹³ KEVIN (D.). *Europe in the media: a comparison of reporting, representation, and rhetoric in national media systems in Europe*. Mahwah, Erlbaum, 2003, p. 22.

⁹⁴ BRUTER (M.). *Citizens of Europe? The emergence of a mass European identity*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005, p. 3.

⁹⁵ KEVIN (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 11.

⁹⁶ OLSEN (J.). Europeanization. In: CINI (M.) (ed.). *European Union politics*. Oxford, University Press, 2003, p. 334.

⁹⁷ VINK (M.). *What is Europeanization? and other questions on a new research agenda*.

http://www.essex.ac.uk/ECpR/standinggroups/yen/paper_archive/2nd_yen_rm_papers/vink2002.pdf, zie bijlage: p. 31.

Datum van raadpleging: 18 april 2006

⁹⁸ KEVIN (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 11.

⁹⁹ RADAELLI (C.). Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change. In: *European Integration online Papers*, 2000, volnr. 4, nr. 8, p. 2.

¹⁰⁰ Van Ham beschouwt globalisering als een dialectisch proces waarin homogene krachten een nieuwe focus op verschil en diversiteit met zich meebrengen. Zie: VAN HAM (P.). *European integration and the postmodern condition: governance, democracy and identity*. London, Routledge, 2001, p. 30.

¹⁰¹ VAN HAM (P.). *Op. Cit.*, 2001, p. 43.

economische en monetaire onafhankelijkheid van de lidstaten. Aangezien het op nationaal niveau niet lukt de globalisering tegen te gaan, wordt aan Europa de kans gegeven.¹⁰²

De tweede groep beschouwt de Europeanisering als één van de facetten van de globalisering. De Europeanisering kan de globalisering op die manier alleen maar aanmoedigen. Europese lidstaten worden zo klaargestoomd om te overleven in een alsmaar competitievere wereld.¹⁰³

Wat betekent dit nu voor een Europese identiteit?

1.2.2 Een 'Europees' debat

1.2.2.1 Een Europese identiteit?

Ongeacht het feit dat er weinig of geen eensgezindheid heerst over de invulling van de Europese identiteit, geraakt menig auteur het toch over één ding eens: de ambiguïteit van het concept. Thomas Jansen spreekt van een dubbelzinnig en verwarrend concept.¹⁰⁴ Volgens Anthony Pagden wordt het concept gekenmerkt door een grote onzekerheid en onduidelijkheid. Hij meent dat de Europese identiteit een bron van trots kan zijn, maar burgers kunnen er evengoed minachtend op neerkijken.¹⁰⁵ Gezien de vaagheid van het concept, vraagt Gerard Delanty zich af of de Europese identiteit betrekking heeft op de identiteit van de Europese Unie of breder.¹⁰⁶ Auteur Fossum trekt zelfs in twijfel, of een Europese identiteit überhaupt wel gevormd kan worden.¹⁰⁷ Collins merkt dan ook op dat de term 'Europa' historisch gezien eerder aansluit bij een geografische uitdrukking dan bij een sterke collectieve identiteit.¹⁰⁸

Deze parafrazen maken duidelijk dat geen van bovenstaande auteurs durft beweren te weten wat de Europese identiteit inhoudt. Toch strandt de discussie steeds bij dezelfde vraag: "Indien gesproken mag worden van een Europese identiteit, betreft het dan een economische, een

¹⁰² VAN HAM (P.). *Op. Cit.*, 2001, p. 44.

¹⁰³ VAN HAM (P.). *Op. Cit.*, 2001, pp. 44-45.

¹⁰⁴ JANSEN (T.). European identity and/or the identity if the European Union. In: JANSEN (T.) (ed.). *Reflections on European identity*. S.I., Europese Commissie, 1999, p. 27.

¹⁰⁵ PAGDEN (A.). Europe: conceptualizing a continent. In: PAGDEN (A.) (ed.). *The idea of Europe: from antiquity to the European Union*. Cambridge, University Press, 2002, p. 33.

¹⁰⁶ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 127.

¹⁰⁷ FOSSUM (J.). *Identity-politics in the European Union*.

http://www.arena.uio.no/publications/wp01_17.htm, zie bijlage: p. 11.

Datum van raadpleging: 17 april 2006

¹⁰⁸ VAN POECKE (L.), VAN DEN BULCK (H.). *Culturele globalisering en lokale identiteit. Amerikanisering van de Europese media*. Leuven, Garant, 1994, p. 27.

politieke of een culturele identiteit?”. Dit gaat gedeeltelijk terug naar de jongste dagen van de Europese Unie.¹⁰⁹

1.2.2.2 Oprichting van de Europese Unie

De Europese Unie is in eerste instantie opgericht om een economische en politieke missie te verwezenlijken. De eerste missie beoogt de realisatie van een interne markt waarin economische transacties plaatsvinden binnen een globaliserende tendens. De tweede missie heeft betrekking op het doel conflicten tussen natie-staten voorgoed een halt toe te roepen. Het ‘nooit meer oorlog’-project klinkt veelbelovend.¹¹⁰ De creatie van deze politieke unie werd pas doorgevoerd met het Verdrag van Maastricht in 1993.¹¹¹ Beide missies, de economische en politieke, zouden Europa tot de grootste democratische staat moeten maken.¹¹²

1.2.2.3 Een waaier van identiteiten

Deze Europese missie in het achterhoofd houdend, alludeert de literatuur in het kader van de Europese identiteit in hoofdzaak op een economische, een politieke en bijkomend, een culturele identiteit.

Het belangrijkste dat de Europese Unie ondernomen heeft ter creatie van een economische identiteit is zonder twijfel de Europese eengemaakte munteenheid, de euro. Dit moet de globale economie een duwtje in een rug geven.¹¹³

Wat de politieke en culturele identiteit betreft, beweert Gerard Delanty dat sommige auteurs ervan uitgaan dat een politieke identiteit moet vastliggen in een politieke gemeenschap (*‘demos’*). Deze demos moet verankerd zitten in een culturele identiteit of *‘ethnos’*. Tegenstanders van deze visie achten deze culturele identiteit niet noodzakelijk.¹¹⁴

¹⁰⁹ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, pp. 127-128.

¹¹⁰ PINXTEN (R.), CORNELIS (M.). European identity: one and many at the same time. In: MAIER (R.) (ed.). *Citizenship and identity*. Maastricht, Shaker Publishing, 2004, p. 25.

¹¹¹ DELL'OLIO (F.). *The Europeanization of citizenship: between the ideology of nationality, immigration and European identity*. Aldershot, Ashgate, 2005, p. 75.

¹¹² PINXTEN (R.), CORNELIS (M.). *Op. Cit.*, 2004, p. 25.

¹¹³ KEVIN (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 22.

¹¹⁴ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 128.

Auteur Michael Bruter beweert in dit kader dat de politieke identiteit bestaat uit twee componenten, een culturele en een civiele component.¹¹⁵ De culturele component slaat op een politieke identiteit als een gevoel van toebehoren tot een bepaalde politieke groep. De civiele component heeft betrekking op een politieke identiteit waarbinnen burgers zich identificeren met een politieke structuur. De culturele component linkt de politieke identiteit aan de natie, terwijl de civiele component de politieke identiteit koppelt aan de staat¹¹⁶.

Met deze theoretische achtergrond, kan de Europese identiteit uiteengetrokken worden in een economische, een politieke en een culturele identiteit. Deze laatste twee worden zo dadelijk uitgebreider besproken. De economische identiteit wordt binnen deze bespreking achterwege gelaten, daar auteur Mary O'Rourke aangeeft dat vooral de politieke en culturele identiteit belangrijk zijn voor de ontwikkeling van een Europese identiteit.¹¹⁷ Of deze politieke en culturele identiteit daadwerkelijk de basis vormen voor een Europese identiteit wordt in het midden gelaten en is uiteraard bediscussieerbaar.

a) Politieke identiteit

De politieke identiteit van Europa vindt haar oorsprong in de *'Declaration on European Identity'*. Deze verklaring werd uitgevaardigd door de voormalige Europese gemeenschap (er waren slechts negen landen lid) in 1973. Deze verklaring was een poging aspecten met een specifiek 'Europees karakter' bij elkaar te brengen.

*"The identity of Europe, according to this document, should be based on a common heritage: identical attitudes toward life, converging on the creation of a society responding to the needs of individuals; the principles of representative democracy, the rule of law, social justice, and respect for human rights."*¹¹⁸

De omschrijving van bovenstaande politieke identiteit houdt verband met de Habermasiaanse opvatting, 'constitutioneel patriottisme'. Dit verwijst naar een identificatie met democratische of constitutionele normen en niet met de staat, het territorium, de natie of de culturele tradities.¹¹⁹ Deze benadering volgend, kan de Europese politieke identiteit geen nationale vorm aannemen. De voorstanders willen aan het natiestaatmodel voorbij gaan. Dit model overheerst in Europa sinds

¹¹⁵ BRUTER (M.). *Op. Cit.*, 2005, p. 5.

¹¹⁶ BRUTER (M.). *Op. Cit.*, 2005, p. 12.

¹¹⁷ JACOBS (D.), MAIER (R.). *Europese identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie*. <http://users.belgacom.net/jacobs/oikos.pdf>, zie bijlage: p. 12.

Datum van raadpleging: 18 april 2006

¹¹⁸ PASSERINI (L.). From the ironies of identity to the identities of irony. In: PAGDEN (A.) (ed.). *The idea of Europe: from antiquity to the European Union*. Cambridge, University Press, 2002, p. 194.

het einde van de Middeleeuwen. Pleiters van deze stelling schuiven ter ondersteuning twee argumenten naar voor.¹²⁰

Ten eerste gaan voorstanders van het constitutionele patriotisme ervan uit dat de Europese Unie, bestaande uit vele nationale en subnationale subculturen, onmogelijk geassocieerd kan worden met een Europese natie. Een Europese natie is voor hen dan ook niet nastrevenswaardig. De ontwikkeling van een Europese natie, gebaseerd op Europese culturen en tradities, zou namelijk betekenen dat het principe van de natievorming overgedragen wordt op supranationaal niveau, wat onmogelijk is.¹²¹

Ten tweede heeft een politieke democratie geen nood aan een identificatie met een historische of culturele identiteit. De eenheid die er lijkt te bestaan tussen het democratische principe en de natie moet bijgevolg doorbroken worden. Deze post-nationale identiteit is gebaseerd op de overtuiging dat het behoren tot een historische of culturele gemeenschap niet langer de basis vormt voor burgerschap. Lidmaatschap van nationale of regionale gemeenschappen is niet noodzakelijk voor de vorming van een politieke identiteit.¹²²

Samengevat biedt een Europese politieke identiteit de mogelijkheid tot de creatie van een universele eenheid.¹²³ Dit staat echter haaks op de culturele identiteit die gebaseerd is op diversiteit.¹²⁴ Wat deze Europese culturele identiteit precies inhoudt, wordt hierna besproken.

b) Culturele identiteit

De Europese culturele identiteit moet bekeken worden als een alternatief van de nationale identiteiten.¹²⁵ Volgens auteurs Dirk Jacobs en Robert Maier heeft een cultureel ingevulde Europese identiteit onder andere betrekking op een gemeenschappelijk christelijk erfgoed, de humanistische traditie, Europese symbolen (vlag en volkslied), allerhande samenwerkingsprogramma's op gebied van onderwijs (Bachelor Master- systeem), onderzoek, kunst enzovoort.¹²⁶ Er duiken echter een aantal problemen op betreffende de culturele identiteit.

¹¹⁹ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 134.

¹²⁰ LACROIX (J.). For a European constitutional patriotism. In: *Political studies*, 2002, volnr. 50, nr. ?, p. 945.

¹²¹ LACROIX (J.). *Op. Cit.*, 2002, pp. 945-946.

¹²² LACROIX (J.). *Op. Cit.*, 2002, p. 946.

¹²³ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 135.

¹²⁴ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 134.

¹²⁵ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 132.

¹²⁶ JACOBS (D.), MAIER (R.). *Europese identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie*.

<http://users.belgacom.net/jacobs/oikos.pdf>, zie bijlage: p. 12.

Datum van raadpleging: 23 april 2006

In eerste instantie wijzen auteurs Anthony Smith en Cris Shore op het probleem van de culturele diversiteit. Hoe nastrevenswaardig dit ook moge zijn; culturele diversiteit betekent niet dat deze verschillende identiteiten harmonieus kunnen samenleven. Machtsverhoudingen kunnen hierin een versturende rol spelen. Beide auteurs moedigen eveneens voorzichtigheid aan wat het 'Europese historische erfgoed' betreft. Dit kan evengoed verdeeldheid zaaien dan dat het zorgt voor de constructie van een sterke Europese identiteit.¹²⁷

Een tweede probleem betreft de taal. Zolang Europeanen geen gemeenschappelijke taal kunnen delen, is de mogelijkheid voor de creatie van een gemeenschappelijke cultuur begrensd.¹²⁸

Een derde probleem houdt verband met het gemis aan gemeenschappelijke herinneringen. Gemeenschappelijke herinneringen vormen namelijk een sterke basis voor de vorming van een culturele identiteit. De Europese Unie beschikt echter over weinig 'Europese' herinneringen. Ook dit kan een belemmering zijn in de ontwikkeling van een robuuste culturele Europese identiteit.¹²⁹

Vanuit deze reflecties over een politieke en culturele identiteit is het nuttig na te denken over de toekomst.

1.2.3 Toekomstmuziek

Gebaseerd op onderzoek van Jacobs en Maier, zijn er drie verschillende toekomstvisies voor Europa weggelegd.

Een eerste visie betreft een Europa dat zich weet te ontplooien tot een sterk machtsblok. Auteur Salesse meent dat dit de Verenigde Staten wel eens zuur zou kunnen opbreken, gezien dergelijke ontwikkelingen Europa in een concurrerende positie zouden brengen. Jacobs en Maier blijven er echter nuchter bij en betwijfelen of Europa ooit in staat zal zijn een dominante militaire, economische en politieke positie op wereldvlak te veroveren. Indien dit wel gebeurt, is dit nog geen garantie voor een sterkere Europese identiteit.

Een tweede weg dat Europa volgens Jacobs en Maier kan inslaan, is de weg naar een socialer Europa. Hier zullen waarden als mensenrechten en democratie centraal staan. Deze waarden moeten de basis vormen voor de strijd tegen alle leed en sociale ongelijkheid in Europa. Een

¹²⁷ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 132.

¹²⁸ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 132.

¹²⁹ DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 133.

economische eenheid en politieke eenheid zullen enkel in dienst staan van dit sociale project en moeten de slaagkansen ervan verhogen.

In een derde optie, bestaat de kans dat de natiestaten opnieuw versterkt zullen worden en het Europese project op de achtergrond zal verdwijnen. Hier kunnen extreemrechtse partijen een belangrijke rol in spelen.¹³⁰

Bovenstaande bespreking omtrent de Europese identiteit, maakt duidelijk dat er ontzettend veel onzekerheid bestaat over het Europa-verhaal. Wat is immers dé Europese identiteit? Onderhavig onderzoek zal echter nagaan hoe een Europese identiteit gerepresenteerd wordt in de media. Deze Europese identiteit heeft betrekking op protest tegen de oorlog in Irak. Dit brengt ons bij het tweede luik van deze thesis, namelijk civiele maatschappij.

¹³⁰ JACOBS (D.), MAIER (R.). *Europese identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie*. <http://users.belgacom.net/jacobs/oikos.pdf>, zie bijlage: p. 12.
Datum van raadpleging: 23 april 2006

2. Civiele maatschappij

Na de uitvoerige bespreking betreffende het concept identiteit, kan vervolgens overgegaan worden op het tweede sleutelbegrip binnen de onderzoeksvraag, namelijk civiele maatschappij. Net als identiteit, is ook binnen dit concept sprake van enige complexiteit. Bekende auteurs zoals onder andere Hegel, Locke, Marx, Gramsci en Schmitt hebben zich reeds over het concept gebogen. Zij hebben zich elk een andere visie over het concept gevormd. Aangezien er, met het oog op het empirisch onderzoek, nood is aan een eenduidige omschrijving, dringt een keuze zich op.

Er wordt geopteerd voor het model van Gramsci. Na een korte inleiding wordt in een eerste fase aandacht besteed aan zijn 'definitie' van de civiele maatschappij. Volgend op deze Gramsciaanse uiteenzetting, wordt ingezoomd op een specifiek aspect van de civiele maatschappij, namelijk de nieuwe sociale bewegingen. Daar protest- en vredesbewegingen onder de koepel van de nieuwe sociale bewegingen te situeren zijn, verdienen ze de nodige aandacht. Deze behoren als dusdanig tot de kern van de onderzoeksvraag.

In een tweede fase wordt in eerste instantie de civiele maatschappij binnen nationale landsgrenzen belicht. Concepten als natie, nationale identiteit, patriottisme en nationalisme komen hier aan bod. In tweede instantie wordt gekeken naar globaliseringstendensen binnen de civiele maatschappij. Hier staan concepten als kosmopolitisme en globale civiele maatschappij centraal. Naarmate deze bespreking vordert zal duidelijk worden dat er heel wat schort aan deze globale vormen. Dit biedt de mogelijkheid in een laatste fase aandacht te besteden aan de civiele maatschappij op Europees niveau. Dit kan als een middenweg beschouwd worden tussen de nationale en globale variant. Het minimum aan aandacht vanuit de wetenschappelijke wereld op het gebied van de Europese civiele maatschappij, zet ook meteen de wetenschappelijke relevantie van deze thesis stevig in de verf.

2.1 Civiele maatschappij: een gecontesteerd begrip

Bij een blik op de literatuur wordt al snel duidelijk dat er weinig of geen eensgezindheid bestaat over de invulling van het concept civiele maatschappij. John Dunn spreekt van "*a term of extreme vagueness*".¹³¹ Toch blijft de drang tot definiëring aanwezig in de wetenschappelijke wereld.

¹³¹ DUNN (J.). The contemporary political significance of John Locke's conception of civil society. In: KAVIRAJ (S.), KHILNANI (S.) (eds.). *Civil society: history and possibilities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 40.

Sommige auteurs hebben het niet voor niets over hét idee van de late 20ste eeuw.¹³² Een aantal omschrijvingen van de civiele maatschappij kan de veelzijdigheid van het concept aantonen.

Een vroege omschrijving van de civiele maatschappij door John Keane luidt als volgt:

*"[...] a type of political association which places its members under the influence of its laws and thereby ensures peaceful order and good government."*¹³³

Deze definitie stamt uit de oude Europese traditie waar de civiele maatschappij hoorde samen te vallen met de staat. Beiden werden dus aan elkaar gelijkgesteld.¹³⁴

Een latere definitie van Gordon White zegt dat:

*"The idea became embroiled in a demonology of the state, functioning often as an idealised counter-image, an embodiment of social virtue confronting political vice: the realm of freedom versus the realm of coercion, of participation versus hierarchy, pluralism versus conformity, spontaneity versus manipulation, purity versus corruption."*¹³⁵

Deze omschrijving is volledig tegengesteld aan de voorgaande definitie van Keane. Civiele maatschappij en staat vallen niet samen, maar staan eerder in een oppositionele relatie met elkaar.¹³⁶

Een derde definitie van Thomas Janoski ervaart de civiele maatschappij als:

*"[...] a sphere of dynamic and responsive public discourse between the state, the public sphere consisting of voluntary organizations, and the market sphere concerning private firms and unions."*¹³⁷

Janoski plaatst de civiele maatschappij tussen de staat, de publieke sfeer en de markt. Deze definitie onderscheidt vier verschillende sferen.¹³⁸

¹³² KHILNANI (S.). The development of civil society. In: KAVIRAJ (S.), KHILNANI (S.) (eds.). *Civil society: history and possibilities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 11.

¹³³ KEANE (J.). Despotism and democracy: the origins and development of the distinction between civil society and the state 1750-1850. In: KEANE (J.) (ed.). *Civil society and the state: new European perspectives*. London, Verso, 1988, p. 35.

¹³⁴ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1988, p. 35.

¹³⁵ WHITE (G.). Civil society, democratization and development: clearing the analytical ground. In: BURNELL (P.), CALVERT (P.) (eds.). *Civil society in democratization*. London, Cass, 2004, p. 7.

¹³⁶ WHITE (G.). *Op. Cit.*, 2004, p. 7.

¹³⁷ JANOSKI (T.). *Citizenship and civil society: a framework of rights and obligations in liberal, traditional and social democratic regimes*. Cambridge, Cambridge University press, 1998, p. 12.

¹³⁸ JANOSKI (T.). *Op. Cit.*, 1998, p. 12.

Na deze korte aaneenschakeling van verschillende omschrijvingen, wordt duidelijk dat het concept civiele maatschappij reeds een lange evolutie kent. Volgens Fierlbeck ligt het probleem bij een 'overtheoretisering' van het concept.¹³⁹ Een eenduidige omschrijving is bijgevolg quasi onmogelijk. Vooral de relatie civiele maatschappij - staat is een complexe aangelegenheid.

Hieronder wordt ruimte gelaten voor de bespreking van de civiele maatschappij volgens Gramsci. Aangezien zijn conceptie van de civiele maatschappij het meest aansluit bij de eigen visie, biedt dit het meeste perspectieven.

2.2 Civiele maatschappij naar Gramsciaans model

Wat de definitie van de civiele maatschappij betreft, treedt Gramsci in de voetsporen van Hegel.¹⁴⁰ Hij spreekt letterlijk van een civiele maatschappij zoals Hegel ze ziet. Toch verschillen beide modellen sterk van elkaar. Hegel neemt de economie namelijk mee onder de koepel van de civiele maatschappij.¹⁴¹ Auteur Joseph Femia omschrijft Hegel's civiele maatschappij als:

*"[...] the complex of commercial and industrial life, the totality of economic instruments and relations, together with the public services needed to maintain order within them."*¹⁴²

Uit deze omschrijving wordt duidelijk dat de economie een belangrijke rol speelt in de civiele maatschappij zoals Hegel ze ziet. Dit is echter niet het geval bij Gramsci. Vertrekkende vanuit Marx, maakt Gramsci een onderscheid tussen de basis en de superstructuur. Volgens het klassieke Marxisme bestaat de basis uit de materiële condities, de economie en de productiemiddelen.¹⁴³ De superstructuur omvat onder andere de staat, het gerechtelijke systeem, de kerk, de massamedia en het onderwijs.¹⁴⁴

Gramsci gaat ervan uit dat de civiele maatschappij deel uitmaakt van de superstructuur. Deze superstructuur bestaat volgens hem uit de civiele maatschappij en de politieke maatschappij of staat genoemd.¹⁴⁵

¹³⁹ VAN ROOY (A.). *The global legitimacy game: civil society, globalization, and protest*. New York, Palgrave Macmillan, 2004, p. 6.

¹⁴⁰ COHEN (J.), ARATO (A.). *Civil society and political theory*. Cambridge, MIT press, 1992, p. 142.

¹⁴¹ FEMIA (J.). *Civil society and the Marxist tradition*. In: KAVIRAJ (S.), KHILNANI (S.) (eds.). *Civil society: history and possibilities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 141.

¹⁴² FEMIA (J.). *Gramsci's political thought: hegemony, consciousness, and the revolutionary process*. Oxford, Clarendon, 1981, p. 26.

¹⁴³ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 30.

¹⁴⁴ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 31.

“What we can do, for the moment, is to fix two major superstructural ‘levels’: the one that can be called ‘civil society’, that is the ensemble of organisms commonly called ‘private’, and that of ‘political society’ or ‘the State’.”¹⁴⁶

Hier ligt ook het verschil met Marx, die de civiele maatschappij identificeert met de basis.¹⁴⁷ Marx ziet de basis als primordiaal en deze overheerst dan ook de superstructuur. Voor Gramsci daarentegen is het de superstructuur die de voornaamste rol speelt.¹⁴⁸ Aangezien de civiele maatschappij behoort tot de superstructuur, wordt deze een belangrijke rol toegeschreven.

Gramsci beschouwt de civiele maatschappij als de politieke en culturele hegemonie uitgeoefend door sociale groepen over de gehele samenleving.¹⁴⁹ Het Gramsciaanse concept hegemonie, wordt door David Chandler als volgt omschreven:

“[...] the predominance of one social class over the others. This represents not only political and economic control, but also the ability of the dominant class to project its own way of seeing the world so that those who are subordinated by it accept it as ‘common sense’ and ‘natural’.”¹⁵⁰

Het concept hegemonie is kenmerkend voor de Gramsciaanse civiele maatschappij, dit in tegenstelling tot een meer directe dominantie die overeenstemt met de politieke maatschappij.¹⁵¹ De civiele maatschappij wordt door Gramsci in navolging van Hegel ook wel de ‘*ethical content of the State*’ genoemd.¹⁵² Zijn civiele maatschappij bestaat ondermeer uit handelsorganisaties, scholen, kerken, familie¹⁵³, politieke partijen, de pers, vrijwilligersorganisaties¹⁵⁴, sociale bewegingen enzoverder¹⁵⁵.

Voorafgaande bespreking in het achterhoofd houdend kan de civiele maatschappij naar Gramsci’s voorbeeld op de volgende wijze geschematiseerd worden:

¹⁴⁵ GRAMSCI (A.). The intellectuals. In: HOARE (Q.) (ed.). *Selections from the Prison notebooks of Antonio Gramsci*. London, Lawrence and Wishart, 1978, p. 12.

¹⁴⁶ GRAMSCI (A.). *Op. Cit.*, 1978, p. 12.

¹⁴⁷ TEXIER (J.). Gramsci, theoretician of the superstructures. On the concept of civil society. In: MOUFFE (C.) (ed.). *Gramsci and Marxist theory*. London, Routledge and Kegan Paul, 1979, p. 55.

¹⁴⁸ BOBBIO (N.). Gramsci and the conception of civil society. In: BELLAMY (R.) (ed.). *Which socialism? Marxism, socialism and democracy*. Cambridge, Polity Press, 1987, p. 151.

¹⁴⁹ BOBBIO (N.). *Op. Cit.*, 1987, p. 149.

¹⁵⁰ CHANDLER (D.). *Marxist media theory*.

<http://www.aber.ac.uk/media/Documents/marxism/marxism10.html>, zie bijlage: p. 6.

Datum van raadpleging: 6 april 2006

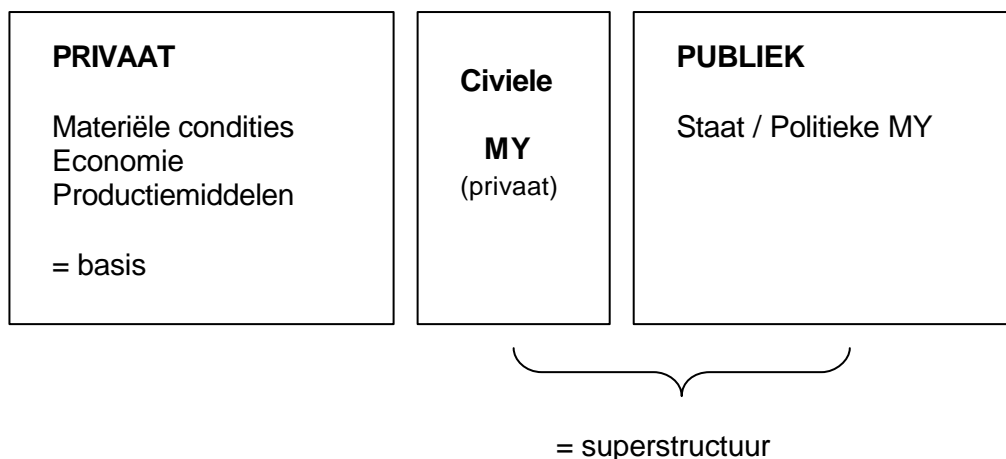
¹⁵¹ TEXIER (J.). *Op. Cit.*, 1979, p. 51.

¹⁵² BOBBIO (N.). *Op. Cit.*, 1987, p. 149.

¹⁵³ BOGGS (C.). *Gramsci's Marxism*. London, Pluto Press, 1978, p. 39.

¹⁵⁴ FEMIA (J.). *Op. Cit.*, 2001, p. 140.

¹⁵⁵ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 147.

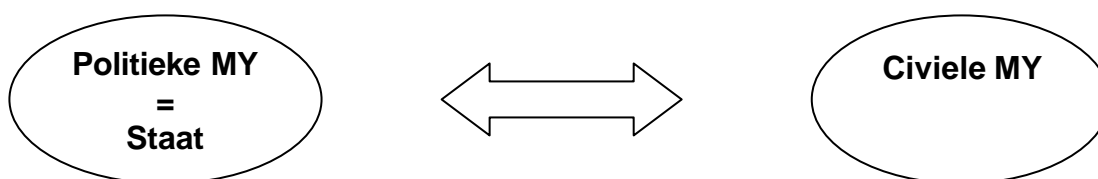

Figuur 2: Civiele maatschappij Gramsci

De civiele maatschappij voor Gramsci is bijgevolg een sfeer die zich tussen de publieke en de private sfeer bevindt.¹⁵⁶ Hierbij is het belangrijk extra te benadrukken dat Gramsci de familie niet beschouwd als een onderdeel van de private sfeer, maar onder de civiele maatschappij klasseert.¹⁵⁷

Volgens bepaalde auteurs, zoals onder andere Cohen, Arato¹⁵⁸, Femia¹⁵⁹ en Adamson¹⁶⁰, is de relatie tussen de civiele maatschappij en de staat echter niet altijd even duidelijk bij Gramsci.

Zij beweren dat Gramsci enerzijds de civiele maatschappij gescheiden wil houden van de staat. Dit moet de mogelijkheid bieden een alternatieve hegemonie te creëren. Politieke maatschappij en staat vallen hier samen.¹⁶¹

Figuur 3¹⁶²

¹⁵⁶ THOMPSON (J.). *The media and modernity: a social theory of the media*. Cambridge, Polity Press, 1995, p. 122.

¹⁵⁷ BOGGS (C.). *Op. Cit.*, 1978, p. 39.

¹⁵⁸ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 144.

¹⁵⁹ FEMIA (J.). *Op. Cit.*, 2001, p. 140.

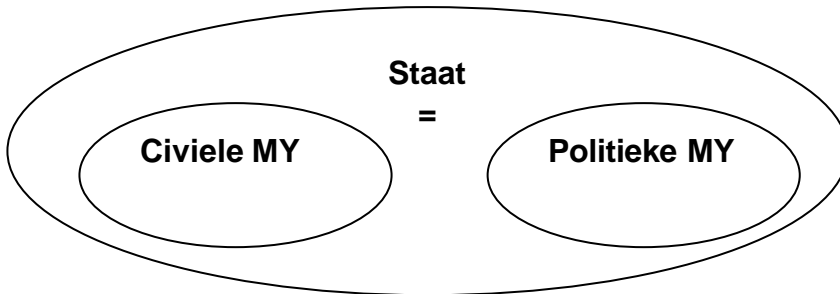
¹⁶⁰ ADAMSON (W.). *Hegemony and revolution: a study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. London, University of California Press, 1980, p. 215.

¹⁶¹ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 144.

¹⁶² CUNEO (C.). *Antonio Gramsci: four conceptions of the state*.

<http://socserv2.mcmaster.ca/soc/courses/soc2r3/gramsci/stateidx.htm>, zie bijlage: p. 8.

Anderzijds is het noodzakelijk de civiele maatschappij te linken aan de staat. Aan een overwinning moet uiteraard politiek gevolg gegeven kunnen worden.¹⁶³ In dat geval, kan de civiele maatschappij deel uitmaken van de staat. Deze kan bijgevolg niet gescheiden worden van de politieke maatschappij en samen vormen ze één geheel, de staat.¹⁶⁴

Figuur 4¹⁶⁵

De verhouding tussen de civiele maatschappij en de staat, blijft bij Gramsci volgens sommige auteurs dus bijgevolg een beetje in het ongewisse. Dit hoeft echter geen probleem te zijn, gezien er evenwel duidelijkheid bestaat over Gramsci's onderscheid tussen drie sferen: de staat, de economie en de civiele maatschappij.¹⁶⁶

Met bovenstaande idee van de civiele maatschappij in het achterhoofd, wordt het tweede theoretische luik verder gezet en wordt stilgestaan bij de nieuwe sociale bewegingen. De bespreking hiervan vindt haar relevantie binnen de protest- en vredesbewegingen tegen de Irak-oorlog.

2.3 Nieuwe sociale bewegingen

2.3.1 Ontstaan

De term 'nieuwe sociale bewegingen' verwijst naar een groep van bewegingen die ontsproten zijn uit de studentenbeweging van de jaren 60¹⁶⁷. Volgens auteurs Kriesi, Koopmans, Duyvendak en Giugni is de opgang van nieuwe sociale bewegingen gelinkt aan de transformatie van de conflictstructuur binnen de maatschappij. Deze transformatie heeft betrekking op de afzwakking

Datum van raadpleging: 6 april 2006

¹⁶³ ADAMSON (W.). *Op. Cit.*, 1980, p. 215.

¹⁶⁴ LEWIS (J.). *Cultural studies: the basics*. London, Sage, 2002, p. 98.

¹⁶⁵ CUNEO (C.). *Antonio Gramsci: four conceptions of the state*.

<http://socserv2.mcmaster.ca/soc/courses/soc2r3/gramsci/stateidx.htm>, zie bijlage: p. 8.

Datum van raadpleging: 6 april 2006

¹⁶⁶ BOBBIO (N.). *Op. Cit.*, 1987, p. 148.

¹⁶⁷ CROSSLEY (N.). *Making sense of social movements*. Buckingham, Open University Press, 2002, p. 149.

van traditionele breuken verband houdend met klasse, religie en familie. Deze transformatie kadert binnen het proces van modernisering.¹⁶⁸

In het Westen maakten de nieuwe sociale bewegingen vooral in het midden van de jaren 70 grote ophef.¹⁶⁹ De nieuwe sociale bewegingen is een verzamelnaam voor onder andere de groene beweging, de vredesbeweging, de vrouwenbeweging, de holebibeweging. Daar de groep van nieuwe sociale bewegingen vrij omvangrijk is, kan dit lijstje uiteraard nog aangevuld worden.¹⁷⁰

Cohen en Arato merken echter op dat er onduidelijkheid bestaat over wat deze sociale bewegingen tot 'nieuwe' sociale bewegingen maakt.¹⁷¹

Crossley beantwoordt deze onduidelijkheid door te wijzen op de term '*historicity*' afkomstig van de auteur Alain Touraine.¹⁷² Touraine omschrijft *historicity* als:

*"[...] the work society performs on itself, by inventing its norms, its institutions and practices, guided by the great cultural orientations."*¹⁷³

Het 'nieuwe' karakter van de sociale bewegingen kan met andere woorden teruggebracht worden op de nieuwe tijdsgeest en alle bijkomende aspecten daarvan.

2.3.2 Kenmerken

Auteur Alan Scott komt tot de vaststelling dat nieuwe sociale bewegingen evenzeer gekenmerkt worden door diversiteit, dan door gedeelde karakteristieken. Toch blijft het streven naar het geven van een definitie aanwezig.¹⁷⁴

Auteur Anna Marie Smith omschrijft de nieuwe sociale bewegingen als:

*"[...] the highly decentralized, informal, autonomous, local and yet simultaneously transnational struggles [...]"*¹⁷⁵

¹⁶⁸ KRIESI (H.), KOOPMANS (R.), DUYVENDAK (J.), GIUGNI (M.). *New social movements in Western Europe: a comparative analysis*. Minneapolis, University of Minnesota, 1998, p. 18.

¹⁶⁹ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 493.

¹⁷⁰ KRIESI (H.), KOOPMANS (R.), DUYVENDAK (J.), GIUGNI (M.). *Op. Cit.*, 1998, p. 18.

¹⁷¹ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 493.

¹⁷² CROSSLEY (N.). *Op. Cit.*, 2002, p. 151.

¹⁷³ TOURAINE (A.). *The voice and the eye: an analysis of social movements*. Cambridge, University Press, 1981, p. 29.

¹⁷⁴ SCOTT (A.). *Ideology and the new social movements*. London, Unwin Hyman, 1990, pp. 15-16.

¹⁷⁵ SMITH (A.). Rastafari as resistance and the ambiguities of essentialism in the 'new social movements'. In: LACLAU (E.) (ed.). *The making of political identities*. London, Verso, 1994, p. 171.

Naast bovenstaande summiere omschrijving, geeft Scott vier aspecten die volgens hem kenmerkend zijn voor nieuwe sociale bewegingen. Dit resulteert in een ideaaltypisch model. De kenmerkende aspecten hebben betrekking op de doelen, de actiemiddelen en de organisatie van nieuwe sociale bewegingen.¹⁷⁶

Ten eerste zijn nieuwe sociale bewegingen vooral sociaal. Het politieke karakter verdwijnt op de achtergrond of speelt zelfs helemaal niet mee. Nieuwe sociale bewegingen leggen in het bijzonder de nadruk op de culturele sfeer en de waarden en levensstijlen die daarmee samenhangen.¹⁷⁷

Ten tweede zijn nieuwe sociale bewegingen te kaderen binnen de civiele maatschappij. Hun hoofddoel betreft de bescherming van de civiele maatschappij tegen mogelijke inbreuken van de staat. Hiernaast trachten nieuwe sociale bewegingen verandering teweeg te brengen door te sleutelen aan waarden en door alternatieve levensstijlen te ontwikkelen.¹⁷⁸

Ten derde trachten nieuwe sociale bewegingen hun doelen te bereiken door middel van directe actie en culturele innovatie. Er is bijgevolg geen sprake van politieke mobilisatie.¹⁷⁹

En tenslotte worden nieuwe sociale bewegingen georganiseerd in nauw contact met het volk. Dit duidt op een bottum up-perspectief. Deze organisatie zorgt voor de creatie van netwerken.¹⁸⁰

Deze kenmerkende aspecten van nieuwe sociale bewegingen hebben aanleiding gegeven tot de ontwikkeling van een theoretisch paradigma. Het volgende punt staat hier even bij stil.

2.3.3 Theoretisch paradigma

Sinds de opkomst van nieuwe sociale bewegingen ontwikkelde zich een daarmee verband houdend theoretisch paradigma. Dit heeft vooral tot doel empirisch onderzoek te ondersteunen.¹⁸¹

Het paradigma van de nieuwe sociale bewegingen wordt ook wel eens de Europese benadering genoemd (tegengesteld aan de Amerikaanse benadering, '*resource mobilization perspective*¹⁸²) en legt zich toe op de relatie tussen hedendaagse collectieve actie en de civiele maatschappij.¹⁸³

¹⁷⁶ SCOTT (A.). *Op. Cit.*, 1990, p. 14.

¹⁷⁷ SCOTT (A.). *Op. Cit.*, 1990, p. 16.

¹⁷⁸ SCOTT (A.). *Op. Cit.*, 1990, p. 17.

¹⁷⁹ SCOTT (A.). *Op. Cit.*, 1990, p. 19.

¹⁸⁰ SCOTT (A.). *Op. Cit.*, 1990, p. 19.

¹⁸¹ MELUCCI (A.). Movements as messages. In: KEANE (J.), MIER (P.) (eds.). *Nomads of the present: social movements and individual needs in contemporary society*. London, Century Hutchinson, 1989, p. 42.

¹⁸² FIREMAN (B.), GAMSON (W.). Utilitarian logic in the resource mobilization perspective. In: ZALD (M.), MCCARTHY (J.) (eds.). *The dynamics of social movements: resource mobilization, social control, and tactics*. Cambridge, Winthrop, 1979, p. 9.

¹⁸³ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 493.

Verder focust dit paradigma in hoofdzaak op het culturele karakter van de nieuwe sociale bewegingen en worden ze beschouwd als strijders voor de controle over de betekenisproductie. De nieuwe sociale bewegingen geven eveneens aanleiding tot de sociale constructie van nieuwe collectieve identiteiten.¹⁸⁴ Cohen en Arato noemen het dan ook niet voor niets het identiteit-georiënteerde paradigma of *'identity-oriented paradigm'*.¹⁸⁵ Dit maakt dat het paradigma hoofdzakelijk de expressieve aspecten van de nieuwe sociale bewegingen vooropstelt en deze bewegingen uitdrukkelijk afzet tegen de staat.¹⁸⁶

Binnen het paradigma van de nieuwe sociale bewegingen zijn er voor- en tegenstanders. De discussie die heerst, draait om het al dan niet 'nieuwe' karakter van de sociale bewegingen, een aspect dat eerder in deze bespreking al werd aangestipt. Critici baseren hun argumentatie op de vaststelling dat er weinig of geen verschillen terug te vinden zijn tussen, karikaturaal gesteld, 'nieuwe sociale bewegingen' en 'oude sociale bewegingen'.¹⁸⁷

Auteur Alberto Melucci beweert echter dat een verwerping van het paradigma leidt tot politiek reductionisme. Dit heeft tot gevolg dat alle sociale bewegingen onder gelijke noemer vallen en beschouwd worden als politieke actoren.¹⁸⁸ Dit politiek reductionisme negeert structurele veranderingen in complexe samenlevingen en onderschat het belang van de sociale en culturele dimensies van hedendaagse collectieve actie.¹⁸⁹

Maar ook voorstanders van het paradigma gaan volgens Melucci in de fout. Door angstvallig opzoek te gaan naar de historische verschillen die er bestaan tussen sociale bewegingen en nieuwe sociale bewegingen, wordt de kern van collectieve actie naar de achtergrond verschoven. Collectieve actie houdt namelijk verband met een netwerk van verschillende relaties en betekenissen. Deze verschillende componenten dienen elk apart de nodige aandacht te krijgen. Indien dit niet het geval is, worden sociale bewegingen aanzien als logge apparaten, die aan kracht en initiatief ontbreken.¹⁹⁰ Zoals Melucci zegt:

¹⁸⁴ CANEL (E.). *New social movement theory and resource mobilization theory: the need for integration*. http://www.idrc.ca/en/ev-54446-201-1-DO_TOPIC.html, zie bijlage: p. 3.

Datum van raadpleging: 2 mei 2006

¹⁸⁵ COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 493.

¹⁸⁶ CANEL (E.). *New social movement theory and resource mobilization theory: the need for integration*. http://www.idrc.ca/en/ev-54446-201-1-DO_TOPIC.html, zie bijlage: p. 3.

Datum van raadpleging: 2 mei 2006

¹⁸⁷ MELUCCI (A.). *Op. Cit.*, 1989, p. 42.

¹⁸⁸ MELUCCI (A.). *Op. Cit.*, 1989, p. 43.

¹⁸⁹ MELUCCI (A.). *Op. Cit.*, 1989, pp. 43-44.

¹⁹⁰ MELUCCI (A.). *Op. Cit.*, 1989, p. 43.

“What is taken for granted – the existence of the collective actor – is in fact the product of highly differentiated social processes, action orientations, elements of structure and motivation.”¹⁹¹

Collectieve actie steunt dus op heel wat meer dan op strategische en instrumentele rationaliteit.¹⁹²

Deze nieuwe sociale bewegingen kunnen op verschillende niveaus in de maatschappij hun ideeën ventileren. Twee daarvan zijn het nationale en het globale echelon. Dit laatste wordt steeds actueler in het kader van de globalisering.

2.4 Een nationaal ideaal?

In onderstaand onderdeel wordt ingezoomd op de civiele maatschappij binnen haar nationale landsgrenzen. De literatuur spreekt in dit kader van een ‘nationale civiele maatschappij’. Hier worden concepten als natie, nationale identiteit, patriotisme en nationalisme mee verbonden. Ter afronding van dit onderdeel wordt een blik geworpen op de problemen die met de nationale civiele maatschappij verbonden zijn. Dit zal deuren openen naar een meer globalere civiele maatschappij.

2.4.1 Het concept natie: in het kort

Bij een terugblik komt auteur Martin Shaw tot de vaststelling dat gedurende de periode van de 18de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw de civiele maatschappij hoofdzakelijk een nationaal karakter kende. Dit maakte de civiele maatschappij tot één van de vele bouwstenen van de natie.¹⁹³ Dit laatste concept wordt gekenmerkt door complexiteit en meerduidigheid. Er bestaat bijgevolg geen ‘juiste’ omschrijving van een natie. Toch doen vele wetenschappers een poging het concept natie te definiëren, waaronder Ernest Gellner in het begin van de jaren 90. Hij maakt plaats voor enerzijds een culturele definitie en anderzijds een voluntaristische definitie.¹⁹⁴

In navolging van de culturele definitie, heeft een natie betrekking op een gedeelde cultuur. Individuen kunnen met andere woorden enkel deel uitmaken van dezelfde natie, indien ze deel uitmaken van dezelfde cultuur. Cultuur slaat volgens Gellner in eerste instantie op een systeem van ideeën en tekens en in tweede instantie op wijzen van gedragen en communiceren. Het gaat

¹⁹¹ MELUCCI (A.). Social movements and the democratization of everyday life. In: KEANE (J.) (ed.). *Civil society and the state: new European perspectives*. London, Verso, 1988, p. 246.

¹⁹² COHEN (J.), ARATO (A.). *Op. Cit.*, 1992, p. 510.

¹⁹³ SHAW (M.). *Civil society and media in global crises: representing distant violence*. London, Printer, 1996, p. 13.

hier dus niet enkel om cultuur in de enge betekenis van het woord.¹⁹⁵ Vertrekkende vanuit het voluntaristisch perspectief kan er pas van een natie gesproken worden indien individuen zichzelf herkennen als een deel van die natie. Dit maakt individuen tot de makers van een natie.¹⁹⁶ Benedict Anderson spreekt in dit kader van een *'imagined political community'*.¹⁹⁷ Een natie op zich bestaat niet, maar zit in onze hoofden. Auteur Kate Nash is dezelfde mening toegedaan. Volgens haar zijn naties ingebeelde fenomenen. Zij vinden hun oorsprong in zogezegde gemeenschappelijke tradities.¹⁹⁸

Bovenstaande omschrijving van een natie is uiteraard zeer abstract en verdient veel meer aandacht. Toch wordt er in het kader van dit onderdeel genoeg mee genomen, aangezien het concept slechts een kleine bijdrage levert aan de kern, namelijk de civiele maatschappij. Het is bijgevolg niet de bedoeling het concept natie in al haar volledigheid te doorgronden; de aandacht gaat eerder naar wat het concept betekent in het kader van de nationale civiele maatschappij.

2.4.2 Twee vormen van nationale identiteit: nationalisme en patriottisme

Vanuit het natie-concept kan de lijn doorgetrokken worden naar aanverwante concepten zoals onder andere nationale identiteit¹⁹⁹ en nationalisme.²⁰⁰ Ook hier wordt beperkt tot een aantal richtinggevende auteurs; dit om dezelfde reden als hierboven. De uiteenzetting omtrent de concepten pretendeert dus geen volledigheid.

Wat het concept nationale identiteit betreft, wordt de visie van John Keane toegelicht. Hij omschrijft de nationale identiteit als een specifieke vorm van een collectieve identiteit. Deze collectieve identiteit krijgt vorm doordat individuen zich verbonden voelen met elkaar. Dit gevoel van verbondenheid berust op een gemeenschappelijkheid in taal, territorium, verleden, herinneringen, gewoontes, enzoverder. Een nationale identiteit houdt vaak verband met een zekere vorm van trots op de verwezenlijkingen van de eigen natie.²⁰¹ Deze nationale identiteit kan echter zo sterk worden dat deze overgaat in nationalistische gevoelens.

¹⁹⁴ GELLNER (E.). *Nations and nationalism*. Oxford, Blackwell, 1993, p. 7.

¹⁹⁵ GELLNER (E.). *Op. Cit.*, 1993, p. 7.

¹⁹⁶ GELLNER (E.). *Op. Cit.*, 1993, p. 7.

¹⁹⁷ ANDERSON (B.). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London, Verso, 1991, p. 6.

¹⁹⁸ NASH (K.). Cosmopolitan political community: Why does it feel so right? In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Abington, Ashgate, 2005, p. 35.

¹⁹⁹ KEANE (J.). *Civil society: old images, new visions*. Cambridge, Polity, 1998, p. 86.

²⁰⁰ LI (Q.), BREWER (M.). What does it mean to be an American? Patriotism, nationalism, and American identity after 9/11. In: *Political Psychology*, 2004, volnr. 25, nr. 5, p. 728.

²⁰¹ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 86.

Het concept nationalisme houdt verband met een sterke nationale identificatie.²⁰² Auteur Van Evera spreekt van “*hypernationalism*” en maakt de vergelijking met autoritarisme en intolerantie.²⁰³ Nationalistische uitingen wijzen op drang naar dominantie in internationale relaties. Feshbach, Kosterman, Mummendy, Klink en Brown beschouwen het nationalisme als een poging zich af te zetten tegen andere naties. Dit heeft tot gevolg dat nationalisten het eigen land als superieur aanzien.²⁰⁴ Vandaar dat nationalisme vaak weerstand biedt tegen een toenemende impuls van homogenisering en globalisering. Dit duidt op angst de eigen nationale identiteit te verliezen.²⁰⁵

Er kan echter niet over nationalisme gesproken worden zonder het over patriottisme te hebben. Beide concepten zijn namelijk onlosmakelijk met elkaar verbonden als twee zijden van dezelfde medaille.²⁰⁶

Terwijl nationalisme duidt op negatieve uitingen van nationale identificatie, wijst patriottisme op positieve uitingen van nationale identificatie. Er zou sprake zijn van patriottisme indien er trots en liefde voor het land kan vastgesteld worden. Door de zeer sterke groepsidentificatie is er geen behoefte aan het verstoten van andere naties. Deze groepsbanden komen slechts in veel mindere mate voor bij nationalistische uitingen.²⁰⁷

Na het bespreken van bovenstaande concepten, rijst hoogstwaarschijnlijk de vraag wat het verband is met de civiele maatschappij. Dit zal zo dadelijk duidelijk worden.

2.4.3 Een nationale civiele maatschappij

Volgens de visie van Keane, zijn nationale identiteit, nationalisme, civiele maatschappij en politieke democratie zeer nauw met elkaar verbonden.²⁰⁸

De nationale identiteit is een belangrijk aspect van de civiele maatschappij en andere democratische instituties.²⁰⁹ Deze is essentieel voor de vorming en overleving van een sterke civiele maatschappij. Democratische mechanismen zorgen echter voor een gemakkelijkere transformatie van de nationale identiteit in nationalisme.²¹⁰

²⁰² LI (Q.), BREWER (M.). *Op. Cit.*, 2004, p. 727.

²⁰³ LI (Q.), BREWER (M.). *Op. Cit.*, 2004, p. 728.

²⁰⁴ LI (Q.), BREWER (M.). *Op. Cit.*, 2004, p. 728.

²⁰⁵ CHANDHOKE (N.). The ‘civil’ and the ‘political’ in civil society: the case of India. In: BURNELL (P.), CALVERT (P.) (eds.). *Civil society in democratization*. London, Cass, 2004, p. 154.

²⁰⁶ LI (Q.), BREWER (M.). *Op. Cit.*, 2004, p. 728.

²⁰⁷ LI (Q.), BREWER (M.). *Op. Cit.*, 2004, p. 728.

²⁰⁸ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 100.

²⁰⁹ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 102.

Auteur Craig Calhoun ziet het nationalisme als de grootste vijand van de democratie en mede de civiele maatschappij.²¹¹ John Hall en Frank Trentmann stemmen hiermee in, maar wijzen er daarentegen op dat nationalistische ideeën in bepaalde omstandigheden (oorlog, conflicten,...) hun basis vinden in de civiele maatschappij. Dit maakt de civiele maatschappij tot het centrum waar verschillende nationale identiteiten elkaar ontmoeten. Op die manier zorgt de civiele maatschappij ervoor dat het nationale bewustzijn en de macht niet verloren gaan.²¹²

Toch is Keane van mening dat nationalisme zoveel mogelijk teruggedrongen moet worden. Hij introduceert vier mechanismen die enerzijds de kracht van het nationalisme in bedwang houden, maar anderzijds de burgers van een nationale identiteit voorzien.

Ten eerste kunnen de instituties binnen de natie-staat gedecentraliseerd worden door middel van de ontwikkeling van met elkaar verbonden netwerken van subnationale en supranationale staatsinstellingen. Keane noemt dit het verspreiden van politieke macht of '*scattering of political power*'.²¹³

Ten tweede heeft iedereen dezelfde rechten en vrijheden zoals opgenomen in de Verklaring van de Rechten van de Mens in 1948, los van ras, kleur, geslacht, taal, religie, politieke of andere opinies, nationale of sociale origine, eigendom en geboorte.²¹⁴

Ten derde is er nood aan een waaier van verschillende identiteiten die deel uitmaken van een civiele maatschappij. Binnen deze civiele maatschappij zijn nationale identiteiten toelaatbaar, maar enkel als één identiteit naast vele anderen. Nationalistische uitingen zijn bijgevolg uit den boze.²¹⁵

Een laatste en misschien wel moeilijkste oplossing is de totstandkoming van een internationale civiele maatschappij. Op die manier wordt de nationale identiteit weggerukt uit het territoriale gebied en komen verschillende burgers met verschillende nationaliteiten samen. Deze internationale civiele maatschappij moet draaien op begrip, respect en solidariteit ten opzichte van anderen. Het volgende onderdeel besteedt hier aandacht aan.

²¹⁰ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 101.

²¹¹ CALHOUN (C.). Nationalism and civil society: democracy, diversity and self-determination. In: *International Sociology*, 1993, volnr. 8, nr. 4, pp. 305-306.

²¹² HALL (J.), TRENTMANN (F.). Contests over civil society: introductory perspectives. In: HALL (J.), TRENTMANN (F.) (eds.). *Civil society: a reader in history, theory and global politics*. New York, Palgrave Macmillan, 2005, p. 14.

²¹³ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 102.

²¹⁴ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 105.

²¹⁵ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 107.

2.5 Tendensen naar globalisering

Naast een civiele maatschappij op nationaal niveau, hierboven besproken, wordt in de literatuur eveneens aandacht besteed aan een globale variant. Binnen het globaliseringvraagstuk ontstaat een discussie tussen pleiters voor top down-modellen en voorstanders van bottom up-benaderingen aangaande de civiele maatschappij. Voorafgaand aan deze twee modellen, is het van belang het bredere concept globalisering te verduidelijken. Dit concept krijgt echter niet al de aandacht, gezien een uitgebreide bespreking hiervan buiten de opzet van deze thesis valt. Het vatten van het globaliseringsconcept, laat toe over te gaan op twee modellen, hierboven vermeld. Het eerste model stelt het concept kosmopolitisme centraal. Auteurs zoals David Held en Daniele Archibugi, streven hier naar de ontwikkeling van een kosmopolitische democratie.²¹⁶ Naast dit top down-model zijn de auteurs Richard Falk, John Keane en Mary Kaldor eerder vertegenwoordigers van de creatie van een globale civiele maatschappij. De bottom up notie slaat op het feit dat deze globale civiele maatschappij van onderuit naar boven moet kunnen groeien.²¹⁷

In de hierop volgende uiteenzetting zal duidelijk worden dat aan beide benaderingen zowel voor- als nadelen verbonden zijn.

2.5.1 Het concept globalisering

Binnen het domein van de globalisering heerst grote controverse over de precieze betekenis van het concept.²¹⁸ Held, McGrew, Goldblatt en Perraton hebben het over een ‘*conceptual difficulty*’ van het concept globalisering.²¹⁹ Dit heeft tot gevolg dat vele sceptici tegenover het globaliseringsproces zich afvragen wat er nu precies globaal is aan globalisering.²²⁰ Misschien geen onterechte vraag.

Jan Scholte tracht deze vraag te beantwoorden door een vijfledige definitie aan te reiken, waarin hij globalisering gelijkstelt met respectievelijk internationalisering, liberalisering, het universele, modernisering en deterritorialisering.

²¹⁶ BAKER (G.). *Civil society and democratic theory: alternative voices*. London, Routledge, 2002a, p. 117.

²¹⁷ O'BYRNE (D.). Globalization, cosmopolitanism and the problem of civil society: some introductory remarks. In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Aldershot, Ashgate, 2005, p. 1. KEANE (J.). *Global civil society?* Cambridge, University Press, 2005, p. 8.

KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.). Introduction. In: KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.) (eds.). *Global civil society 2004/5*. London, Sage, 2005, p. 2.

²¹⁸ HELD (D.), MCGREW (A.). *Globalization, anti-globalization*. Oxford, Polity, 2003, p. 2.

²¹⁹ HELD (D.), MCGREW (A.), GOLDBLATT (D.), PERRATON (J.). Rethinking globalization. In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge, Polity, 2002, p. 54.

²²⁰ HELD (D.), MCGREW (A.). *Op. Cit.*, 2003, p. 3.

Internationalisering beschouwt het 'globale' als het ontstaan van grensoverschrijdende relaties tussen landen. Globalisering heeft bijgevolg betrekking op de groei van internationale uitwisseling en onderlinge interdependentie tussen deze landen.

Binnen de notie van liberalisering, verwijst het concept globalisering naar een open en grenzeloze wereldeconomie, zonder opgelegde regeringsbeperkingen. Globalisering wordt hier een uitdrukking, om een proces van internationale economische integratie aan te duiden.

Bij het gelijkstellen van globalisering aan het universele, verwijst het globale naar het wereldwijde. Globalisering heeft hier betrekking op het proces van verspreiding van lokale, regionale of nationale gebruiken en ervaringen over de hele wereld.

De idee van modernisering als globalisering houdt volgens Spybey en Taylor verband met het concept Amerikanisering. Globalisering wordt zo gezien als een dynamiek waarbij bepaalde sociale structuren van het modernisme (kapitalisme, rationalisme, industrialisering, bureaucratisering,...), wereldwijd verspreid worden. Dit proces kan tot gevolg hebben, dat bestaande culturen worden verdrongen en uiteindelijke verdwijnen. Anthony Giddens roept wel op tot voorzichtigheid door te beweren dat modernisering niet gelijkgesteld kan worden aan globalisering. Modernisering is louter een onderdeel van globalisering. De modernisering kan niet ontsnappen aan de globaliserende tendens, maar is er niet gelijk aan.²²¹

Globalisering kan eveneens samenvallen met een proces van deterritorialisering. Hierdoor wordt de sociale ruimte niet meer louter bepaald door geografische afstanden en grenzen. De enge invulling van ruimte, maakt bijgevolg plaats voor een veel ruimere invulling.²²²

Auteur Beck schrijft één gemeenschappelijk kenmerk toe aan globalisering. Volgens hem hangt het concept steeds samen met een afzwakking van de staatssoevereiniteit en –structuren.²²³

"Globalization, [...], denotes the processes through which sovereign national states are criss-crossed and undermined by transnational actors with varying prospects of power, orientations, identities and networks."²²⁴

Hoe houdt dit proces van globalisering nu verband met de civiele maatschappij?

²²¹ GIDDENS (A.). *The consequences of modernity*. Cambridge, Polity Press, 1990, pp. 63, 177.

²²² SCHOLTE (J.). *Globalization: a critical introduction*. Houndmills, Palgrave, 2000, pp. 15-16.

²²³ LAXER (G.), HALPERIN (S.). Effective resistance to corporate globalization. In: LAXER (G.), HALPERIN (S.) (eds.). *Global civil society and its limits*. New York, Palgrave, 2003, p. 3.

²²⁴ BECK (U.). What is globalization? In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge, Polity, 2002, p. 101.

2.5.2 Twee modellen: top down of bottom up?

2.5.2.1 Kosmopolitische democratie

Het concept kosmopolitisme wordt in de literatuur doorgaans als het tegengestelde van nationalisme gezien.²²⁵

“As an ideal, cosmopolitanism is invariably opposed as ‘cool’ to the ‘hot’ emotions of nationalism.”²²⁶

Kosmopolitisme wordt bijgevolg als een soort ideaal gezien, terwijl de identificatie met de natiestaat als eerder negatief beschouwd wordt. Dit wordt eveneens duidelijk in de onderstaande definitie van kosmopolitisme.

“By cosmopolitanism I mean a political or cultural universalism, giving priority to world order over that of a specific state or nation.”²²⁷

Bij een verdere bestudering van het concept, blijkt dat de hedendaagse betekenis van kosmopolitisme gegroeid is vanuit drie verschillende hoeken.²²⁸

Ten eerste gaat het concept kosmopolitisme terug naar de Stoïcijnse traditie. Deze gaat ervan uit dat mensen puur willekeurig lid worden van een bepaalde politieke gemeenschap.²²⁹ Dit wordt bepaald bij de geboorte en verwijst naar de *‘polis’*.²³⁰ Wat voor de Stoïcijnen echter meer van belang is, is de *‘cosmos’*, dat staat voor een bredere, gemeenschappelijke wereld waarin iedereen gelijk is.²³¹ Individuen zijn op die manier moreel met elkaar verbonden.²³² De *‘cosmos’* wordt ook wel eens de globale orde genoemd.²³³

²²⁵ NASH (K.). *Cosmopolitan political community: Why does it feel so right?* In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Abington, Ashgate, 2005, p. 34.

²²⁶ NASH (K.). *Op. Cit.*, 2005, p. 35.

²²⁷ WATERMAN (P.). *Globalization, social movements and the new internationalisms*. London, Continuum, 2001, p. 49.

²²⁸ HELD (D.). *Cosmopolitanism: Ideas, Realities and Deficits*. In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *Governing globalization: Power, Authority and Global Governance*. Oxford, Polity, 2002, p. 308.

²²⁹ HELD (D.). *From Executive to Cosmopolitan Multilateralism*. In: HELD (D.), KOENIG-ARCHIBUGI (M.) (eds.). *Taming globalization: frontiers of governance*. Cambridge, Polity, 2003, p. 168.

²³⁰ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 110.

²³¹ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 309.

KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, p. 110.

²³² MCGREW (A.). *Democracy beyond borders?* In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge, Polity, 2002, p. 413.

De Stoïcijnen zien kosmopolieten zodoende als:

*"[...] human beings living in a world of human beings and only incidentally members of polities."*²³⁴

Een tweede bijdrage aan het concept kan vooralsnog toegeschreven worden aan de Duitse filosoof, Immanuel Kant.²³⁵ Kant introduceerde het concept kosmopolitisme, in de 19de eeuw toen 'wereldburger' (*weltbürger*) een sleutelterm werd in de periode van de Verlichting. De Verlichting is volgens Kant een periode geweest waarin men zich losrukte van dogma's en autoriteiten. Vanaf dan kon men vrij en ongelimiteerd denken en werd de rede niet meer onderworpen aan regels. Burgers werden volgens Kant lid van een kosmopolitische maatschappij.²³⁶ Dit bracht bepaalde kosmopolitische rechten met zich mee, namelijk de mogelijkheid zijn of haar stem te laten horen binnen en buiten politieke gemeenschappen. Burgers gingen op die manier behoren tot een 'universele gemeenschap'. Zoals Kant beweert leven mensen *'unavoidably side by side'*.²³⁷

Een derde aanvulling heeft betrekking op drie sleutelementen die aan het concept kosmopolitisme kunnen worden toegeschreven. In eerste instantie dient het belang van het individu onderkend te worden. Elke persoon is evenwaardig en moet met evenveel respect aanzien worden.²³⁸ Men noemt dit het *egalitaire individualisme*.²³⁹ Dit principe vond neerslag in de VN Verklaring van de Rechten van de Mens in 1948.²⁴⁰

In tweede instantie is het naast de status van gelijkheid van personen, eveneens de bedoeling deze gelijkheid te erkennen²⁴¹. Zoals Pogge zegt:

*"Each person has an equal stake in this universal ethical realm and is, accordingly, required to respect all other people's status as a basic unit of moral interest."*²⁴²

Een derde element beweert dat kosmopolitisme gebaseerd is op universeel gedeelde regels en principes. Elke claim van een persoon wordt met andere woorden onpartijdig behandeld.

²³³ DELANTY (G.). Cosmopolitanism and Violence. The Limits of Global Civil Society. In: *European Journal of Social Theory*, 2001, volnr. 4, nr. 1, p. 49.

²³⁴ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 168.

²³⁵ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 309.

²³⁶ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 310.

²³⁷ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 163.

²³⁸ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 310.

²³⁹ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 311.

²⁴⁰ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 315.

²⁴¹ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 311.

²⁴² HELD (D.). *Op. Cit.*, 2002, p. 311.

Kosmopolitisme verwerpt bijgevolg alle praktijken, regels en instituties die niet voor iedereen aanneembaar zijn.²⁴³

Met deze voorgeschiedenis van het concept in het achterhoofd, ijveren onder andere Held en Archibugi voor de creatie van een kosmopolitische democratie. De civiele maatschappij maakt deel uit van deze kosmopolitische democratie en kan een tegenkracht vormen tegen de institutionele macht. Ondanks deze vrijheid stelt de kosmopolitische democratische wet limieten aan individuele en collectieve acties van organisaties die deel uitmaken van de civiele maatschappij. Dit verklaart waarom het kosmopolitische model een top down-model genoemd wordt.²⁴⁴

Aan de kosmopolitische traditie zijn echter wel een aantal zwakheden verbonden. Ten eerste baseert het kosmopolitisme zich op een te gesimplificeerde en gepolariseerde visie over de wereld. De samenleving lijkt bijgevolg reduceerbaar tot een aantal dichotomieën zoals 'kosmopolitisme versus natiestaat' en 'globale civiele maatschappij versus globaal kapitalisme'. Ten tweede ziet de kosmopolitische traditie de rol van nieuwe sociale bewegingen als zijnde verantwoordelijk voor de totstandkoming van een 'nieuwe' civiele maatschappij. Dit mag echter niet zo rechtlijnig gezien worden. Een derde en laatste tekortkoming slaat op het feit dat het kosmopolitisme faalt in de kritische analyse van structuren en de dynamiek van bepaalde concepten zoals kapitalisme.²⁴⁵

Het kosmopolitische discours wil echter geen absolute oppositie voeren tegen de nationale staat. David Held ondersteunt dit door te wijzen op het feit dat het kosmopolitisme helemaal niet weg wil van alle aspecten van de staat. Kosmopolitisme acht culturele verschillen en de betekenis van de nationale cultuur nog steeds belangrijk. Het concept moet naar zijn mening eerder begrepen worden als de mogelijkheid te kunnen mediëren tussen nationale culturen, verscheidene gemeenschappen en alternatieve levensstijlen.²⁴⁶

2.5.2.2 Naar een globale civiele maatschappij?

Naast het kosmopolitische top down-model hierboven besproken, zijn auteurs als Richard Falk en John Keane eerder voorstander van een bottom up-benadering. Volgens Falk heeft de 'globalisering van bovenuit' geleid tot de 'globalisering van onderuit'. Zij spreken bijgevolg niet over

²⁴³ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 169.

²⁴⁴ BAKER (G.). *Op. Cit.*, 2002a, p. 117.

²⁴⁵ O'BYRNE (D.). *Op. Cit.*, 2005, p. 2.

²⁴⁶ HELD (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 168.

de totstandkoming van een kosmopolitische democratie, maar over de evolutie naar een globale civiele maatschappij.²⁴⁷

Binnen het onderzoeksveld van de globale civiele maatschappij, zijn theoretici het er over eens, dat er een breuk is ontstaan tussen 'oude' vormen van burgerschap verbonden met de natiestaat en 'nieuwe' vormen van morele en politieke gemeenschap, waartoe de globale civiele maatschappij behoort. De globale civiele maatschappij wordt opgevat als een bron van morele actie en ijver voor de teloorgang van de staatsgebonden politiek. Dit vormt de strategische basis voor een radicale politieke omwenteling²⁴⁸, die voornamelijk de politieke hegemonie wil counteren.²⁴⁹

Ongeacht deze basisgedachte, heerst er heel wat onenigheid over de precieze betekenis van het concept. Anthony Giddens spreekt immers over de globale civiele maatschappij als iets *'fuzzy and contested'*.²⁵⁰ Diplomaten, NGO's, politici, sociale bewegingen en dergelijke, nemen de uitdrukking te pas en te onpas in de mond. Dit heeft tot gevolg dat niemand nog precies weet wat een globale civiele maatschappij nu precies inhoudt. Er wordt meer en meer over gesproken, maar minder en minder over nagedacht, wat een negatieve constatacie is.²⁵¹

Auteurs Kaldor, Anheier en Glasius doen een poging om de globale civiele maatschappij te omschrijven:

*"[...] a sphere of ideas, values, institutions, organisations, networks, and individuals located between the family, the state, and the market, and operating beyond the confines of national societies, polities, and economies."*²⁵²

De globale civiele maatschappij heeft echter meer dan alleen betrekking op een civiele maatschappij die haar grenzen overstijgt en een transnationaal forum aanbiedt. Er gaat eveneens interesse naar de vraag hoe de civiele maatschappij het globale besturingsapparaat beïnvloedt. De notie van het globale houdt bijgevolg verband met de manier waarop het proces van globalisering bepaalde kwesties en problemen heeft veranderd en de rol van de civiele maatschappij hierbinnen.

²⁴⁷ KIELY (R.). Global civil society and spaces of resistance. In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Aldershot, Ashgate, 2005, p. 2.

²⁴⁸ CHANDLER (D.). *Constructing global civil society: morality and power in international relations*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005, p. 3.

²⁴⁹ CHANDLER (D.). *Building global civil society 'from below'?*
<http://www.wmin.ac.uk/sshl/page-902-smhp=1>, zie bijlage: p. 6.

Datum van raadpleging: 4 april 2006

²⁵⁰ CHANDLER (D.). *Building global civil society 'from below'?*
<http://www.wmin.ac.uk/sshl/page-902-smhp=1>, zie bijlage: p. 6.

Datum van raadpleging: 4 april 2006

²⁵¹ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 2.

²⁵² KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.). *Op. Cit.*, 2005, p. 2.

Kaldor, Anheier en Glasius zijn zich niettemin bewust van de normativiteit van het concept en de twist die er bestaat over de mogelijke grenzen ervan.²⁵³

Keane spreekt in dit kader van een ideaaltypische definitie. Volgens hem kan de globale civiele maatschappij nooit in zulke 'pure' vorm in de sociale samenleving teruggevonden worden. Keanes ideaaltypische definitie beslaat vijf kenmerken.²⁵⁴ Hiervoor baseert hij zich onder andere op de auteurs Charles Tilly, Barry Buzan, Claus Offe en Francis Fukuyama.

Allereerst verwijst de term, globale civiele maatschappij, naar niet-gouvernementele structuren en activiteiten. Dit heeft het gevaar tot gevolg dat het concept zal fungeren als vergaarbak voor alles wat niet tot de staat behoort.²⁵⁵ Vandaar dat Keane als tweede kenmerk, duidt op de globale civiele maatschappij als slechts één van vele maatschappelijke vormen.²⁵⁶ Het concept staat bijgevolg niet los van de maatschappij, maar is een dynamisch geheel van meer of minder aan elkaar gekoppelde sociale processen.²⁵⁷ De globale civiele maatschappij is slechts één aspect van een hele set van 'non-staat instellingen'.

Binnen de globale civiele maatschappij dienen eveneens bepaalde normen gevolgd te worden. Eén daarvan is burgerlijkheid ('*civility*'), wat meteen ook het derde kenmerk is van de omschrijving volgens Keane. Met de term burgerlijkheid doelt Keane op respect voor en aanvaarding van anderen. Deze burgerlijkheid wordt gezien als een vorm van beleefdheid naar andere burgers toe.²⁵⁸ Ondanks deze burgerlijke waarden bezit de globale civiele maatschappij sterk potentieel voor conflict, wat een vierde kenmerk is.²⁵⁹ Het pluralisme en de heterogeniteit van de globale civiele maatschappij werken bijgevolg als een oppositionele kracht tegen een nastrevenswaardige globale eenheid.²⁶⁰

Het laatste maar volgens Keane meest cruciale kenmerk betreft het globale karakter van de globale civiele maatschappij. Het globale slaat op grensoverstijgende politieke en sociale relaties die de staatsgrenzen en andere regeringsvormen overstijgen. Keane noemt dit een '*macro-society*' of een '*society of interlocking societies*'.²⁶¹

²⁵³ KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.). *Op. Cit.*, 2005, p. 2.

²⁵⁴ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 8.

²⁵⁵ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 8.

²⁵⁶ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 10.

²⁵⁷ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 11.

²⁵⁸ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 12.

²⁵⁹ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 14.

²⁶⁰ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 15.

²⁶¹ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 17.

Naast deze omschrijving door Keane zijn er auteurs, waaronder Gideon Baker, Neera Chandhoke, Stephen Hopgood en David Chandler die eerder sceptisch staan tegenover de verwezenlijking van een globale civiele maatschappij.

Baker tracht het, volgens hem, problematische karakter van een globale civiele maatschappij aan te tonen op basis van twee argumenten. Ten eerste gaan vertegenwoordigers van de globale civiele maatschappij er te snel van uit dat transnationale organisaties kunnen bijdragen tot een wereldwijde democratisering. Deze theoretici houden echter geen rekening met de representativiteit van zulke organisaties, diens verantwoordelijkheid of de mogelijk negatieve effecten van dergelijke acties op de internationale politieke gelijkheid.²⁶² Chandler's kritiek ligt in dezelfde lijn, daar hij argwanend staat ten opzichte van de radicale bottom-up benadering die de globale civiele maatschappij voorstaat.²⁶³

Ten tweede legt de globale civiele maatschappij te sterk de nadruk op actie *buiten* de staat. Toch wordt vastgesteld dat vele bijdragen van de globale civiele maatschappij het discours van de staat reproduceren. Ze doen dit namelijk door hun activiteiten hoofdzakelijk toe te leggen op de strijd voor meer rechten. Dit zorgt voor een verkeerde representatie van de globale civiele maatschappij, aangezien het pleiten voor rechten sterk verband houdt met de staat. Het is namelijk aan de staat bepaalde rechten toe te kennen. Deze vaststelling zet de notie van de globale civiele maatschappij op zijn kop, daar hun acties vooral gericht zijn op het in vraag stellen van de legitimiteit van de staat.²⁶⁴

Een tweede kritiek komt van Neera Chandhoke, die inspeelt op het normatieve karakter van het concept. Chandhoke meent dat een bestaande globale civiele maatschappij niet volledig los staat van de staat en de markt. Bijgevolg kan de globale civiele maatschappij niet als een afzonderlijke 'derde sfeer' aanzien worden, waardoor ze niet ontsnapt aan macht en bijkomende machtsongelijkheden.²⁶⁵

Auteur Stephen Hopgood sluit zich hierbij aan door het machtsconcept eveneens een centrale plaats te geven binnen de globale civiele maatschappij. Een volledig open communicatie, zonder machtsuitoefening is naar zijn mening een utopisch gegeven. Dit maakt van de globale civiele maatschappij een ideaal, dat onmogelijk verwezenlijkt kan worden.²⁶⁶

²⁶² BAKER (G.). Problems in the theorisation of global civil society. In: *Political Studies*, 2002b, volnr. 50, nr. ?, p. 928.

²⁶³ CHANDLER (D.). *Building global civil society 'from below'?*
<http://www.wmin.ac.uk/sshl/page-902-smhp=1>, zie bijlage: p. 6.

Datum van raadpleging: 4 april 2006

²⁶⁴ BAKER (G.). *Op. Cit.*, 2002b, p. 928.

²⁶⁵ CHANDLER (D.). *Op. Cit.*, 2005, p. 127.

De meest prangende kritiek kan toegeschreven worden aan auteurs Petras en Veltmeyer. Zij stellen zich de vraag wat de globale civiele maatschappij precies omvat. Wanneer echter wordt aangenomen dat de globale civiele maatschappij buiten de controle van de staat valt, dient nagedacht te worden over wat die 'globale staat' is. De kennis van dit laatste is echter noodzakelijk, om de grenzen van de globale civiele maatschappij vast te leggen. Uit deze kritiek kan afgeleid worden dat het bestaan van de globale civiele maatschappij in vraag wordt gesteld.²⁶⁷

2.6 Europese civiele maatschappij: een vergeten speler?

Bovenstaande kritieken in acht genomen, pleit deze thesis voor de introductie van een Europese civiele maatschappij. De wetenschappelijke literatuur besteedde tot nog toe echter weinig aandacht aan dit onderzoeksgebied, wat de wetenschappelijke relevantie van deze thesis ten goede komt. Toch rijst meer en meer de vraag of er al dan niet sprake is van een Europese civiele maatschappij.²⁶⁸ Deze vraag loopt vaak vast bij de discussie omtrent het bestaan van een Europese identiteit of een Europese cultuur.²⁶⁹ Wat kan er immers Europees genoemd worden?

Binnen het hoofdstuk aangaande de Europese identiteit werd reeds expliciet meegegeven dat een Europese identiteit moeilijk of onmogelijk omschreven kan worden. Zodoende werd een schets gegeven van het debat dat een Europese identiteit met zich meebrengt. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat een Europese identiteit niet bestaat en een Europese civiele maatschappij bijgevolg ook niet. Dit strookt niet met de eerder aangehaalde discours theorie van Laclau en Mouffe, die ervan uitgaat dat identiteiten enkel betekenis krijgen via discours. Dit is precies wat deze thesis wil doen aan de hand van mediateksten.

Hierbinnen zal gefocust worden op elementen die kunnen duiden op een Europese civiele maatschappij. Deze kan op een eerste of op een tweede niveau gerepresenteerd worden. Het eerste niveau duidt op een Europese civiele maatschappij bestaande uit een smeltkroes van andere nationale civiele maatschappijen. Hiernaast is er ook een mogelijkheid ter creatie van een Europese civiele maatschappij bestaande uit Europese samenwerkingsverbanden die werkzaam zijn binnen de sector van de civiele maatschappij. Dit wordt binnen deze thesis een Europese civiele maatschappij op een tweede niveau genoemd.²⁷⁰ Hoe dit betekenisgevend kan zijn voor de

²⁶⁶ CHANDLER (D.). *Op. Cit.*, 2005, p. 128.

²⁶⁷ LAXER (G.), HALPERIN (S.). *Op. Cit.*, 2003, p. 9.

²⁶⁸ OUTHWAITE (W.). *Toward a European Civil Society?*

http://www.zmk.uni-freiburg.de/Online_Texts/outhwaite_european_civil_society.htm, zie bijlage: p. 26.

Datum van raadpleging: 25 juli 2006

CROOK (A.). *European civil society or civil society in Europe?* Hungary, CIVICUS in Europe, s.d., p. 2.

²⁶⁹ CROOK (A.). *Op. Cit.*, s.d., p. 2.

²⁷⁰ CROOK (A.). *Op. Cit.*, s.d., pp. 1-2.

constructie van een Europese identiteit in de media, zal in het methodologische kader uiteen gezet worden. Eerst is er kennis nodig van representatie en discours.

3. Representatie en discours

Na het overzicht aangaande de belangrijkste theoretische discussies binnen de concepten identiteit en civiele maatschappij, wordt ingezoomd op wat dit onderzoek communicatiewetenschappelijk maakt, namelijk representatie door de media. Naast identiteit en civiele maatschappij, vormt deze mediarepresentatie een essentieel element van de probleemstelling. De media zijn de werkelijkheid niet, ze representeren die enkel, vaak door middel van discours.²⁷¹ Vandaar dat dit een cruciaal onderdeel vormt van het theoretische luik van deze thesis. Onderhavig onderzoek tracht namelijk te onderzoeken hoe het protest tegen de Irak-crisis in de media (in dit onderzoek: De Standaard, Le Soir en Indymedia België) wordt weergegeven, en of dit iets betekent voor de constructie van een Europese identiteit in die media.

In een eerste fase wordt de nodige aandacht besteed aan het proces van representatie door middel van taal. Hier wordt ingezoomd op de constructivistische benadering. Deze benadering ligt eveneens aan de basis van discours, een concept dat in een tweede fase aan de orde is. Discours zal besproken worden in het kader van discoursanalyse en de daaruit voortvloeiende kritische discoursanalyse. Deze bespreking zal steeds overschaduw worden door Faircloughs visie, gezien zijn praktisch opgezet model de basis vormt voor de empirische analyse. Dit deel wordt dan ook afgesloten met Faircloughs driedimensionale visie op discours, wat een opstapje betekent naar zijn empirisch model. Het komende deel wil in hoofdzaak duidelijk maken waar kritische discoursanalyse zich op toelegt en hoe deze methode van toepassing is in dit onderzoek.

3.1 Taal en representatie

Taal heeft vele functies. Eén daarvan is de referentiële functie. Deze functie houdt verband met het concept representatie.²⁷² Taal representeert de realiteit. Via dit proces van representatie doorheen taal wordt de realiteit geconstrueerd. Dit maakt dat representaties geen reflecties zijn van een bestaande realiteit, maar bijdragen tot een geconstrueerde werkelijkheid. Taal wordt dus een instrument ter constructie van de sociale realiteit.²⁷³ Edward Said spreekt in deze context van representaties als formaties. Het gaat met andere woorden om de werkelijkheid die in een bepaalde vorm gegoten wordt.²⁷⁴ Deze denkwijze ligt aan de basis van de constructivistische benadering.

²⁷¹ WODAK (R.). What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. In: WODAK (R.), MEYER (M.) (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London, Sage, 2004, pp. 6-7.

²⁷² WAREING (S.). What is language and what does it do? In: SINGH (I.), PECCEI (J.) (eds.). *Language, society and power: an introduction*. London, Routledge, 2004, p. 9.

²⁷³ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 9.

²⁷⁴ SAID (E.). *Orientalism*. New York, Pantheon Books, 1978, p. 273.

3.1.1 Constructivistische benadering

Constructivisten definiëren representatie als de productie van betekenis doorheen taal.²⁷⁵ Dit betekent echter niet dat constructivisten het bestaan van de materiële wereld ontkennen, ze heeft enkel geen betekenis op zichzelf. Het is namelijk het taalsysteem dat betekenis geeft aan de wereld rondom ons.²⁷⁶ Dit taalsysteem bestaat uit verschillende tekens. Taal maakt gebruik van deze tekens om de objectieve werkelijkheid te symboliseren.²⁷⁷

Stuart Hall geeft volgende definitie van representatie:

“Representation is a practice, a kind of ‘work’, which uses material objects and effects. But the meaning depends, not on the material quality of the sign, but on its symbolic function.”²⁷⁸

De objectieve werkelijkheid bezit inherent dus geen betekenis, maar krijgt betekenis door de representatie via taal. Deze taal is geen spiegelbeeld van de realiteit, maar vervormt de realiteit.²⁷⁹

Zoals inleidend al werd aangegeven, ondersteunen de media mee deze constructivistische benadering. Media zijn namelijk representaties van de werkelijkheid en construeren op die manier betekenissen. Dit maakt dat de media sociale formaties tot stand brengen en zo de geschiedenis construeren. Ontvangers van deze mediaboodschappen zullen een eigen visie op de sociale werkelijkheid construeren, in interactie met de symbolische constructies aangeboden door de media.²⁸⁰

Het is met deze constructivistische benadering in het achterhoofd, dat de analyse van de media (geselecteerd in het kader van dit onderzoek) zal worden doorgevoerd. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een kritische discoursanalyse. Wat dit precies inhoudt, zal hieronder duidelijk worden.

²⁷⁵ HALL (S.). The work of representation. In: HALL (S.) (ed.). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London, Sage, 1997, p. 28.

²⁷⁶ HALL (S.). *Op. Cit.*, 1997, p. 25.

²⁷⁷ HALL (S.). *Op. Cit.*, 1997, p. 28.

²⁷⁸ HALL (S.). *Op. Cit.*, 1997, pp. 25-26.

²⁷⁹ HALL (S.). *Op. Cit.*, 1997, p. 28.

²⁸⁰ MCQUAIL (D.). *Mass communication theory: an introduction*. London, Sage, 1994, p. 331.

3.2 Van discoursanalyse naar kritische discoursanalyse

Om kritische discoursanalyse (verder KDA) te kunnen begrijpen, is het van belang eerst kort stil te staan bij discoursanalyse an sich.

Discoursanalyse als interdisciplinair veld, is ontstaan op het einde van de jaren 1960 en het begin van de jaren 1970.²⁸¹ In die periode ontstond een vorm van discours en tekstanalyse, dat de rol van taal in het structureren van machtsrelaties in de maatschappij onderkende.²⁸² Deze stroming is ontsproten uit verschillende andere disciplines van de humane en sociale wetenschappen, waaronder de linguïstiek.²⁸³

Binnen dat domein, heeft linguïst, Ferdinand de Saussure, een belangrijke rol gespeeld.²⁸⁴ De Saussure maakt binnen taal een onderscheid tussen de '*langue*' en de '*parole*'. Hij noemt de *langue* een principe van classificatie, datgene wat vastligt binnen taal. Dit slaat op het sociale product dat taal voortbrengt en bestaat uit noodzakelijke conventies.²⁸⁵ Deze *langue* is tegengesteld aan de *parole*, dat op de individuele aspecten van taal betrekking heeft en verwijst naar het concrete taalgebruik. Terwijl de *langue* een sociaal gegeven is en onafhankelijk is van het individu, is het bij de *parole* dus net het omgekeerde.²⁸⁶ Sociolinguïsten hebben echter aangetoond dat de variatie in de *parole* geen product is van een individuele keuze, maar een product is van sociale differentiatie. Taalgebruik varieert afhankelijk van ondermeer de sociale identiteiten van mensen in interactie, hun sociaal gedefinieerde doelen en de sociale setting.

Fairclough stelt taalgebruik als zijn onderzoeksobject voorop, maar niet zoals De Saussures het ziet in zijn *parole*. Fairclough beschouwt taalgebruik als sociaal gedetermineerd en noemt het discours.²⁸⁷

*"We shall use the term 'discourse' to refer to semiotic elements of social practices."*²⁸⁸

Wat betekent deze definitie nu voor kritische discoursanalyse?

²⁸¹ VAN DIJK (T.). *News as discourse*. Hillsdale, Erlbaum, 1988, p. 17.

²⁸² WODAK (R.). *Op. Cit.*, 2004, p. 6.

²⁸³ VAN DIJK (T.). *Op. Cit.*, 1988, p. 17.

²⁸⁴ CARPENTIER (N.), SPEE (S.). *Discoursanalyse: cursustekst informatieverwerking UIA Dept. PSW*. <http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/disc.html>, zie bijlage: p. 4.

Datum van raadpleging: 26 mei 2006

²⁸⁵ DE SAUSSURE (F.). *Objet de la linguistique*. In: BAILLY (C.), SECHEHAYE (A.) (eds.). *Cours de linguistique générale*. Paris, Payot, 1995, p. 25.

²⁸⁶ DE SAUSSURE (F.). *Linguistique de la langue et linguistique de la parole*. In: BAILLY (C.), SECHEHAYE (A.) (eds.). *Cours de linguistique générale*. Paris, Payot, 1995, p. 37.

²⁸⁷ FAIRCLOUGH (N.). *Language and power*. London, Longman, 1992a, pp. 20-21.

²⁸⁸ CHOULIARAKI (L.), FAIRCLOUGH (N.). *Discourse in late modernity: rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh, University Press, 2004, p. 38.

3.2.1 Kritische discoursanalyse

KDA is ontstaan in de jaren 1990. Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo van Leeuwen en Ruth Wodak kunnen de 'founding fathers' van KDA genoemd worden. Elk van hen hield zich bezig met onderzoek naar discours, waardoor bij een samenbundeling van hun werk, kritische discoursanalyse tot ontwikkeling kwam. KDA groeide nadien uit tot een volwaardig wetenschappelijk paradigma.²⁸⁹

Binnen het veld van de kritische discoursanalyse, is het haast onmogelijk om een eenduidige omschrijving voorop te stellen.²⁹⁰ Toch kunnen een aantal concepten aangeduid worden die een belangrijke rol spelen binnen KDA: ideologie, macht, kritische houding en context.²⁹¹

Wat houdt dit nu precies in?

3.2.1.1 Ideologische effecten

Vertegenwoordigers van KDA menen dat teksten en discours ideologische effecten kunnen voortbrengen.²⁹² Binnen KDA, worden ideologieën aanzien als representaties van bepaalde aspecten van de maatschappij. Deze representaties dragen bij tot het vastleggen, instandhouden of wijzigen van sociale machtsrelaties.²⁹³ In dat opzicht wijkt KDA niet volledig af van de Marxistische traditie, gezien het gaat om de onderwerping van een sociale groep aan andere sociale groepen.²⁹⁴

Om de ideologie in een discursieve praktijk aan de oppervlakte te brengen, is een tekstuele analyse echter niet voldoende. Deze dient volgens Fairclough aangevuld te worden met diepgaandere sociale analyse.²⁹⁵ Hier moet onder andere ingegaan worden op de manier waarop teksten geïnterpreteerd worden en welke sociale effecten deze teksten precies met zich meebrengen. Hiervoor is receptieonderzoek onder andere noodzakelijk.²⁹⁶ Of het Irak-discours ideologische effecten voortbrengt en de mogelijke gevolgen hiervan, zou een waardevolle

²⁸⁹ WODAK (R.). *Op. Cit.*, 2004, p. 4.

²⁹⁰ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 60.

²⁹¹ WODAK (R.). *Op. Cit.*, 2004, p. 3.

PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 63.

²⁹² TITSCHER (S.), MEYER (M.), WODAK (R.), VETTER (E.). *Methods of text and discourse analysis*. London, Sage, 2000, p. 146.

²⁹³ FAIRCLOUGH (N.). *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London, Routledge, 2003, p. 9.

²⁹⁴ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 63.

²⁹⁵ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 9.

²⁹⁶ WODAK (R.). *Disorders of discourse*. London, Longman, 1996, p. 18.

wetenschappelijke bijdrage zijn, maar valt buiten de opzet van deze thesis. Binnen dit onderzoek wordt enkel ingezoomd op de betekenis van het Irak-discours voor een Europese identiteit in de media.

KDA heeft bijgevolg de mogelijkheid ideologieën te ontmaskeren, maar kan weliswaar geen oordeel vellen over de juistheid ervan. Vandaar dat KDA slechts één methode is binnen een breder kritisch project. Dit kritische project houdt tevens verband met het machtsconcept. Ideologische effecten dragen namelijk bij tot de reproductie van machtsrelaties.²⁹⁷

3.2.1.2 Taal en macht

Discours kan bijdragen tot de reproductie van macht en dominantie. Macht heeft onder andere te maken met het verwerven van controle. Dit kan op twee manieren; enerzijds actief, en anderzijds cognitief. Dit laatste is binnen discours vooral van belang. Het gaat hier om machtsuitoefening door middel van overtuiging en manipulatie.²⁹⁸ Deze dominantie kan eveneens op een zeer subtiële manier worden overgebracht, waardoor macht natuurlijk en aanvaardbaar wordt.²⁹⁹

In deze context kan verwezen worden naar het Gramsciaanse concept 'hegemonie'. Dit hegemonieconcept heeft te maken met macht en de strijd om die macht.³⁰⁰ Deze machtsuitoefening gebeurt op een zeer natuurlijke wijze. Discours kan hier een rol in spelen, door consensus en aanvaarding te creëren.

Kritische discoursanalyse legt zich onder andere toe op de discursieve strategieën die deze macht legitimeren en de machtsongelijkheden verhullen.³⁰¹ Hiermee tracht KDA de machtsuitoefening via discours bloot te leggen. Het is gebruikers vaak niet duidelijk hoe taal en macht met elkaar verbonden zijn. KDA tracht deze onwetendheid op te vangen. Dit streven hangt gedeeltelijk samen met het beoogde kritische project van KDA.³⁰²

²⁹⁷ FAIRCLOUGH (N.). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London, Longman, 1995a, p. 18.

²⁹⁸ VAN DIJK (T.). Principles of critical discourse analysis. In: WETHERELL (M.), TAYLOR (S.), YATES (S.) (eds.). *Discourse theory and practice: a reader*. London, Sage, 2001, p. 302.

²⁹⁹ FAIRCLOUGH (N.). Introduction. In: FAIRCLOUGH (N.) (ed.). *Critical language awareness*. Harlow, Longman, 1992b, p. 9.

³⁰⁰ FAIRCLOUGH (N.). The discourse of New Labour: critical discourse analysis. In: WETHERELL (M.), TAYLOR (S.), YATES (S.) (eds.). *Discourse as data: a guide for analysis*. London, Sage, 2001, p. 232.

³⁰¹ VAN DIJK (T.). *Op. Cit.*, 2001, p. 302.

³⁰² FAIRCLOUGH (N.). *Media discourse*. London, E. Arnold, 1995b, p. 54.

3.2.1.3 Wat maakt KDA kritisch?

KDA heeft haar wortels in de Frankfurter Schule, een neo-Marxistische traditie, opgekomen in Duitsland in de jaren 1920. De aanhangers van de Frankfurter Schule verzetten zich tegen het Marxistische gedachtengoed, dat cultuur terugbracht tot een loutere reflectie van de economie.³⁰³ Deze denkwijze werd de 'kritische theorie' genoemd.³⁰⁴

De Frankfurter Schule voorbij, heeft KDA zich verder ontwikkeld.³⁰⁵ Vandaag wordt kritische discoursanalyse kritisch genoemd in twee opzichten. Ten eerste gaat KDA opzoek naar relaties tussen taal en andere vaak verscholen elementen uit het sociale leven, zoals macht, dominantie, ideologie en identiteiten (zoals hierboven al werd toegelicht). Ten tweede ijvert KDA voor het teweegbrengen van sociale verandering.³⁰⁶ KDA ziet zichzelf dan ook niet als politiek neutraal.³⁰⁷ Fairclough ziet hier echter geen problemen in, aangezien een objectieve analyse van teksten onbereikbaar is. Het innemen van een standpunt hoeft geen minpunt te zijn, maar is net de sterkte van KDA.³⁰⁸

“[...] CDA is a – critical – perspective on doing scholarship: it is [...] discourse analysis
'with an attitude'.”³⁰⁹

Om kritisch te kunnen zijn, dient de onderzoeker echter wel op de hoogte te zijn van de contextuele factoren. Discours dienen met andere woorden steeds binnen een breder kader geplaatst te worden, aangezien dit noodzakelijk is om het geheel te begrijpen.³¹⁰

3.2.1.4 Belang van context

Binnen KDA wordt discours beschouwd als een product van de geschiedenis. Bijgevolg kan discours niet geproduceerd en begrepen worden, zonder de context in overweging te nemen. Discours kunnen enkel betekenisvol zijn, indien ze gekaderd worden binnen hun gebruik, situatie,

³⁰³ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2001, p. 233.

MCQUAIL (D.). *Op. Cit.*, 1994, pp. 97-98.

³⁰⁴ VAN DIJK (T.). *Critical discourse analysis*.

<http://www.mfsd.org/debate/vandijk.pdf>, zie bijlage: p. 30.

Datum van raadpleging: 26 mei 2006

³⁰⁵ WODAK (R.). *Op. Cit.*, 2004, p. 4.

³⁰⁶ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2001, p. 232.

³⁰⁷ WODAK (R.). Introduction. In: WODAK (R.) (ed.). *Language, power and ideology: studies in political discourse*. Amsterdam, Benjamins, 1989, p. 14.

³⁰⁸ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 15.

³⁰⁹ VAN DIJK (T.). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In: WODAK (R.), MEYER (M.) (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London, Sage, 2004, p. 96.

³¹⁰ WODAK (R.). *Op. Cit.*, 1996, p. 19.

cultuur, ideologie en verleden.³¹¹ Dit wil zeggen dat discours steeds te situeren zijn binnen een bepaalde tijd en ruimte.³¹²

Het belang van context binnen discours, houdt deels verband met het begrip intertekstualiteit³¹³. Intertekstualiteit houdt in dat elke tekst expliciet of impliciet in dialoog staat met andere teksten. Een tekst kan met andere woorden expliciet of impliciet verwijzen naar andere teksten. Dit zorgt voor intertekstuele relaties tussen teksten.³¹⁴

Fairclough duidt op een samenhang tussen intertekstualiteit en de assumptie. Een assumptie of veronderstelling heeft betrekking op een impliciete vermelding van bepaalde aspecten.³¹⁵

“What is ‘said’ in a text is ‘said’ against a background of what is ‘unsaid’, but taken as given.”³¹⁶

Op die manier verbinden assumpties verschillende teksten met elkaar, waardoor een complex netwerk van verborgen relaties ontstaat.³¹⁷

Nu duidelijker is waar KDA precies voor staat en wat haar belangrijkste streefdoelen zijn, wordt voornamelijk de klemtoon gelegd op Faircloughs visie over KDA. Faircloughs visie vertaalt zich in een praktisch model, dat een handig analyse-instrument vormt in de handen van de onderzoeker. Dit is dan ook Faircloughs grootste verdienste.³¹⁸

3.2.2 Kritische discoursanalyse volgens Fairclough

Kritische discoursanalyse wordt vaak als een methodisch instrument beschouwd voor de systematische analyse van teksten. Fairclough verwerpt dit met de bewering dat KDA zowel theorie als methode is. Kritische discoursanalyse staat op die manier in dialoog met andere sociale theorieën en methoden.³¹⁹ Dit maakt KDA een vorm van transdisciplinair onderzoek.³²⁰

³¹¹ WODAK (R.). *Op. Cit.*, 1996, p. 19.

³¹² FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2001, p. 233.

³¹³ WODAK (R.). *Op. Cit.*, 1996, p. 19.

³¹⁴ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2001, p. 233.

³¹⁵ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 40.

³¹⁶ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 40.

³¹⁷ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 40.

³¹⁸ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 60.

³¹⁹ FAIRCLOUGH (N.). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. In: WODAK (R.), MEYER (M.) (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London, Sage, 2004, p. 121.

³²⁰ CHIAPELLO (E.), FAIRCLOUGH (N.). Understanding the new management ideology: a transdisciplinary contribution from critical discourse analysis and new sociology of capitalism. In: *Discourse and society*, 2002, volnr. 13, nr. 2, p. 186.

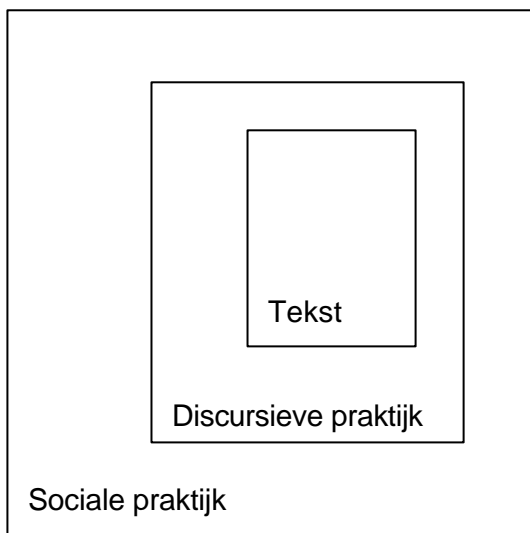
"[...] a transdisciplinary approach accords with the dialectical view of discourse in its relation with other (non-discoursal) elements of social life which is a feature of the version of CDA I work with."³²¹

KDA mag in navolging van Fairclough dus in geen geval louter als een praktische tool voor tekstanalyse beschouwd worden. Er is evenzeer sprake van een theoretisch perspectief en er dient een voortdurende wisselwerking te zijn tussen KDA en andere theorieën uit de sociale wetenschap.³²²

Hoe ziet Faircloughs model er nu uit?

3.2.2.1 Het driedimensionale model van Fairclough

Fairclough maakt in KDA een onderscheid tussen drie verschillende dimensies van discours: de tekst, de discursieve praktijk en de sociale praktijk.³²³

Figuur 5: Driedimensionale model ³²⁴

Bovenstaande figuur illustreert dat tekst zowel een discursieve als een sociale praktijk is, en dat een discursieve praktijk tevens deel uitmaakt van een sociale praktijk.

³²¹ FAIRCLOUGH (N.). *Critical discourse analysis in transdisciplinary research*. <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/paper4.doc>, zie bijlage: p. 10.

Datum van raadpleging: 25 mei 2006

³²² FAIRCLOUGH (N.). *Critical discourse analysis in transdisciplinary research*. <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/paper4.doc>, zie bijlage: p. 10.

Datum van raadpleging: 25 mei 2006

³²³ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1995b, p. 59.

³²⁴ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 68.

Hoe staan deze drie dimensies nu met elkaar in verband?

Tekst wordt in Faircloughs model omschreven als een product van het proces van tekstproductie.³²⁵ Deze tekstproductie slaat traditioneel gezien op een stuk geschreven taal. In een breder perspectief, kan tekst eveneens gesproken zijn.³²⁶ Denk maar aan het uitvoeren van conversatie-analyses.³²⁷ Fairclough is echter voorstander van een nog bredere definitie van tekst, waarbij elk cultureel artefact (beeld, muziek enzovoort) gezien kan worden als tekst. Volgens hem worden teksten in de hedendaagse samenleving dan ook meer en meer multi-semiotisch. Het meest frappante voorbeeld hiervan is televisie.³²⁸

Binnen de tekstdimensie is de onderzoeker voornamelijk geïnteresseerd in de formele eigenschappen van een tekst. Dit wordt dan ook de descriptieve fase van de analyse genoemd. Fairclough is er zich wel terdege van bewust dat de term descriptief niet te strikt mag genomen worden. Het beschrijven van een tekst is namelijk eveneens afhankelijk van hoe de onderzoeker de tekst interpreteert. Beschrijven is dus tevens interpreteren.³²⁹

Dit leidt naar de tweede dimensie van discours, namelijk discursieve praktijk. Een discursieve praktijk heeft betrekking op de processen van productie, consumptie en interpretatie van teksten. De formele eigenschappen van een tekst laten enerzijds sporen na van het productieproces en geven anderzijds 'signalen' die belangrijk zijn voor het proces van consumptie en interpretatie van de teksten.³³⁰ Een tekst is hier een product van het productieproces en eveneens een middel in het proces van interpretatie. De onderzoeker bevindt zich hier in de interpretatieve fase.³³¹

Een derde en laatste dimensie betreft de sociale praktijk. Volgens Fairclough is discours verbonden met sociale condities. Deze condities hebben betrekking op de sociale situatie, de sociale omgeving, de sociale instelling of de maatschappij in haar geheel. Deze sociale condities bepalen mede hoe teksten geproduceerd, geconsumeerd en geïnterpreteerd worden. In deze verklarende fase, focust het onderzoek op de relatie tussen de discursieve praktijk en de sociale praktijk. Het gaat hier om de sociale determinatie van de productie-, consumptie- en interpretatieprocessen en mogelijk bijkomende sociale effecten.³³²

³²⁵ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1992a, p. 24.

³²⁶ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1995a, p. 4.

³²⁷ CARPENTIER (N.), SPEE (S.). *Discoursanalyse: cursustekst informatieverwerking UIA Dept. PSW.*

<http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/disc.html>, zie bijlage: p. 4.

Datum van raadpleging: 26 mei 2006

³²⁸ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1995a, p. 4.

³²⁹ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1992a, pp. 26-27.

³³⁰ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1992a, p. 24.

³³¹ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1992a, p. 26.

³³² FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1992a, pp. 25-26.

Samengevat betekent dit dat tekst en sociale praktijk in een indirecte relatie staan met elkaar, via discursieve praktijk³³³. Het is namelijk enkel doorheen een discursieve praktijk dat teksten de sociale praktijk vormen en gevormd worden door de sociale praktijk.³³⁴

Dit derde luik van het literatuuronderzoek is noodzakelijk om de empirische analyse op de mediateksten (De Standaard, Le Soir en Indymedia België) uit te voeren. Hoe dit in zijn werk zal gaan, wordt in het methodologische kader uiteen gezet.

Eerst vatten we alles nog eens kort samen in een besluit.

³³³ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 1995b, p. 60.

³³⁴ PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 69.

4. Besluit literatuuronderzoek

In het eerste luik van dit literatuuronderzoek werd in eerste instantie van start gegaan met een overzicht van auteurs die zich reeds in het domein van identiteit hebben verdiept. Hier kwamen wetenschappelijke domeinen als de psychologie, de sociale psychologie, de sociologie en de politieke wetenschappen aan bod. Dit overzicht maakte duidelijk dat identiteiten andere identiteiten nodig hebben om de eigen identiteit te kunnen construeren. Hier werd ook kort ingegaan op de werking van dichotomieën.

Dit bracht ons bij de discourtstheorie van Laclau en Mouffe. Binnen deze discourtstheorie spitsten we ons louter toe op hun bijdrage aan het concept identiteit. Vanuit hun visie dat alles terug te brengen is tot discours, zoomden we in op de betekenis hiervan voor identiteit. Hier stonden we stil bij concepten als articulatie, subjectpositie, equivalentieketen en knooppunten. In dit kader werd aangetoond dat 'wij' nood heeft aan een 'zij' om de eigen identiteit te construeren. Hier werd gesproken over het constitutieve buiten of 'constitutive outside'. Dit gaf aanleiding tot de bespreking van het concept antagonisme. We merkten op dat antagonismen frequent in de maatschappij voorkomen. Ter afsluiting werd dan ook de vraag gesteld of een antagonisme-vrije wereld mogelijk is.

In tweede instantie werd de Europese identiteit belicht. Hier ging de aandacht naar het concept Europeanisering. Vervolgens werd overgegaan op het debat over het al dan niet bestaan van een Europese identiteit. Hier werd gefocust op een economische, en in het bijzonder een politieke en culturele Europese identiteit. Uiteindelijk werd afgesloten met een reflectie over mogelijke toekomstperspectieven voor Europa.

In een tweede luik werd ingegaan op de civiele maatschappij. Hierbinnen werd in eerste instantie stilgestaan bij het model van Gramsci. Er werd vastgesteld dat Gramsci de civiele maatschappij plaatst tussen de economie en de staat. Hier werd eveneens aandacht besteed aan de nieuwe sociale bewegingen. Er werd opzoek gegaan naar wat deze sociale bewegingen nieuw maakt, en er werd kort stilgestaan bij een theoretisch paradigma.

In tweede instantie werd de aandacht gericht op de nationale civiele maatschappij. Hier kwamen concepten als natie, nationale identiteit, nationalisme en patriottisme aan bod. Gezien een nationale civiele maatschappij kan uitmonden in nationalisme, pleitte John Keane voor een meer globale civiele maatschappij, waar in derde instantie op werd toegelegd. Hier werd eerst en vooral het concept globalisering kort toegelicht. Nadien ging de aandacht naar enerzijds, de top down totstandkoming van een kosmopolitische maatschappij, en anderzijds, de bottom up ontwikkeling

van een globale civiele maatschappij. Naar het einde van deze bespreking bleek dat ook aan deze globale civiele maatschappij heel wat mankementen verbonden waren, wat ons uiteindelijk bracht bij een Europese civiele maatschappij. Hier werd duidelijk dat er zeer veel vaagheid heerst omtrent het bestaan van een Europese civiele maatschappij, wat voortvloeit uit de discussie die gevoerd wordt rond de Europese identiteit. Deze Europese civiele maatschappij werd op twee niveaus teruggevonden.

In het derde en laatste luik werd gefocust op representatie en discours. Binnen representatie werd de constructivistische visie van dichterbij bekeken. Van hieruit werd overgegaan op discours, met in het bijzonder kritische discoursanalyse. Hier werden een aantal gemeenschappelijke punten van kritische discoursanalyse op een rijtje gezet. Tot slot werd ingezoomd op Norman Faircloughs driedimensionale model waarin tekst, discursieve praktijk en sociale praktijk centraal stonden.

Hoe de kritische discoursanalyse in haar werk zal gaan, wordt duidelijk in de uiteenzetting van het methodologische kader. Hierbinnen wordt aandacht besteed aan de 12 punten checklist van Fairclough dat als werkinstrument zal dienen om de kritische discoursanalyse door te voeren.

DEEL II: METHODOLOGISCH KADER

1. Uitgangspunt en relevantie

Uit het literatuuronderzoek bleek al dat er ontzettend veel discussie heerst over het al dan niet bestaan van een Europese identiteit. Vandaar dat het tweede onderdeel van het eerste luik van het literatuuronderzoek hier de nadruk heeft gelegd op de discussie, zonder te pretenderen te weten wat die Europese identiteit precies is. Dit onderzoek zal dan ook opzoek gaan naar hoe de representatie van een Europese civiele maatschappij bedraagt aan de constructie van 'een Europese identiteit' in de media.

Waar komt dit idee van een Europese civiele maatschappij nu vandaan?

Als onderzoeksperiode werd bewust geopteerd voor de periode van de Irak-crisis. Een concretere toelichting betreffende deze tijdsafbakening volgt later. De beslissing van de Verenigde Staten over te gaan tot militaire acties in Irak, werd wijd verspreid veroordeeld.³³⁵ Vooral Europa was het centrum van grote verdeeldheid, waardoor Europa en haar lidstaten sterk op de voorgrond traden.³³⁶ België profileerde zich als één van de tegenstanders van deze oorlogsactie. De oorlog gaf aanleiding tot grote protestacties en vredesmarsen.³³⁷ Dit zet aan tot nadenken over het bestaan van een Europese civiele maatschappij.

Zoveel debat er heerst over wat een Europese identiteit precies is, zo weinig aandacht wordt er besteed aan hoe de media hiermee omgaan. Zonder te pretenderen dat we deze leemte zullen opvullen, trachten we met dit onderzoek toch een bescheiden bijdrage te leveren. Daar de media niet meer weg te denken zijn uit onze hedendaagse samenleving, is het vanuit communicatiewetenschappelijk oogpunt van belang na te gaan hoe de media aan de Europese identiteitsdiscussie bijdragen.

³³⁵ FREEDMAN (L.). War in Iraq: selling the threat. In: *Survival*, 2004, volnr. 46, nr. 2, p. 8.

³³⁶ LAYNE (C.). Iraq and beyond: 'old Europe' and the end of the U.S. hegemony. In: BALIS (C.), SERFATY (S.) (eds.). *Visions of America and Europe: September 11, Iraq, and transatlantic relations*. Washington, Center for Strategic and International Studies, 2004, p. 47.

³³⁷ CARPENTIER (N.), TERZIS (G.) (eds.). *Media representations of war and conflict*.

http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/war&media_finalreport.pdf, zie bijlage: p. 5.

Datum van raadpleging: 10 januari 2006

2. Probleemstelling

Het voorgaande uitgangspunt kan vertaald worden naar een concrete probleemstelling. Deze luidt als volgt:

“Hoe draagt de berichtgeving omtrent de Europese civiele maatschappij bij tot de constructie van een Europese identiteit in de Belgische media?”

Kritische discoursanalyse van de mediarepresentatie van het protest tegen de oorlog in Irak, in twee mainstream kranten, De Standaard en Le Soir en een alternatief medium, Indymedia België.

Bovenstaande probleemstelling in acht genomen, wordt duidelijk dat de probleemstelling bestaat uit drie componenten, namelijk representatie, Europese civiele maatschappij en Europese identiteit. Deze elementen staan in een driehoeksverhouding tot elkaar. Onderstaande figuur geeft dit schematisch weer.

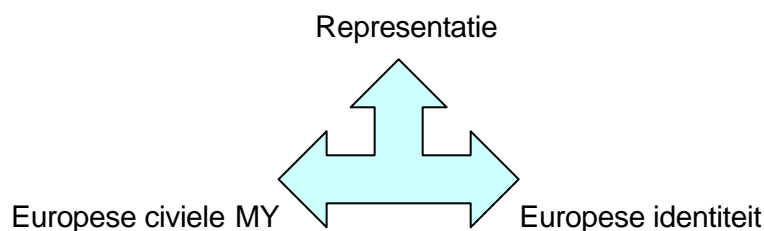

Figure 6: Driehoeksverhouding

De mediarepresentatie staat centraal in deze driehoeksverhouding, gezien dit het medium is waarin de Europese civiele maatschappij en de Europese identiteit zullen bestudeerd worden.

2.1 Onderzoeksvragen

Om tot een antwoord te komen op de bovenstaande probleemstelling, wordt de focus gelegd op drie onderzoeksvragen:

1. ‘Op welk(e) niveau(s) (lokaal, nationaal, Europees, globaal?) wordt de civiele maatschappij gerepresenteerd in de geanalyseerde media?’

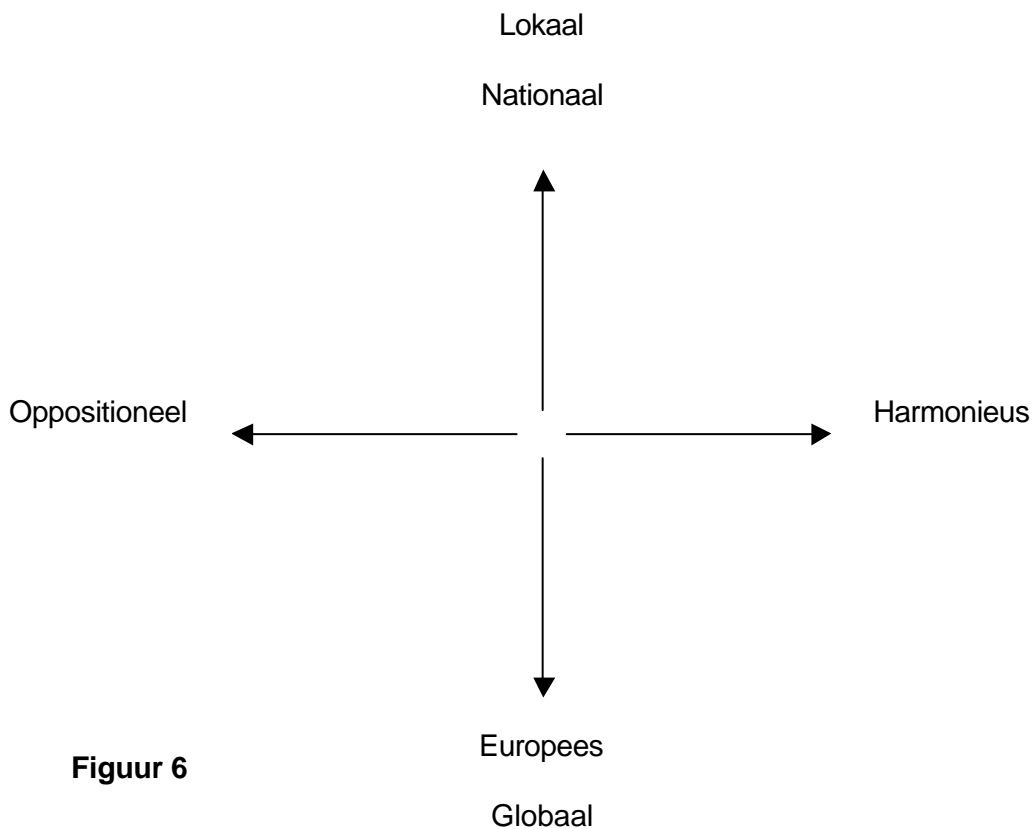
2. 'Wordt de civiele maatschappij harmonieus of oppositioneel gerepresenteerd in de geanalyseerde media?'
3. 'Wat zegt een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving, over een ruimere Europese identiteit?'

Daar deze onderzoeksvragen slechts een abstracte weergave zijn van wat onderzocht zal worden, is een verdere toelichting noodzakelijk.

De eerste onderzoeksvraag ligt in het verlengde van het eerder besproken theoretische luik betreffende de civiele maatschappij. Hier werd reeds aangetoond dat de civiele maatschappij zich vooral situeert binnen de nationale of globale dimensie. De Europese dimensie is daarentegen weinig of niet aan de orde. Op basis van deze vaststelling is het noodzakelijk de vraag te stellen, op welk niveau de civiele maatschappij gerepresenteerd wordt in de onderzochte media. Komt de Europese civiele maatschappij in de media frequenter aan bod dan in de wetenschappelijke literatuur?

Na deze eerste onderzoeksvraag, wordt overgegaan op de tweede onderzoeksvraag. Met deze vraag wordt gepeild naar de wijze waarop de civiele maatschappij in de berichtgeving wordt weergegeven. Wordt de civiele maatschappij harmonieus of oppositioneel weergegeven? En wordt dit beschouwd als een positief element of is het eerder een probleem?

In een derde onderzoeksvraag wordt ingegaan op wat de representatie van een Europese civiele maatschappij betekent voor een ruimere Europese identiteit in de berichtgeving. Maakt een Europese civiele maatschappij deel uit van een Europese identiteit in de berichtgeving of niet? Dit kan ons iets vertellen over de betekenis van een Europese identiteit in de media. Onderstaand assenkruis illustreert de manier waarop te werk gegaan wordt.

Figuur 6

3. Dataverzameling

3.1 Corpus

Zoals in de probleemstelling al werd meegegeven, wordt binnen dit onderzoek ingezoomd op twee mainstream kranten en één alternatief medium. Binnen dit onderzoek wordt met andere woorden gebruik gemaakt van een documentenverzameling.³³⁸ Wat de twee mainstream kranten betreft werd een selectie gemaakt uit de Belgische pers. Na deze selectie doorgevoerd te hebben, ging de keuze naar De Standaard en Le Soir. Er werd bewust gekozen voor deze kranten, vermits beide kranten een degelijke kwaliteit wordt toegeschreven en de kranten vrij hoge oplagecijfers kennen. De praktische kant in acht genomen, verlenen De Standaard³³⁹ en Le Soir³⁴⁰ op een vrij evidente wijze toegang tot het elektronische archief. Er wordt bijgevolg gebruik gemaakt van online-artikels. Daar we als onderzoeker moeten weten om welke kranten het hier gaat, is een minimum aan context noodzakelijk.

³³⁸ BAARDA (D.), DE GOEDE (M.), TEUNISSEN (J.). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen, Stenfert Kroese, 2001, p. 151.

³³⁹ Via <http://www.standaard.be/Archief/>, zie bijlage: p. 33.

³⁴⁰ Via <http://www.pressbanking.com/nl-asp/>, zie bijlage: p. 34.

Deze url biedt toegang tot verschillende Franstalige kranten, waaronder Le Soir, La Dernière Heure, La Libre Belgique enz.

De Standaard werd gesticht in 1914 en behoort tot de katholieke strekking. Deze krant behoort tot de Vlaamse Uitgevers Maatschappij (VUM), absolute marktleider in Vlaanderen, zowel qua lezers als qua aantal adverteerders.³⁴¹ Volgens de laatste cijfers (2004) kent De Standaard een oplage van 97.540 kranten.³⁴²

Le Soir werd gesticht in 1887 en heeft geen uitgesproken politiek profiel. De Waalse krant maakt deel uit van de uitgevergroep Rossel, en is net zoals De Standaard in Vlaanderen de absolute marktleider in Wallonië.³⁴³ In 2005 kende Le Soir een oplage van 121.456 exemplaren.³⁴⁴

Wat het alternatief medium betreft, werd gericht op Indymedia Belgium. De bijdrage van dit medium is noodzakelijk in het kader van dit onderzoek, aangezien Indymedia een forum is dat een stem tracht te geven aan middengroepen en sociale bewegingen die steeds minder gemakkelijk toegang krijgen tot de traditionele pers.³⁴⁵ Onmisbaar dus, daar de Europese civiele maatschappij wordt onderzocht.

Ook hier is het belangrijk te weten met welk medium we te doen hebben.

Indymedia.be werd opgericht in juni 2000 en was één van de eerste IMC's (Independent Media Centre) in Europa. Indymedia.be krijgt vandaag de dag dagelijks ruim duizend bezoekers over de vloer. Iedereen kan er naar hartelust zijn of haar ideeën, commentaren of bedenkingen posten.³⁴⁶ Indymedia.be fungeert zo als een forum en als alternatieve bron van informatie. De website geeft ook de kans op te roepen tot grootschalige acties en mobilisatie.³⁴⁷

³⁴¹ DE BENS (E.). *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen.* Tielt, Lannoo, 2001, pp. 63, 68.

³⁴² N.N. *Centrum voor Informatie over de Media.*

<http://www.cim.be/card/275/nl/auth/>, zie bijlage: p. 19.

Datum van raadpleging: 9 juli 2006

³⁴³ DE BENS (E.). *Op. Cit.*, 2001, pp. 65, 69.

³⁴⁴ N.N. *Centrum voor Informatie over de Media.*

<http://www.cim.be/card/269/nl/auth/>, zie bijlage: p. 20.

Datum van raadpleging: 9 juli 2006

³⁴⁵ N.N. *About.*

<http://www.indymedia.be/nl/about/>, zie bijlage: p. 18.

Datum van raadpleging: 30 juli 2006

³⁴⁶ N.N. *Indymedia.be.*

<http://www.indymedia.be/nl/faq#a>, zie bijlage: p. 23.

Datum van raadpleging: 9 juli 2006

³⁴⁷ CAMMAERTS (B.), VAN AUDENHOVE (L.). *ICT-usage among transnational social movements in the networked society: to organize, to mediate and to influence.*

http://www.lse.ac.uk/collections/EMTEL/reports/cammaerts_2003_emtel.pdf, zie bijlage: p. 2.

Datum van raadpleging: 9 juli 2006

3.2 Onderzoekperiode

Met het oog op de tijdsafbakening in het datamateriaal, werd geopteerd voor een periode van 20 februari 2003 tot en met 1 mei 2003. Deze periode omvat de militaire fase van de Irak-crisis (20 maart 2003 – 1 mei 2003).³⁴⁸ De te onderzoeken periode start al op 20 februari 2003, aangezien het onderzoek zich focust op het protest tegen de oorlog. Er wordt aangenomen dat dit protest in de aanloop naar de oorlog het meest aanwezig was. De eigenlijke oorlog startte immers pas op 20 maart 2003.

Bij de selectie van de krantenartikels, leverde De Standaard 30 resultaten en Le Soir 21 resultaten op. Voor de mainstream kranten werd gewerkt op de trefwoorden 'protest oorlog Irak' en 'manifestation guerre Irak'. De zoekmachine binnen de archieven van Indymedia bood daarentegen louter de mogelijkheid op een kernwoord te zoeken, waardoor geopteerd werd voor de zoekterm 'Irak'. De onmogelijkheid af te bakenen tot het protest tegen de oorlog, gaf tot gevolg dat de zoekactie 851 resultaten opleverde.³⁴⁹ Deze grote hoeveelheid is echter niet verwonderlijk, gezien de aard van het medium. Iedereen kan namelijk zijn of haar ideeën, commentaren of opmerkingen spuien op deze website. Om de haalbaarheid van het onderzoek op te drijven werd een persoonlijke selectie doorgevoerd met als criterium 'geen protest = niet relevant'. Hierdoor kon het aantal resultaten gereduceerd worden tot 302 artikels.

4. Methode van data-analyse

Voor de analyse van het datamateriaal wordt gebruik gemaakt van een kritische discoursanalyse. De beweegreden hiervoor werd reeds meegegeven in het derde luik (representatie en discours) van het literatuuronderzoek. Aanvullend op het theoretisch overzicht dat daar geboden werd, worden de concrete criteria aangehaald, waarvan gebruik wordt gemaakt bij de analyse van het geselecteerde datamateriaal. Fairclough stelde een checklist op van 12 criteria die van belang kunnen zijn bij het uitvoeren van een discoursanalyse.³⁵⁰

☞ sociale gebeurtenissen*

☞ genre

☞ verschil*

☞ intertekstualiteit*

☞ assumpties

³⁴⁸ TUMBER (H.), PALMER (J.). *Media at war: the Iraq crisis*. London, Sage, 2004, p. 1.

³⁴⁹ Via <http://www.indymedia.be/>, zie bijlage: p. 35.

³⁵⁰ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 193.

- ☒☒semantische of grammaticale relaties tussen zinnen en bijzinnen
- ☒☒type uitwisseling, spraakfuncties en grammaticale ondertoon
- ☒☒discours
- ☒☒representatie van sociale gebeurtenissen*
- ☒☒stijlen
- ☒☒modaliteit
- ☒☒evaluatie*

Deze checklist zal fungeren als een flexibel werkinstrument dat aangepast zal worden aan de noden dit onderzoek. Anders gezegd, criteria die niet van belang zijn binnen dit onderzoek, zullen niet behandeld worden.³⁵¹ Deze worden dan ook niet besproken in de uiteenzetting van het analyse-instrument.

4.1 Analyse-instrument

4.1.1 Sociale gebeurtenissen

Fairclough beschouwt teksten als onderdelen van sociale gebeurtenissen. Eén van de manieren waarop mensen handelen en met elkaar in interactie gaan, in het kader van een sociale gebeurtenis, is immers door te spreken of te schrijven. Teksten hebben zo invloed op het sociale leven, maar vice versa heeft het sociale leven eveneens effect op teksten. Vandaar dat teksten steeds in hun context moeten geplaatst worden. Met betrekking tot tekstinvloeden, maakt Fairclough een onderscheid tussen enerzijds sociale structuren en sociale praktijken, en anderzijds sociale actoren (mensen die betrokken zijn bij sociale gebeurtenissen). Sociale gebeurtenissen zijn geen direct effect van sociale structuren, maar worden aan elkaar gekoppeld via sociale praktijken.³⁵²

Onderstaande vragen zijn binnen dit onderzoek van belang voor het uitvoeren van een discoursanalyse.³⁵³

1a. Van welke sociale gebeurtenis en van welke keten van sociale gebeurtenissen, maakt de tekst deel uit?

1b. Naar welke sociale praktijk of netwerk van sociale praktijken, verwijzen de gebeurtenissen?

³⁵¹ Criteria zonder * worden niet mee opgenomen in het analyse-instrument.

³⁵² FAIRCLOUGH (N.). *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London, Routledge, 2003, pp. 21-23.

Op deze vragen zal reeds een antwoord komen in de contextanalyse (deel 3), waar een overzicht gegeven wordt van de gebeurtenissen die aan de Irak-crisis vooraf gingen en waar de Irak-crisis zelf uitgebreid aan bod komt.

4.1.2 Verschil

Gezien verschil belangrijk is binnen sociale gebeurtenissen, is dit eveneens van belang binnen teksten, daar deze deel uitmaken van sociale gebeurtenissen. Teksten kunnen minder of meer de nadruk leggen op verschil.³⁵⁴ Fairclough maakt een onderscheid tussen vijf verschillende mogelijkheden die in teksten kunnen voorkomen.³⁵⁵

2a. De tekst aanvaardt en erkent verschil.

2b. De nadruk ligt op het verschil, het conflict, het polemische, de strijd om betekenis, normen en macht.

2c. De tekst doet een poging om het verschil weg te werken.

2d. Het verschil is niet belangrijk, er wordt eerder de nadruk gelegd op gemeenschappelijkheid en solidariteit.

2e. Het accent ligt op consensus, waardoor verschillen aanvaard worden.

Binnen teksten legt het principe van intertekstualiteit sterk de nadruk op verschil, dit door andere stemmen in de tekst aan bod te laten.³⁵⁶ Het volgende criterium gaat hier dieper op in.

4.1.3 Intertekstualiteit

Intertekstualiteit - een term die we al eerder tegenkwamen in deze thesis - slaat op de aanwezigheid van elementen uit voorgaande teksten. Deze elementen kunnen op een directe (bijvoorbeeld citaten) of op een indirecte wijze aanwezig zijn.³⁵⁷ Dit onderzoek acht onderstaande vragen belangrijk met betrekking tot intertekstualiteit.³⁵⁸

3a. Welke andere teksten of stemmen worden in het discours opgenomen?

3b. Wordt er direct (bijvoorbeeld d.m.v. citaten) of indirect naar andere stemmen verwezen?

³⁵³ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 191.

³⁵⁴ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 41.

³⁵⁵ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 192.

³⁵⁶ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 41.

³⁵⁷ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 39.

³⁵⁸ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 192.

4.1.4 Representatie van sociale gebeurtenissen

Sociale gebeurtenissen kunnen verschillende elementen bevatten waaronder activiteiten, personen, sociale relaties, objecten, middelen, tijd, ruimte en taal.³⁵⁹

Volgende vragen zijn in dit onderzoek belangrijk met betrekking tot de representatie van sociale gebeurtenissen:³⁶⁰

5a. Welke elementen van de gerepresenteerde sociale gebeurtenissen worden in de tekst opgenomen? Welke opgenomen elementen zijn het meest frappant?

5b. Hoe worden sociale actoren gerepresenteerd? Actief of passief?

4.1.5 Evaluatie

Tekstproducenten verbinden zich in een tekst vaak expliciet of impliciet tot bepaalde normen. Binnen dit criterium leggen we ons toe op de volgende vraag:³⁶¹

6a. Tot welke waarden verbinden auteurs zich (wat is wenselijk/niet wenselijk)?

Het volgende deel start met de contextanalyse. Deze analyse heeft betrekking op Faircloughs eerste criterium.

³⁵⁹ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, pp. 135-136.

³⁶⁰ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 193.

³⁶¹ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 194.

DEEL III: CONTEXTANALYSE

Zoals toegelicht in het methodologische deel, worden de mainstream kranten, De Standaard en Le Soir, en het alternatief medium, Indymedia onderzocht op de constructie van een Europese identiteit, binnen de tijdsperiode van de Irak-crisis. De Irak-oorlog fungeert binnen dit onderzoek met andere woorden als een case study. De reden hiervoor werd in het voorgaande methodologische deel reeds meegegeven.

Wegens de omvang en complexiteit van deze crisis, is een goede context een primordiale vereiste. Aan de Irak-crisis ging namelijk al heel wat vooraf. Binnen de Midden-Oostenproblematiek wordt eerst en vooral stilgestaan bij de oorlog tussen Iran en Irak, ook wel Eerste Golfoorlog genoemd. Nadien wordt aandacht besteed aan het conflict tussen Irak en Koeweit, dat de naam Tweede Golfoorlog meekreeg. De bespreking van deze twee conflicten wordt noodzakelijk bevonden, daar de Irak-crisis als Derde Golfoorlog wordt beschouwd. Er kan met andere woorden niet over de Derde Golfoorlog gesproken worden, zonder de voorgaande te vermelden.

Binnen het kader van de Irak crisis, is 9/11 een niet te vergeten gebeurtenis. De aanslagen op 11 september 2001 kunnen namelijk als aanleiding beschouwd worden. Ook de daarop volgende aanval van de Verenigde Staten op Afghanistan waren een voorbode. Gezien beide sleutelmomenten noodzakelijk zijn om de Irak-crisis in haar geheel te begrijpen, zal ook hier de nodige aandacht aan besteed worden.

Na deze voorafgaande conflicten toegelicht te hebben, wordt in een laatste fase ingezoomd op de Irak-crisis. Deze bespreking zal beperkt worden tot de eerste fase van de oorlog, bekend als de militaire fase. Deze beperking houdt verband met de onderzoeksperiode.

1. Voorgeschiedenis Midden-Oosten

1.1 Eerste Golfoorlog: Iran-Irak oorlog (1980-1988)

Voorafgaand aan de schets van het verloop van de oorlog tussen Iran en Irak, is het van belang eerst even stil te staan bij de factoren die de aanleiding van de oorlog betekenden. Er heerste immers al geruime tijd onenigheid tussen de twee buurlanden, voordat de eigenlijke oorlog uitbrak.³⁶²

³⁶² MARTSCHING (B.). *Iran-Iraq war and waterway claims*.

1.1.1 Aanleiding

De 8 jaar durende oorlog tussen Iran en Irak die in september 1980 uitbrak, was in hoofdzaak het resultaat van twee spanningen die eraan vooraf gingen.³⁶³

Een eerste spanning berustte op het feit dat Iran behoorde tot het Perzische rijk, terwijl Irak deel uitmaakte van het Babylonische rijk. Dit maakte dat Iranen zich identificeerden met Perzen en Irakezen zich eerder Arabieren voelden. Bijkomend is Iran hoofdzakelijk bevolkt met Sjiieten, terwijl Irak van oorsprong Soennitisch is. Dit gaf aanleiding tot culturele spanningen. Ondanks het feit dat de Iraakse regering Soennitisch is, bestaat de bevolking voor 60 à 65 % uit Sjiieten. Iran trachtte hierop in te spelen door de Sjiietische bevolking tot onrust te drijven. Met behulp van deze strategie wilde Iran de Iraakse regering doen vallen.³⁶⁴

Een tweede spanning had betrekking op het geschil over de toegang tot en de controle over de waterweg, Shatt al-Arab. Deze waterweg ontspringt waar de rivieren Tigris en Eufraat samenvloeien.³⁶⁵ Onderstaand kaartje biedt een duidelijk zicht op de geografische ligging van de Shatt al-Arab.

<http://www.american.edu/TED/ice/iraniraq.htm>, zie bijlage: p. 16.

Datum van raadpleging: 11 mei 2006

³⁶³ MARTSCHING (B.). *Iran-Iraq war and waterway claims*.

<http://www.american.edu/TED/ice/iraniraq.htm>, zie bijlage: p. 16.

Datum van raadpleging: 11 mei 2006

³⁶⁴ MARTSCHING (B.). *Iran-Iraq war and waterway claims*.

<http://www.american.edu/TED/ice/iraniraq.htm>, zie bijlage: p. 16.

Datum van raadpleging: 11 mei 2006

³⁶⁵ HIRO (D.). *The longest war: the Iran-Iraq military conflict*. London, Grafton, 1990, p. 8.

Figuur 7: Shatt al-Arab

Over deze waterweg heerste onenigheid sinds ‘*The Peace Treaty*’ van 1639. Het ging toen nog om een spanning tussen het Perzische rijk en het Ottomaanse rijk.³⁶⁶ In 1937 werd opnieuw een verdrag afgesloten. Dit hield in dat de Shatt al-Arab voortaan onderdeel was van de Iraakse rechtsstaat. Officieel maakte de waterweg dus deel uit van Iraaks grondgebied. Het gebruik van de waterweg door andere naties, werd hier echter niet door in de weg gestaan.³⁶⁷

Op 19 april 1969 trachtte Iran het afgesloten verdrag echter op te heffen, wat zorgde voor een groeiende vijandigheid tussen Iran en Irak. Daar Irak zich niet kon verzetten tegen de militaire kracht van Iran, zag Irak geen andere uitweg dan een nieuwe overeenkomst af te sluiten. Dit mondde uit in de ‘*Algiers Agreement*’ op 6 maart 1975. Deze overeenkomst sloeg op de definitieve vastlegging van de grens tussen Iran en Irak. Hiervoor moest Irak echter een toegeving doen aan Iran, namelijk de helft van de Shatt-al Arab afstaan aan Iran.³⁶⁸

Deze overeenkomst ging aan het wankelen bij de val van het Iraanse Shah regime en de overname door Khomeini, hetgeen een Iraanse revolutie tot gevolg had.³⁶⁹ Khomeini wilde namelijk

³⁶⁶ EL AZHARY (M.). Introduction. In: EL AZHARY (M.) (ed.). *The Iran-Iraq war: an historical, economic and political analysis*. London, Croom Helm, 1984, p. 10.

³⁶⁷ EL AZHARY (M.). *Op. Cit.*, 1984, p. 15.

³⁶⁸ EL AZHARY (M.). *Op. Cit.*, 1984, p. 15.

³⁶⁹ STERNER (M.). The Persian Gulf: the Iran-Iraq war. In: *Foreign Affairs*, 1984, jg. ?, nr. ?, p. 130.

een Islamitische republiek stichten, gebaseerd op anti-Westerse doctrines.³⁷⁰ Hij kwam er openlijk voor uit een beleid van vijandigheid voorop te stellen, vooral wat het Iraakse Ba'ath regime betreft. Het ging hier vooral om uitgesproken religieuze meningen en de verspreiding van de ware Islamitische godsdienst. Dit maakte dat Saddam Hussein zich in militaire gereedheid stelde en Iran binnenviel.³⁷¹

1.1.2 Verloop

Daar de oorlog acht jaar in beslag heeft genomen, zijn er uiteraard belangrijke en minder belangrijke momenten. In dit overzicht zullen enkel de kernmomenten worden toegelicht. Als kanttekening dient vermeldt te worden dat hiervoor hoofdzakelijk gebruik werd gemaakt van het werk van Efraim Karsh, omwille van de grote overzichtelijkheid ervan.

De oorlog ging van start met een Iraakse luchtaanval op Iran op 22 september 1980. Daar Iran onvoldoende voorbereid was, werd er weinig gecoördineerd verzet geleverd.³⁷² Om de zwakke Iraanse verdediging op te vangen, werd de Iraakse havenstad Basra aangevallen, gevolgd door de Iraakse hoofdstad, Baghdad. Dit bekocht Iran door een aanslag van Irak op het oliecomplex op het Kharg eiland.³⁷³

Na deze Iraakse invasie die duurde tot oktober 1980, volgde een eerder stabiele periode. Gedurende acht maanden werden slechts enkele strategische aanvallen gepleegd door beide landen.³⁷⁴ Iran en Irak gebruikten deze periode vooral om hun krachten te reorganiseren.³⁷⁵

Na deze betrekkelijk kalme periode, volgde het startschot van het Iraanse offensief. Iran had met deze tegenaanvallen als doel de Iraakse troepen uit Iran te verdrijven. Dit had tot gevolg dat Irak in maart 1982 bereid was zich terug te trekken uit Iran, op voorwaarde dat er een vredesakkoord zou worden afgesloten. Iran ging hier echter niet op in en lanceerde twee grootschalige aanvallen op Irak.³⁷⁶

³⁷⁰ STERNER (M.). The Gulf Cooperation Council and Persian Gulf Security. In: NAFF (T.) (ed.). *Gulf security and the Iran-Iraq war*. Washington, National Defense University Press, 1985, p. 13.

³⁷¹ STERNER (M.). *Op. Cit.*, 1984, p. 130.

³⁷² KARSH (E.). *The Iran-Iraq war: a military analysis*. London, International Institute for Strategic Studies, 1987, p. 20.

³⁷³ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 21.

³⁷⁴ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 21.

³⁷⁵ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 22.

³⁷⁶ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 23.

In april 1982 wilde de Iraakse president, Saddam Hussein, zich opnieuw terugtrekken. Ook hier was een overeenkomst aan verbonden. Iran reageerde negatief en ging over tot verdere aanvallen. Na deze laatste poging tot verzoening, trokken alle Iraakse troepen zich terug uit Iran.³⁷⁷

Dit kon Iran echter niet tot bedaren brengen, wat een keerpunt in het conflict betekende. Vanaf dat moment schoof de bezetting op van Iraans naar Iraaks territorium. De Iraanse operaties startten bij aanvallen op de Iraakse stad, Basra. Tot grote verbazing van Iran, bood Irak sterke tegenstand.³⁷⁸ Iran schakelde hier voor het eerst nucleaire wapens in.³⁷⁹

Daar de Iraakse verdediging stand hield, ontstond onenigheid binnen Iran over het al dan niet stopzetten van de oorlog.³⁸⁰ Toch overheerste de wil bij Iran, het Ba'ath regime van Saddam te doen vallen. Irak reageerde hierop met de dreiging 11 Iraanse steden aan te vallen, hetgeen leidde tot de *'war of the cities'*.³⁸¹

In 1984 verandert Irak zijn militaire strategie, wat het begin inluidde van de *'Tankeroorlog'*. In deze fase waren vooral tankerschepen het doelwit bij uitsteking.³⁸² Deze oorlog had hoofdzakelijk als doel, de andere Westerse staten in het conflict te betrekken. Vooral Irak hoopte op steun van de Verenigde Staten.³⁸³

Na de *'Tankeroorlog'* belandde de strijd opnieuw in een impasse. Deze periode van stagnatie duurde tot februari 1986.³⁸⁴ Kort daarna sloeg Iran toe met een aanslag op de oliehaven van Fao, die door Iran werd ingenomen. Irak nam revanche door een tegenaanval op Mehran.³⁸⁵

Op 20 juli 1987 vaardigde de VN Veiligheidsraad resolutie 598 uit, met als doel een staakt het vuren tussen Iran en Irak. Iran ging niet akkoord met deze resolutie en zette de oorlog verder.³⁸⁶ Uiteindelijk werd de resolutie op 20 augustus 1988 eveneens aanvaard door Iran. Dit betekende het einde van een acht jaar durend conflict.

Bovenstaande schets leidt tot het besluit dat er sprake is van een merkwaardig en ongewoon conflict om een tweetal redenen.

³⁷⁷ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 24.

³⁷⁸ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 25.

³⁷⁹ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 26.

³⁸⁰ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 26.

³⁸¹ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 28.

³⁸² KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 28.

³⁸³ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 29.

³⁸⁴ KARSH (E.). *Op. Cit.*, 1987, p. 30.

³⁸⁵ CHUBIN (S.), TRIPP (C.). *Iran and Iraq at war*. London, Tauris, 1988, p. 300.

³⁸⁶ CHUBIN (S.), TRIPP (C.). *Op. Cit.*, 1988, p. 301.

Ten eerste heeft de Iran-Irak oorlog ontzettend veel mensenlevens gekost, zowel langs Iraanse zijde als Iraakse zijde. Er vielen in beide kampen ruim één miljoen slachtoffers.³⁸⁷ Ten tweede zorgde de oorlog, naast het menselijke leed, voor ontzettend veel economische schade in beide landen, deels ten gevolge van de lange duur van het conflict.³⁸⁸

Deze Eerste Golfoorlog liet zich ook nog voelen aan het begin van de Tweede Golfoorlog, hierna besproken.

1.2 Tweede Golfoorlog: conflict Irak-Koeweit

De oorlog met Iran resulteerde in een grote schuldenberg van Irak. Er was bijgevolg dringend nood aan financiële middelen. Dit financiële debacle zorgde voor een zeer kwetsbaar Irak. Deze kwetsbaarheid werd nog maar eens versterkt, ten gevolge van de opdrijving van de olieproductie door Koeweit en de Verenigde Arabische Emiraten. Hierdoor sloegen de olieprijsen omlaag, wat catastrofale gevolgen had voor de Iraakse economie. Dit werd Koeweit zeer kwalijk genomen, aangezien er reeds lange tijd territoriale disputen heersten betreffende het olieveld van Rumaila. Door de gedeelde gemeenschappelijke grens was onduidelijk waar Irak stopte en waar Koeweit begon.³⁸⁹ Aangezien Koeweit zich nooit had afgescheurd van het Ottomaanse rijk, weigerde de Iraakse regering de onafhankelijkheid van Koeweit te erkennen. Dit maakte dat de officiële grenzen van Koeweit nooit werden vastgelegd.³⁹⁰

Bovendien had het Iraakse leger reeds lange tijd nood aan een competente leider. Dit maakte dat Saddam Hussein de economische en territoriale belangen van Irak op zich nam, door in augustus 1990 Koeweit binnen te vallen. Deze actie werd, op Arabische nationalist, Cuba en Jemen na, door heel de wereld openlijk veroordeeld, in het bijzonder door de Verenigde Staten.³⁹¹ Zij hebben een cruciale rol gespeeld in deze oorlog. In een eerste reactie op de Iraakse invasie in Koeweit, richtten de Verenigde Staten onder de bescherming van de Verenigde Naties³⁹² een multinationale coalitie op.

³⁸⁷ MEARSHEIMER (J.), WALT (S.). *An unnecessary war*.
<http://www.uwcsea.edu.sg/ed4u/unnecessary.pdf>, zie bijlage: p. 17.

Datum van raadpleging: 13 mei 2006

³⁸⁸ CHUBIN (S.). Iran and the war: from stalemate to ceasefire. In: KARSH (E.) (ed.). *The Iran-Iraq war: impact and implications*. London, Macmillan, 1989, p. 13.

³⁸⁹ SMITH (P.). *Why war?: the cultural logic of Iraq, the Gulf War, and Suez*. Chicago, University Press, 2006, p. 99.

³⁹⁰ GREGORY (D.). *The colonial present: Afghanistan, Palestine, Iraq*. Oxford, Blackwell, 2005, p. 156.

³⁹¹ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 99.

³⁹² De Verenigde Naties werden opgericht na de Tweede Wereldoorlog. De VN hadden tot doel de vrede te bewaren door internationale samenwerking en collectieve veiligheid. Zie: N.N. *UN in brief*,
<http://www.un.org/Overview/uninbrief.html>, zie bijlage: p. 22.
datum van raadpleging: 3 juni 2006

Om een tweede Iraakse inval te dwarsbomen, werden in de tweede helft van 1990 Amerikaanse troepen naar Koeweit gestuurd.³⁹³ Dit was echter tegen de wil van Osama Bin Laden die geen Amerikaanse troepen in Saoedië-Arabië dulde.³⁹⁴ Deze operatie kreeg de naam 'Operation Desert Shield'. De Verenigde Naties legden eveneens een sanctionering op, wat tot gevolg had dat Irak economisch werd afgesloten.³⁹⁵ Vermits Irak zich niet terugtrok, werd op 29 november 1990 tevens resolutie 678 aangenomen. Deze hield in dat de Verenigde Staten onder steun van de VN alle nodige middelen mochten inschakelen om de internationale vrede en de veiligheid in de bezette regio te herstellen.³⁹⁶

Bijkomend aan deze maatregelen werd op 15 januari 1991 een ultimatum, deel uit makend van resolutie 678, door de Verenigde Naties goedgekeurd. Dit ultimatum gaf de uiterste datum aan voor de terugtrekking van Irak uit Koeweit.³⁹⁷ Bij een weigering van dit ultimatum door Irak, werd het startsein gegeven aan 'Operation Desert Storm'. Dit zorgde voor een militaire tussenkomst vanwege de multinationale coalitie. Vele staten boden militaire en andere hulp aan, maar de grootste bijdrage werd geleverd door de Verenigde Staten.³⁹⁸

Na 42 dagen kwam de oorlog ten einde. Toch volgde hierop nog een burgeroorlog. De Koerdische en Sjiietische bevolking verzette zich tegen Saddam Hussein, zijn partij en de gecentraliseerde staat. Aanvankelijk was er geen internationale inmenging in dit interne conflict. Uiteindelijk vestigde de Verenigde Naties een veiligheidszone voor de Koerden in Noord-Irak.³⁹⁹

De gevolgen voor Irak van deze Amerikaanse tussenkomst hebben heel wat betekend in het kader van de Irak-crisis. Eerst is context van 9/11 en de aanval op Afghanistan noodzakelijk.

³⁹³ CARRUTHERS (S.). *The media at war: communication and conflict in the twentieth century*. Houndmills, Palgrave, 2000, p. 131.

³⁹⁴ GREGORY (D.). *Op. Cit.*, 2005, p. 38.

³⁹⁵ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 100.

³⁹⁶ TAYLOR (P.). *War and the media: propaganda and persuasion in the Gulf War*. Manchester, University Press, 1992, p. 3.

³⁹⁷ WOUTERS (J.). *De Irak-oorlog en het international recht*.

<http://www.law.kuleuven.be/iir/nl/opinies/JWopinieIrakjk.pdf>, zie bijlage: p. 32.

Datum van raadpleging: 5 mei 2006

³⁹⁸ GREGORY (D.). *Op. Cit.*, 2005, p. 157.

³⁹⁹ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 100.

2. Irak-crisis

2.1 Aanleiding Irak-crisis

2.1.1 11 september 2001

Bij een terugblik op 11 september 2001, valt op hoe groot de media-aandacht was. Els Witte spreekt in dit kader van het dramatiseringsprocédé. Zij typeert 9/11 als een *'key event'* waarbij verdriet en wanhoop in de verslaggeving tot uiting kwamen. Volgens Witte hangt de impact van de terreurdaad tevens af van de gekregen media-aandacht.⁴⁰⁰

In de volgende bespreking van 9/11, zal getracht worden dit dramatiseringsprocédé te doorbreken. De feiten zullen met andere woorden op een zo nuchter mogelijke manier worden weergegeven. De bespreking is dan ook louter gebaseerd op wetenschappelijk en betrouwbaar materiaal.

2.1.1.1 Aanslagen

Op 11 september 2001 vloog, om precies 8.45u, een gekaapt vliegtuig in op de noordelijke toren van het World Trade Center. Een kwartier later (9.03u) boorde een tweede vliegtuig zich in de zuidelijke toren van de WTC. Een derde vliegtuig stortte neer op het Pentagon en een vierde vliegtuig crashte in Pennsylvania.⁴⁰¹ De getroffen doelwitten waren symbolen van de financiële (WTC) en militaire (Pentagon) macht van de Verenigde Staten. Naar alle waarschijnlijkheid diende het vierde vliegtuig in te beuken op het Witte Huis, symbool van de politieke macht van de VS.⁴⁰²

Volgens auteur Erwin Muller is het duidelijk dat de daders met deze acties een spiraal van angst wilden veroorzaken en zoveel mogelijk slachtoffers wilden maken. Hij noemt de aanslagen op 11 september een nieuwe vorm van terrorisme.⁴⁰³

⁴⁰⁰ WITTE (E.). *Media en politiek: een inleiding tot de literatuur*. Brussel, VUB press, 2002, p. 43.

⁴⁰¹ SILBERSTEIN (S.). *War of words: language, politics and 9/11*. London, Routledge, 2004, p. 1.

⁴⁰² AHMAD (A.). Contextualizing conflict: the US 'war on terrorism'. In: THUSSU (D.), FREEDMAN (D.) (eds.). *War and the media: reporting conflict 24/7*. London, Sage, 2003, p. 15.

⁴⁰³ MULLER (E.). Terrorismen en terreurbestrijding voor en na 11 september 2001. In: PATTYN (B.), WOUTERS (J.) (eds.). *Schokgolven: terrorisme, fundamentalisme en 11 september*. Leuven, Davidsfonds, 2002, p. 32.

2.1.1.2 Reactie

De aanslagen zorgden voor een grote solidariteit met de Verenigde Staten.⁴⁰⁴ Voor het eerst werd door de NAVO (Noord-Atlantische Verdragsorganisatie)⁴⁰⁵ artikel 5 ingeschakeld dat luidt:⁴⁰⁶

“The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area.”⁴⁰⁷

Hierna volgden discussies over een mogelijke wraakactie van de Verenigde Staten.⁴⁰⁸ Vermoedelijk ging het hier om een opdracht van Osama Bin Laden, de leider van de transnationale terroristenorganisatie, Al Qaeda.⁴⁰⁹ Na overleg besloot president Bush de militaire acties op Afghanistan te richten. Deze militaire operatie had tot doel het Al Qaeda netwerk uit te roeien en het Taliban regime te vernietigen. Deze laatste stond er namelijk voor bekend Al Qaeda te steunen.⁴¹⁰ De Taliban, voorstander van politiek en religieus autoritarisme, had in 1996 de Afghaanse regering al omver geworpen en was erin geslaagd een groot deel van het land onder controle te houden.⁴¹¹

Ondanks artikel 5 wenste de Verenigde Staten geen militaire acties te ondernemen via de NAVO⁴¹², wat voor Europa een bevestiging was van Amerika's unilateralisme.⁴¹³ De Amerikaanse

⁴⁰⁴ LEAMAN (G.). Iraq, American empire, and the war on terrorism. In: ROCKMORE (T.), MARGOLIS (J.), MARSOOBAN (A.) (eds.). *The philosophical challenge of September 11*. Oxford, Blackwell, 2005, p. 9.

⁴⁰⁵ De NAVO is een alliantie tussen 26 landen van Noord-Amerika en Europa om de doelen opgenomen in het Noord-Atlantische Verdrag te verwezenlijken. De belangrijkste rol van de NAVO is het verzekeren van vrijheid en veiligheid in de landen die lid zijn, dit met behulp van politieke en militaire middelen. Zie: N.N. *What is NATO?*, <http://www.nato.int/>, zie bijlage: p. 25.

Datum van raadpleging: 16 mei 2006

⁴⁰⁶ HILL (C.). Renationalizing or regrouping? EU foreign policy since 11 September 2001. In: *Journal of Common Market Studies*, 2004, volnr. 42, nr. 1, p. 145.

⁴⁰⁷ N.N. *The North Atlantic Treaty*.

<http://www.nato.int/docu/basicxt/treaty.htm>, zie bijlage: p. 24.

Datum van raadpleging: 16 mei 2006

⁴⁰⁸ KELLNER (D.). *From 9/11 to terror war: the dangers of the Bush legacy*. Lanham, Rowman and Littlefield, 2003, p. 1.

⁴⁰⁹ PAULY (R.). *US foreign policy and the Persian Gulf: safeguarding American interests through selective multilateralism*. Aldershot, Ashgate, 2005, p. 91.

⁴¹⁰ KELLNER (D.). *Op. Cit.*, 2003, p. 2.

⁴¹¹ RONDINELLI (D.). International goals and strategies for Afghanistan's development: reconstruction and beyond. In: MONTGOMERY (J.), RONDINELLI (D.) (eds.). *Beyond reconstruction in Afghanistan: lessons from development experience*. New York, Palgrave Macmillan, 2004, p. 13.

⁴¹² GRAY (C.). A new war for a new century? The use of force against terrorism after September 11, 2001. In: EDEN (P.), O'DONNELL (T.) (eds.). *September 11, 2001: a turning point in international and domestic law?* Ardsley, Transnational Publishers, 2005, p. 103.

president, George W. Bush, richtte zich tot de VN en kreeg toestemming voor militaire acties van de VN Veiligheidsraad op basis van artikel 51 van het Verdrag van de Verenigde Naties.⁴¹⁴ Dit artikel heeft betrekking op het recht op zelfverdediging.⁴¹⁵

Bij een weigering door de Talibanleider Mullah Muhammad Omar om Bin Laden aan de Verenigde Staten uit te leveren, werd overgegaan tot diplomatieke en militaire voorbereidingen voor 'Operation enduring freedom'. Dit betekende het begin van de oorlog in Afghanistan.⁴¹⁶

2.2 Oorlog tegen het terrorisme ('War on terror')⁴¹⁷

2.2.1 Oorlog Afghanistan

Bijna vier weken na de 9/11 aanslagen, op 7 oktober 2001, werden de eerste bomaanslagen op Afghanistan gepleegd, vanwege Amerikaanse en Britse troepen.⁴¹⁸ Slechts enkele dagen later werden grondtroepen ingeschakeld om het hoofdkwartier van de Talibanleider in Kandahar te vernietigen.⁴¹⁹ De militaire operatie in Afghanistan had in eerste instantie als doel de Taliban te doen vallen. De Verenigde Staten opereerden in samenwerking met de Noordelijke Alliantie om het Talibanregime uit te schakelen.⁴²⁰

Binnen de twee maanden slaagden de Verenigde Staten erin de Taliban hun macht te ontnemen. Hierbij werden verschillende steden in de as gelegd, zoals onder andere Kabul, Jalalabad, Konduz en Kandahar.⁴²¹ Door het verslaan van de Taliban, viel de steunbasis van Al Qaeda in Afghanistan weg, waardoor de organisatie sterk verzwakte.⁴²²

⁴¹³ HULDT (B.). The Iraq war and the transatlantic relationship. In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, pp. 42-43.

⁴¹⁴ MCWHINNEY (E.). *The September 11 terrorist attacks and the invasion of Iraq in contemporary international law: opinions on the emerging new world order system*. Leiden, Nijhoff, 2004, p. 51.

⁴¹⁵ MCWHINNEY (E.). *Op. Cit.*, 2004, p. 25.

⁴¹⁶ PAULY (R.). *Op. Cit.*, 2005, p. 92.

⁴¹⁷ NOHRSTEDT (S.), OTTOSEN (R.). Introduction. In: NOHRSTEDT (S.), OTTOSEN (R.) (eds.). *Global war, local views: media images of the Iraq war*. Göteborg, Nordicom, 2005, p. 11.

⁴¹⁸ KAPFERER (S.). Ends and means in politics: international law as framework for political decisionmaking. In: EDEN (P.), O'DONNELL (T.) (eds.). *September 11, 2001: a turning point in international and domestic law?* Ardsley, Transnational Publishers, 2005, p. 28.

⁴¹⁹ CROCKATT (R.). *America embattled: September 11, anti-Americanism, and the global order*. London and New York, Routledge, 2003, p. 147.

⁴²⁰ GRAY (C.). *Op. Cit.*, 2005, p. 103.

⁴²¹ CROCKATT (R.). *Op. Cit.*, 2003, p. 147.

⁴²² GRAY (C.). *Op. Cit.*, 2005, p. 103.

Op december 2001 werden militaire acties gericht op Tora Bora, het gebied waar het Al Qaeda-netwerk zich vermoedelijk schuilhield.⁴²³ Onderstaand kaartje geeft aan waar het Tora Bora-gebied zich bevindt in Afghanistan.⁴²⁴

Figuur 8: Tora Bora in Afghanistan

In maart 2002 werd de jacht op Al Qaeda verdergezet met 'Operation Anaconda'.⁴²⁵

Tijdens deze Brits-Amerikaanse operaties werden vermoedelijke leden van het Al Qaeda netwerk gevangen genomen en overgebracht naar gevangenenkampen in onder andere Guantánamo Bay, Irak en Bagram.⁴²⁶ Daar werden de gevangenen aan hevige ondervraging onderworpen en werd er naar al waarschijnlijkheid gebruik gemaakt van martelingstechnieken.⁴²⁷

Bij het verslagen van de Afghaanse hoofdstad Kabul, op 13 november 2001, kwam een einde aan de Amerikaanse militaire operatie. Restanten van het Al Qaeda netwerk konden echter vluchten naar Pakistan.⁴²⁸ De Verenigde Naties en de *International Security Assistance Force* (een NAVO-

⁴²³ GRAY (C.). *Op. Cit.*, 2005, p. 104.

⁴²⁴ SMUCKER (P.). *After Tora Bora, US hunts alone.*

<http://www.csmonitor.com/2002/0128/p01s05-wosc.html>, zie bijlage: p. 28.

Datum van raadpleging: 22 mei 2006

⁴²⁵ GRAY (C.). *Op. Cit.*, 2005, p. 104.

⁴²⁶ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 164.

⁴²⁷ DWORKIN (R.). Terror and the attack on civil liberties. In: ROCKMORE (T.), MARGOLIS (J.), MARSOOBAN (A.) (eds.). *The philosophical challenge of September 11*. Oxford, Blackwell, 2005, p. 83.

⁴²⁸ HILL (C.). *Op. Cit.*, 2004, p. 147.

operatie) boden hulp om de orde en stabiliteit in Afghanistan te herstellen. Ondertussen hadden de Verenigde Staten hun ogen al op Irak gericht.⁴²⁹

2.2.2 Irak crisis 2003

2.2.2.1 Hoofdreden?

In de wetenschappelijke literatuur gaan stemmen op, die beweren dat 9/11 niet de hoofdreden was voor de start van een militaire invasie in Irak.⁴³⁰ Er gaan zelfs auteurs zo ver, te beweren dat 9/11 een positieve gebeurtenis was in de ogen van de Verenigde Staten, aangezien ze nu een reden hadden om Saddam Hussein, de toenmalige Iraakse president, voorgoed uit te schakelen.⁴³¹

Waar komen die vermoedens vandaan?

Hiervoor moet terug gegaan worden in de tijd, meer bepaald naar het einde van de Tweede Golfoorlog. Op dat moment was Saddam Hussein nog steeds aan de macht in Irak. Irak diende echter toelating te geven aan VN-inspecties, wat een herbewapening van Irak moest voorkomen. Dit had vooral betrekking op de angst voor het gebruik van massavernietigingswapens⁴³², ondanks de aanvaarding van een resolutie in april 1991. Volgens deze resolutie diende Irak al haar massavernietigingswapens te vernietigen en VN-inspecties toe te laten. Deze VN-inspecties konden aangevuld worden met sancties.⁴³³

Door een militaire aanval op Irak wilde president Bush de verdere dreiging van het gebruik van massavernietigingswapens voorgoed een halt toeroepen.⁴³⁴ President Bush beschouwde Irak, samen met Iran en Noord-Korea als één van de drie leden van de 'axis of evil'.⁴³⁵ De Verenigde Staten hadden namelijk een vermoeden dat Irak banden had met het terroristische netwerk, Al Qaeda.⁴³⁶

⁴²⁹ HULDT (B.). *Op. Cit.*, 2005, p. 43.

⁴³⁰ LEAMAN (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 11.

⁴³¹ RAMONET (I.). *Irak: histoire d'un désastre*. Paris, Galilée, 2005, pp. 16-17.

EDWARDS (J.). *After the fall*. In: *Discourse and Society*, 2004, volnr. 15, nr. 2-3, p. 175.

⁴³² Deze term duidt op het gebruik van chemische, biologische en nucleaire technologieën bij het vervaardigen van wapens.

⁴³³ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 154.

⁴³⁴ HALLENBERG (J.). *What were the Bush administration's goals in invading Iraq?* In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, p. 26.

⁴³⁵ BIERNATZKI (W.). *War and media*. In: *Communication Research Trends*, 2003, volnr. 22, nr. 3, p. 12.

2.2.2.2 Aanloop

Slechts enkele dagen na de terroristische aanslagen, kondigde de Amerikaanse president, George W. Bush, de oorlog tegen het terrorisme aan, vergezeld van de Bush-doctrine. Deze doctrine bevatte vier elementen:⁴³⁷

1. Een sterk geloof in het feit dat de tijd gekomen is om de internationale politiek om te gooien.
2. Het geloof dat zware dreigingen enkel kunnen worden verslagen met behulp van een nieuw en krachtig beleid, voornamelijk door een preventieve oorlog te starten.
3. De wil unilateraal te ageren, indien nodig.
4. Het gevoel dat vrede en stabiliteit noodzakelijk zijn, om de Verenigde Staten een overheersende rol te laten spelen in de wereldpolitiek.

Hoe reageerde Europa hierop?

Binnen Europa ontstonden grosso modo twee groepen: de voorstanders en de tegenstanders van een militair conflict met Irak. De eerste groep bevatte onder andere Groot-Brittannië, Italië, Portugal, Spanje en Denemarken. Bijna alle Oost- en Centraal- Europese landen sloten zich hierbij aan. De tweede groep werd geleid door Frankrijk en Duitsland, met de steun van België en Luxemburg.⁴³⁸

De tegenstand van Frankrijk en Duitsland maakte dat minister van defensie, Donald Rumsfeld, Europa indeelde in het 'nieuwe Europa' en het 'oude Europa'. Het nieuwe Europa stond aan de zijde van de Verenigde Staten, terwijl het oude Europa er alles aan deed de VS te dwarsbomen.⁴³⁹ Deze Europese verdeeldheid kwam zowel de Verenigde Staten, als Europa niet ten goede.⁴⁴⁰

Deze verdeeldheid weerspiegelde zich eveneens binnen de Verenigde Naties. Op 8 november 2002 nam de VN Veiligheidsraad unaniem resolutie 1441 aan. Deze resolutie had betrekking op de onmiddellijke uitlevering van documenten verband houdend met Iraaks wapenbezit.⁴⁴¹ Ondanks deze resolutie bleef de geleverde informatie vaag, waardoor de VN Veiligheidsraad het aantal inspecties wilde opdrijven. Dit strookte echter niet met de plannen van de Verenigde Staten en

⁴³⁶ ROCKMORE (T.). On the so-called war on terrorism. In: ROCKMORE (T.), MARGOLIS (J.), MARSOOBAN (A.) (eds.). *The philosophical challenge of September 11*. Oxford, Blackwell, 2005, p. 11.

⁴³⁷ JERVIS (R.). Understanding the Bush doctrine. In: CARALEY (D.) (ed.). *American hegemony: preventive war, Iraq, and imposing democracy*. New York, Academy of Political Science, 2004, p. 3.

⁴³⁸ HULDT (B.). *Op. Cit.*, 2005, p. 50.

⁴³⁹ SHAWCROSS (W.). *Allies: the U.S., Britain, Europe, and the war in Iraq*. New York, Public Affairs, 2004, p. 126.

⁴⁴⁰ HULDT (B.). *Op. Cit.*, 2005, pp. 46, 51.

⁴⁴¹ HULDT (B.). *Op. Cit.*, 2005, p. 45.

diens belangrijkste bondgenoot, Groot-Brittannië, die slechts bereid waren tot het verlenen van een minimum aan gratie aan Irak.⁴⁴²

Hierbij dienden Amerika en Groot-Brittannië een resolutie in, voor de rechtvaardiging van militaire acties in Irak. Rusland (eveneens een grote tegenstander) en Frankrijk stelden hun veto, waarop de Verenigde Staten hun resolutie introkken. De Verenigde Staten deden beroep op de resoluties aangenomen tijdens het conflict tussen Irak en Koeweit, en beschouwden deze als voldoende legaal om over te gaan tot militaire acties in Irak.⁴⁴³

Op de vooravond van de oorlog stelde president Bush Saddam Hussein een ultimatum zich terug te trekken uit Irak.⁴⁴⁴ De Iraakse president gaf hier geen gevolg aan, wat het startsein betekende voor de militaire invasie in Irak.

2.2.2.3 Verloop

Op 19 maart 2003 brachten zo een 170 000 militaire troepen (overwegend Amerikaanse en Britse) zich in gereedheid aan de grens tussen Irak en Koeweit. Vanaf 20 maart 2003 gingen de eerste luchtaanvallen van start.⁴⁴⁵ Deze hadden Saddam Hussein als doelwit. Hierbij werden symbolische gebouwen getroffen.

De Amerikaanse minister van defensie, Donald Rumsfeld, gaf hierbij te kennen dat de VS een strategie van 'Shock and Awe' ('shockeer en imponeer') voorstond. Via deze tactiek wilden de Verenigde Staten zo snel mogelijk een Amerikaanse dominantie verwerven in Irak, en dit met zo weinig mogelijk menselijke verliezen.⁴⁴⁶

Naast de luchtaanvallen, bewogen militaire grondtroepen zich in de richting van de Iraakse havenstad, Basra. Amper een maand later, op 6 april 2003, werd Basra ingenomen door Britse troepen. Slechts drie dagen later, op 9 april 2003, werd ook de Iraakse hoofdstad, Bagdad, overmeesterd door Amerikaanse troepen.⁴⁴⁷ Diezelfde dag werd het standbeeld van Saddam

⁴⁴² HULDT (B.). *Op. Cit.*, 2005, p. 46.

⁴⁴³ HULDT (B.). *Op. Cit.*, 2005, p. 46.

⁴⁴⁴ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 168.

⁴⁴⁵ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 155.

⁴⁴⁶ BRING (O.), BROSTRÖM (P.). The Iraq war and international law: from Hugo Grotius to George W. Bush. In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, p. 127.

⁴⁴⁷ BRING (O.), BROSTRÖM (P.). *Op. Cit.*, 2005, p. 131.

Hussein naar beneden gehaald. Dit leek een symbolische daad om aan te tonen dat de oorlog ten einde was.⁴⁴⁸

Op 1 mei 2003 kondigde president Bush dan ook het einde aan van de militaire operaties.⁴⁴⁹ Dit kan echter enkel als een symbolisch einde beschouwd worden, gezien de conflicten in Irak verre van gedaan waren.

Na de officiële stopzetting van de oorlog, volgde een periode gekenmerkt door criminele anarchie. Er werd gestolen, verwoest en vermoord. De Iraakse bevolking leek losgebarsten en stelde vrijheid gelijk aan anarchie. Deze sociale onrust en chaos prikkelden het Iraakse verzet tegen de Amerikaanse bezetter, wiens opdracht erin bestond Irak terug op te bouwen. Iraakse burgers stonden eerder sceptisch tegenover hun 'liberators' (de Amerikanen).⁴⁵⁰

Dit gaf aanleiding tot een guerrillaoorlog, met bijkomend terroristisch oproer (o.a. zelfmoordaanslagen). Deze acties eisten zo een 1700 Amerikaanse slachtoffers en duizenden Amerikaanse gewonden.⁴⁵¹ Wat de situatie nog meer verhitte, was de interne onenigheid tussen de verschillende volkeren. Zoals voordien al aan bod kwam in de bespreking van het conflict tussen Iran en Irak, is Irak historisch gezien Soennitisch, maar bestaat het overgrote deel van de bevolking uit Sjiïeten. In het noorden van Irak is de Koerdische bevolking gevestigd. In het post-oorlogstijdperk werden de onderlinge geschillen tussen de bevolkingsgroepen opnieuw aangewakkerd wat voor conflicten zorgde⁴⁵².

Met bovenstaande context in het achterhoofd, werd de kritische discoursanalyse van de berichtgeving (De Standaard, Le Soir en Indymedia België) aangevat. In deel IV van deze thesis, worden de onderzoeksbevindingen uiteengezet.

⁴⁴⁸ SMITH (P.). *Op. Cit.*, 2006, p. 155.

⁴⁴⁹ BRING (O.), BROSTRÖM (P.). *Op. Cit.*, 2005, p. 132.

⁴⁵⁰ HENDRICKSON (D.), TUCKER (R.). Revisions in need of revising: what went wrong in the Iraq war. In: *Survival*, 2005, volnr. 47, nr. 2, pp. 12-13.

⁴⁵¹ HENDRICKSON (D.), TUCKER (R.). *Op. Cit.*, 2005, pp. 13-14.

⁴⁵² HENDRICKSON (D.), TUCKER (R.). *Op. Cit.*, 2005, p. 14.

DEEL IV: KRITISCHE DISCOURSANALYSE

1. Inleiding

Voor van start gegaan wordt met de bespreking van de resultaten voortvloeiend uit de kritische discoursanalyse, is het noodzakelijk even stil te staan bij wat het alternatieve medium, Indymedia België⁴⁵³, onderscheidt van de voor dit onderzoek geselecteerde mainstream kranten, De Standaard en Le Soir. Hoewel het bij beiden gaat om een representatie van de werkelijkheid, is er toch een verschil waar te nemen. Als onderzoeker is het belangrijk de lezer mee te geven dat Indymedia, de civiele maatschappij vooral zelf aan het woord laat, wat minder het geval is bij de De Standaard en Le Soir. In deze laatste wordt de civiele maatschappij gerepresenteerd door journalisten, commentatoren, opinieschrijvers en dergelijke. Dit in tegenstelling tot Indymedia, die de civiele maatschappij zelf een stem tracht te geven. Hun slogan kan dit aantonen: *“Don’t hate the media, be the media!”*⁴⁵⁴ De civiele maatschappij representeert zo eigenlijk de civiele maatschappij. Dit kan een verklaring zijn voor het verschil in aantal artikels tussen, enerzijds Indymedia en anderzijds De Standaard en Le Soir. Een verhouding van 302 op 51, is toch een opmerkelijk verschil, maar nochtans niet verwonderlijk, gezien Indymedia iedere bezoeker de kans biedt opinies, commentaren en uitlatingen te posten op haar website. Dit heeft tot gevolg dat zoekresultaten al snel oplopen. Deze informatie is echter onontbeerlijk voor de lezer om de analysebevindingen in hun essentie te vatten.

Wat de structuur van de onderzoeksresultaten betreft, fungeren de onderzoeksvragen als onderliggende leidraad. Deze leiden immers naar een antwoord op de probleemstelling. Zonder Faircloughs structuur slaafs over te nemen, zullen zijn geselecteerde onderzoekscriteria een instrument vormen, om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Er werden vijf criteria uit de 12 punten checklist weerhouden voor dit onderzoek.⁴⁵⁵ We zetten ze nog even kort op een rijtje.

- ?? Sociale gebeurtenissen⁴⁵⁶
- ?? Verschil
- ?? Intertekstualiteit
- ?? Representatie van sociale gebeurtenissen
- ?? Evaluatie

⁴⁵³ Voortaan gewoon Indymedia.

⁴⁵⁴ N.N. *Indymedia.be*

<http://www.indymedia.be/nl/faq#a>, zie bijlage: p. 23.

Datum van raadpleging: 31 juli 2006

⁴⁵⁵ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, pp. 191-194.

⁴⁵⁶ De vragen binnen dit criterium werden reeds beantwoord in de contextanalyse.

In de bespreking van de onderzoeksresultaten, wordt een onderscheid gemaakt tussen Indymedia en De Standaard en Le Soir, daar deze nagenoeg niet onder dezelfde noemer geplaatst kunnen worden. De twee mainstream kranten worden daarentegen wel samen besproken. In het geval van toonaangevende verschillen, wordt dit uitdrukkelijk vermeld.

Tijdens de bespreking zal hoofdzakelijk de term civiele maatschappij gebruikt worden, dit om geen verwarring te scheppen. Het werd reeds duidelijk uit het literatuuronderzoek dat nieuwe sociale bewegingen (bestaande uit onder andere vredesbewegingen en protestbewegingen) onder deze koepel kunnen worden geklasseerd.

2. Bespreking alternatief medium: Indymedia België

Een algemene opmerking betreft de vaststelling dat er quasi de hele onderzoeksperiode lang, berichten betreffende het protest tegen de oorlog gepost worden, ook na de aanvang van de Irak-oorlog. Er is logischerwijze een piek terug te vinden vanaf de periode net voor tot de periode net na de start van de militaire fase in Irak. Concreet gaat dit om twee weken, van 14 maart tot en met 28 maart. Voor 14 maart is er nog een constante van berichten aanwezig, maar na 28 maart is er eerder een dalende trend waar te nemen.

2.1 Representatie van de civiele maatschappij op Indymedia België

2.1.1 Lokaal - nationaal - Europees - globaal protest

In het tweede luik van het literatuuronderzoek werd een onderscheid gemaakt tussen een nationale⁴⁵⁷ en een globale civiele maatschappij.⁴⁵⁸ Gebaseerd op deze tweedeling werd de focus gelegd op een Europese civiele maatschappij⁴⁵⁹, het onderzoeksobject binnen deze thesis. Deze theoretische bespreking ligt aan de basis van de eerste onderzoeksvraag: 'Op welk(e) niveau(s) (lokaal, nationaal, Europees, globaal?) wordt de civiele maatschappij gerepresenteerd in de geselecteerde media (in dit geval Indymedia België)?'

⁴⁵⁷ SHAW (M.). *Op. Cit.*, 1996, p. 13.

ANDERSON (B.). *Op. Cit.*, 1991, p. 6.

KEANE (J.). *Op. Cit.*, 1998, pp. 100-102.

⁴⁵⁸ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 8.

KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.). *Op. Cit.*, 2005, p. 2.

⁴⁵⁹ OUTHWAITE (W.). *Toward a European Civil Society?*

http://www.zmk.uni-freiburg.de/Online_Texts/outhwaite_european_civil_society.htm, zie bijlage: p. 26.

Datum van raadpleging: 25 juli 2006

CROOK (A.). *Op. Cit.*, s.d., pp. 1-2.

We zetten onze onderzoeksbevindingen in verband met deze onderzoeksvraag uiteen.

In het kader van de eerste onderzoeksvraag, wordt beroep gedaan op het criterium 'representatie van sociale gebeurtenissen', waarbinnen dit onderzoek zich richt op de vraag 'Welke elementen van de sociale gebeurtenis worden in de representatie opgenomen? Welke elementen vallen het meest op?'⁴⁶⁰

Bij een kritische discoursanalyse van de berichtgeving op Indymedia, wordt geconstateerd dat er hoofdzakelijk verwezen wordt naar lokale initiatieven, opgezet in het kader van het protest tegen de Irak-oorlog. Binnen deze lokale protesten wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de volgens Indymedia dubbelzinnige politiek van de Belgische regering. Deze kritiek heeft betrekking op wapentransporten naar het Golfgebied via de Antwerpse haven.⁴⁶¹

*"Il ne faut pas être bien malin pour savoir que la Belgique contribue à la guerre en faisant transiter des armes américaines par notre pays. On ne doit pas venir en aide à un pays agresseur! Si les Etats-Unis bombardent l'Irak, Bush est en infraction, il commet un crime de guerre."*⁴⁶²

Gedurende de hele onderzoeksperiode blijft dit debat over het al dan niet correct handelen van de Belgische regering terugkeren. Dit heeft tot gevolg dat de berichtgeving veel aandacht besteedt aan de actie 'Trainstopping', een lokale actie waarbij vredesactivisten actie voeren op en rond de spoorweg om het treinverkeer te hinderen.

*"We zetten vierentwintig uur ons eigen vege lijf in om de oorlogsvoorbereidingen te stoppen. We zijn burgerlijk ongehoorzaam en zetten geweldloos en openlijk 'de vrede' op het spoor. We gaan sporten, dansen, ontbijten, wandelen, studeren,... op en rond de spoorweg. We verhinderen dat tanks, legertrucks, gevechtshelikopters, pantsers,... kunnen vertrekken naar de oorlog."*⁴⁶³

⁴⁶⁰ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 193.

⁴⁶¹ HAN. TrainSTOPping: Belgische regering maakt zich medeplichtig aan de oorlog. In: *Indymedia België*, 1 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/50953.php>
HEUCHAMPS (V.). Het volk aan het woord: de middelen om de oorlog te verhinderen. In: *Indymedia België*, 17 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/52994.php>
VREDE VZW. Oorlogstransporten moeten verboden worden. In: *Indymedia België*, 19 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53199.php>
MERTENS (P.). Actie ALARM! De barbaren vallen aan. In: *Indymedia België*, 20 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53286.php>
RAF. Brussel / Anti-Bush-betogers koelen woede aan de Amerikaanse ambassade. In: *Indymedia België*, 20 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53414.php>

⁴⁶² N.N. Parole au peuple: les moyens d'empêcher la guerre. In: *Indymedia België*, 15 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/52609.php>

⁴⁶³ FORUM VOOR VREDESACTIE. Trainstopping, zet de vrede op het spoor. In: *Indymedia België*, 24 februari 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/02/50299.php>

Naast dergelijke lokale acties opgezet door een lokale civiele maatschappij, heeft de berichtgeving op Indymedia tevens aandacht voor een nationale civiele maatschappij. Dit gebeurt echter overwegend impliciet, door te verwijzen naar bepaalde landen (België, Frankrijk, Spanje,...) waar protest aanwezig is.⁴⁶⁴ Slechts uitzonderlijk wordt er expliciet gewezen op een nationale betoging.⁴⁶⁵

Zoals in het tweede luik van het literatuuronderzoek reeds aangehaald werd, wordt meer en meer aandacht geschonken aan het opkomen van een globale civiele maatschappij.⁴⁶⁶ Deze trend valt tevens te traceren in de berichtgeving, waar een globale, internationale civiele maatschappij vrij frequent aan bod komt. De berichtgeving legt zo de nadruk op solidariteit en samenhang, die de sterkte van de civiele maatschappij lijken te vergroten. Dit beklemtoont de bottum opbenadering die kenmerkend is voor een globale civiele maatschappij. Dergelijke globale civiele maatschappij groeit van onderuit en laat zich niet mobiliseren vanuit een hoger niveau.⁴⁶⁷

“De wereld zal vannacht met de billen bloot gaan en haar keuzes moeten bekendmaken. Meestappen in het goedpraten van de Amerikaanse agressie of eindelijk die papieren tijger vastzetten. Want het volk, en het volk zijn wij, moeten die Amerikanen niet vrezen. Wij verzetten ons massaal. En 15/2 heeft wereldwijd aangetoond dat als Amerika haar ongerechtvaardigde oorlog toch begint, overal ter wereld de stem luid zal klinken: YANKEE GO HOME!!!”⁴⁶⁸

Naast een lokale, nationale en globale civiele maatschappij, wil deze thesis zich voornamelijk richten op onderzoek naar een Europese civiele maatschappij.⁴⁶⁹ De vraag naar een lokale, nationale of globale civiele maatschappij is echter noodzakelijk, om de betekenis en het belang van een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving te kunnen aantonen.

Uit de kritische discoursanalyse van de berichtgeving blijkt dat een Europese civiele maatschappij slechts sporadisch aan de orde is. Daarenboven gaat het hier om een impliciete aanwezigheid, zonder een uitgesproken, expliciete vermelding. Deze impliciete aanwezigheid is echter niet verwonderlijk, daar er zeer veel vaagheid heerst rond het al dan niet bestaan van een Europese

⁴⁶⁴ DE COCK (T.). Acties tegen de oorlog: stand van zaken in Spanje. In: *Indymedia België*, 25 februari 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/02/50401.php>

N.N. Complètement “Ensemble contre la guerre”. In: *Indymedia België*, 19 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53267.php>

⁴⁶⁵ N.N. Nationale betoging tegen de oorlog op 15 maart. In: *Indymedia België*, 5 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/51388.php>

PESTIEAU (D.). 4h du matin: la guerre a commencé. In: *Indymedia België*, 20 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53283.php>

⁴⁶⁶ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 8.

⁴⁶⁷ KIELY (R.). *Op. Cit.*, 2005, p. 2.

⁴⁶⁸ CHE (E.). De wereld moet haar keuzes bekend maken... In: *Indymedia België*, 24 februari 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/02/50321.php>

⁴⁶⁹ CROOK (A.). *Op. Cit.*, s.d., pp. 1-2.

civiele maatschappij. Deze vaagheid ligt in het verlengde van de discussie over het al dan niet bestaan van een Europese identiteit, besproken in het eerste luik van het literatuuronderzoek.⁴⁷⁰

In het tweede luik van het literatuuronderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen een Europese civiele maatschappij op twee verschillende niveaus. Dit eerste niveau heeft betrekking op de creatie van een Europese civiele maatschappij door een samenbundeling van nationale civiele maatschappijen. Het tweede niveau gaat echter een stapje verder, door de creatie van een Europese civiele maatschappij bestaande uit Europese verbanden. Soortgelijke civiele maatschappij wordt met andere woorden letterlijk 'Europees' genoemd.⁴⁷¹

Met deze kennis in het achterhoofd, stellen we vast dat er evenwel sprake is van een Europese civiele maatschappij op een eerste niveau als op een tweede niveau.

“Zowat honderd vertegenwoordigers van vredesbewegingen uit 25 landen kwamen op 1 maart samen in Londen, om de volgende stappen te coördineren van de internationale strijd tegen de oorlog. Voor de Verenigde Staten was de ANSWER-coalitie aanwezig, en uit zowat alle Europese landen waren de nationale bewegingen tegen de oorlog vertegenwoordigd. België was vertegenwoordigd door de Coördinatie STOP USA en door het Platform tegen de Oorlog.”⁴⁷²

Bovenstaand citaat duidt op een Europese civiele maatschappij geconstrueerd door een geheel van nationale civiele maatschappijen. Onderstaand citaat gaat verder, door de representatie van een Europese civiele maatschappij op een hoger niveau.

“ABVV, ACLVB en ACV roepen samen met het EVV alle aangesloten leden en alle werknemers op om op 14 maart in heel Europa werkonderbrekingen te organiseren tussen 11.55 en 12.05 in hun ondernemingen en instellingen. Hiermee willen de vakbonden een sterk vredessignaal geven en nogmaals pleiten voor een vredevolle aanpak van de Irak-crisis.”⁴⁷³

In dit geval geeft het EVV (Europees Vakverbond) het bestaan van een ruimere Europese civiele maatschappij aan. Deze Europese civiele maatschappij kan slechts in geringe mate in de berichtgeving op Indymedia teruggevonden worden.

⁴⁷⁰ KEVIN (D.). *Op. Cit.*, 2003, pp. 10-22.

DELANTY (G.). *Op. Cit.*, 2005, p. 127.

PASSERINI (L.). *Op. Cit.*, 2002, pp. 193-194.

JACOBS (D.), MAIER (R.). *Europese identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie.*

<http://users.belgacom.net/jacobs/oikos.pdf>, zie bijlage: p. 12.

Datum van raadpleging: 18 april 2006

⁴⁷¹ CROOK (A.). *Op. Cit.*, s.d., pp. 1-2.

⁴⁷² DE VOS (P.). Verklaring van de Internationale Coördinatie tegen de Oorlog (London). In: *Indymedia België*, 6 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/51478.php>

⁴⁷³ N.N. Vakbonden roepen op: werkonderbrekingen op 14 maart. In: *Indymedia België*, 10 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/51902.php>

Uit bovenstaande onderzoeksbevindingen betrekking hebbend op de eerste onderzoeksvraag, wordt geconcludeerd, dat er zowel sprake is van een lokale, nationale, globale als een Europese civiele maatschappij in de berichten op Indymedia. Deze laatste komt slechts in bescheiden mate voor, maar speelt zonder meer een niet te onderschatten rol.

Deze conclusie leidt naar de vraag hoe deze civiele maatschappij (lokaal, nationaal, globaal of Europees) in de berichtgeving wordt weergegeven. Dit is precies wat de tweede onderzoeksvraag beoogt te onderzoeken. Deze onderzoeksvraag luidt dan ook als volgt: 'Wordt de civiele maatschappij harmonieus of oppositioneel gerepresenteerd door de geselecteerde media (in dit geval Indymedia België)?' Het volgende onderdeel legt zich daar op toe.

2.1.2 Harmonieus of oppositioneel?

Binnen de tweede onderzoeksvraag spelen drie criteria van Fairclough een belangrijke rol: de representatie van een sociale gebeurtenis, het principe van verschil en intertekstualiteit.⁴⁷⁴ Binnen deze criteria zullen slechts die vragen beantwoord worden die in 4.1 van de bespreking van het analyse-instrument werden aangereikt. Deze vragen vormen mede het kader om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

Bij een kritische discoursanalyse van de berichten op Indymedia, valt op dat de civiele maatschappij op een bijzonder actieve wijze wordt voorgesteld. Hier wordt verwezen naar Faircloughs criteria 'representatie van sociale gebeurtenissen', waarbinnen aandacht wordt besteed aan de vraag: 'Hoe worden sociale actoren gerepresenteerd?'⁴⁷⁵

De vredesactivisten die aan bod komen in de berichten, worden gerepresenteerd als uiterst actieve actoren die het recht hebben hun mening te ventileren over een bepaalde issue. Het veelvuldig actief aan het woord komen van de civiele maatschappij op Indymedia (zoals eerder reeds meegegeven in de inleiding van dit deel), wordt duidelijk door de vele oproepen tot mobilisatie aan het einde van geposte artikels.

"Hang overal affiches en spandoeken tegen de oorlog, hang witte lintjes aan je auto, arm, fiets, schooltas,... en ontplof als de oorlog begint..."⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, pp. 192-193.

⁴⁷⁵ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 193.

⁴⁷⁶ RUMES (K.). Make love, no war. Anti-oorlogsprotest op kleine schaal deint uit... In: *Indymedia België*, 19 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53216.php>

Indymedia is bijgevolg niet alleen een medium om alternatieve stemmen aan het woord te laten, maar tevens een kanaal waarlangs de civiele maatschappij kan aangewakkerd worden.

Deze representatie draagt bij aan de weergave van de civiele maatschappij als een oppositionele kracht. Dit blijkt uit scherpe standpunten die in de berichten tot uiting komen, als verzet tegen het oorlogsgeweld in Irak. Onderstaande verzetsboodschap illustreert dit.

“Permettez que notre "non" fraternise avec le vôtre et avec tous les "non" qui fleurissent aujourd'hui sur la terre entière. Vive la rébellion qui dit "non"! Mort à la mort!”⁴⁷⁷

Deze onderzoeksbevinding helpt een antwoord te vinden op het criteria verschil, waar Fairclough een onderscheid maakt tussen vijf verschillende mogelijkheden:⁴⁷⁸

- ? ? De tekst aanvaardt en erkent verschil.
- ? ? De nadruk ligt op het verschil, het conflict, het polemische, de strijd om betekenis, normen en macht.
- ? ? De tekst doet een poging om het verschil weg te werken.
- ? ? Het verschil is niet belangrijk, er wordt eerder de nadruk gelegd op gemeenschappelijkheid en solidariteit.
- ? ? Het accent ligt op consensus, waardoor verschillen aanvaard worden.

Binnen deze mogelijkheden, komt het verschil in de berichten op Indymedia aan de oppervlakte door sterk de nadruk te leggen op het conflict en het polemische. Dit wordt duidelijk, gezien de berichtgeving zich afzet tegen stemmen die voorstander zijn van de Irak-oorlog of deze poging goed te keuren. Hierin speelt het discussiepunt over het al dan niet correct handelen van de Belgische regering ten aanzien van de oorlog, eerder reeds aan bod gekomen, een vooraanstaande rol (cfr. ‘Trainstopping’). In het kader van deze kwestie is er in de berichtgeving vaak sprake van intertekstualiteit. Dit maakt dat deze stemmen soms indirect aan bod komen, waardoor een vorm van indirecte intertekstualiteit⁴⁷⁹ ontstaat. Onderstaande reactie van Indymedia op uitspraken van de Belgische regering toont dit aan.

⁴⁷⁷ N.N. Communiqué de l'EZLN. In: *Indymedia België*, 23 februari 2003, <http://indymedia.all2all.org/news/2003/02/50151.php>

⁴⁷⁸ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 192.

⁴⁷⁹ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 192.

“Elke maand sterven 35 mensen onder de bombardementen. Ja, beste ministers de oorlog is al begonnen, hij is sinds 1991 nooit gestopt. Bespaar ons a.u.b. jullie hypocriete vredesretoriek.”⁴⁸⁰

Bovenstaand voorbeeld van indirecte intertekstualiteit illustreert wederom de representatie van de civiele maatschappij als een oppositionele kracht. Deze oppositionele representatie wordt echter niet aanzien als een tekortkoming, maar eerder als een troef. Hier wordt verwezen naar de werking van dichotomieën, eerder besproken in het eerste luik van het literatuuronderzoek.⁴⁸¹ Door te alluderen op de hypocriete vredesretoriek van de ministers, geeft de berichtgeving impliciet aan dat de civiele maatschappij eerlijk en oprecht is. Zo strijdt de civiele maatschappij voor de vrede, terwijl België haar volk verraadt door indirect een bijdrage te leveren aan de militaire acties in Irak.

De representatie van het verzet van de civiele maatschappij tegen de oorlog, legt enerzijds de nadruk op conflict, maar toont anderzijds de eenheid aan die heerst binnen de civiele maatschappij. In dat opzicht wil de berichtgeving de gemeenschappelijkheid en solidariteit binnen de civiele maatschappij aan de oppervlakte brengen.⁴⁸²

“Drie dagen nadat Bush en Blair de aanval tegen Irak inzetten, duurt het verzet tegen hun oorlog onverminderd voort. Net als de voorbije dagen, kwamen vandaag opnieuw mensen in de hele wereld massaal op straat om hun ongenoegen te uiten over deze brutale aanslag op het Iraakse volk.”⁴⁸³

Uit bovenstaande onderzoeksbevindingen wordt geconcludeerd dat de civiele maatschappij in de berichten op Indymedia, als een oppositionele, maar desalniettemin positieve kracht wordt afgetekend.

Deze conclusie en de conclusie resulterend uit de voorgaande onderzoeksvraag, zijn essentieel om over te gaan op de laatste onderzoeksvraag: ‘Wat zegt een Europese civiele maatschappij, over een ruimere Europese identiteit in de berichtgeving (in dit geval Indymedia België)?’

⁴⁸⁰ JAN. Peace Race Bagdad – Bilan: doorgaan! In: *Indymedia België*, 28 februari 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/02/50717.php>

⁴⁸¹ CARPENTIER (N.), TERZIS (G.) (eds). *Media representations of war and conflict*. http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/war&media_finalreport.pdf, zie bijlage: p. 5.

Datum van raadpleging: 26 juli 2006

⁴⁸² FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 192.

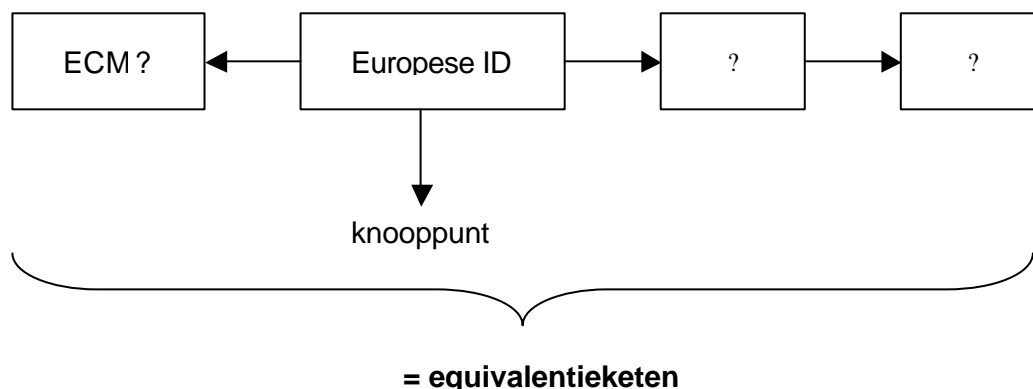
⁴⁸³ N.N. Derde wereld zegt neen tegen oorlog. In: *Indymedia België*, 22 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/53940.php>

2.1.3 Een Europese civiele maatschappij en een Europese identiteit?

In het kader van de derde onderzoeksvraag, wordt teruggegrepen naar het eerste grote luik van het literatuuronderzoek, identiteit. We nemen het belangrijkste even terug.

Volgens de discoursstheorie van Laclau en Mouffe is het principe van 'wij-zij' noodzakelijk voor de constructie van een identiteit. 'Wij' hebben namelijk een 'zij' nodig voor de constructie van de eigen identiteit.⁴⁸⁴ Identiteit is volgens hen een identificatie met een subjectpositie in een discursieve structuur. Een subjectpositie kan een knooppunt van een discours zijn. Deze knooppunten kunnen met verschillende betekenissen ingevuld worden, dewelke aaneengeregen worden in een equivalentieketen, met het knooppunt als centrum. Verschillende equivalentieketen worden met elkaar in oppositie gezet, waardoor het duidelijk wordt wat het subject is en wat het niet is. De identiteit krijgt met andere woorden vorm in relatie tot andere equivalentieketen.⁴⁸⁵

Na deze korte opfrissing, reist de vraag of de gerepresenteerde Europese civiele maatschappij in de berichtgeving van Indymedia, al dan niet deel uitmaakt van een equivalentieketen met als knooppunt de Europese identiteit. Deze vraag beslaat de kern van de probleemstelling.

Figuur 9

Binnen de derde onderzoeksvraag wordt gesteund op Faircloughs criteria evaluatie. Binnen dit criteria wordt gefocust op de vraag: 'Tot welke waarden verbinden de auteurs zich?'. Uit teksten (zowel in enge als in brede zin) wordt namelijk vaak impliciet duidelijk bij welk standpunt de auteur zich aansluit.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ MOUFFE (C.). *On the political*. Abingdon, Routledge, 2005, p. 15.

⁴⁸⁵ PHILIPS (L.), JOERGENSEN (M.). *Op. Cit.*, 2002, p. 43.

⁴⁸⁶ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, pp. 192-194.

Uit de eerste onderzoeksvraag bleek dat de Europese civiele maatschappij slechts in geringe mate in de berichtgeving aan bod komt. De tweede onderzoeksvraag kwam tot de conclusie dat de civiele maatschappij (met inbegrip van een Europese civiele maatschappij) als een oppositionele actor werd gerepresenteerd. Indymedia gaf wel de indruk hier positief tegenover te staan. In de loop van de kritische discoursanalyse werd echter geconstateerd, dat de tekstproducenten zich openlijk distantiëren van Europa, waardoor ze zich meer lijken aan te sluiten bij de (Europese) civiele maatschappij. Europa krijgt in de berichtgeving bijgevolg niet zo een fraai gezicht. Onderstaande citaten illustreren deze onderzoeksbevinding.

“La cruauté des USA n'a que d'égal l'hypocrisie de l'Europe et des partis gouvernementaux qui prétendent être contre la guerre mais la soutienne de manière très concrète.”⁴⁸⁷

“Tous ces évènements sont des conséquences de l'idéologie néo-libérale et unilatérale représentée par les dirigeants américains et européens avec le soutien de nombreux pouvoirs illégitimes dans le monde.”⁴⁸⁸

Dergelijke negatieve afbeelding van Europa, duidt op een eerder negatief standpunt van de auteur tegenover Europa in de berichtgeving. Dit vertelt ons iets meer over een Europese identiteit op Indymedia. Het principe van 'wij-zij' kan hier aangehaald worden, namelijk 'Wij' = de Europese civiele maatschappij zijn goed, en 'zij' = Europa zijn slecht. Dit gebeurt uiteraard niet expliciet, maar wordt impliciet aangegeven.

Samengevat betekent dit dat het bestaan van een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving op Indymedia kan aangetoond worden, maar daarentegen buiten de Europese identiteit valt.

We zetten het onderzoek verder met een kritische discoursanalyse van de mainstream kranten, De Standaard en Le Soir.

⁴⁸⁷ N.N. Bruxelles à 60.000 contre l'agression US. In: *Indymedia België*, 15 maart 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/03/52612.php>

⁴⁸⁸ JIEL & JONAS. Espoir. In: *Indymedia België*, 29 april 2003, zie <http://indymedia.all2all.org/news/2003/04/60078.php>

3. Bespreking mainstream kranten: De Standaard en Le Soir

Net als in de bespreking van de onderzoeksresultaten met betrekking tot het alternatieve medium Indymedia, wordt deze bespreking opgehangen aan de onderzoeksvragen. De onderzoeksvragen zullen voor de duidelijkheid herhaald worden.

3.1 Representatie van de civiele maatschappij in De Standaard en Le Soir

3.1.1 Lokaal – nationaal – Europees – globaal protest

Binnen het eerste luik van de probleemstelling, staat de volgende onderzoeksvraag centraal: ‘Op welk(e) niveau(s) (lokaal, nationaal, Europees, globaal?) wordt de civiele maatschappij gerepresenteerd in de geselecteerde media (in dit geval De Standaard en Le Soir)?’

Binnen de eerste onderzoeksvraag wordt, zoals bij de bespreking van de onderzoeksresultaten van Indymedia, beroep gedaan op Faircloughs criterium ‘representatie van sociale gebeurtenissen’, waarbinnen gefocust wordt op de vraag ‘Welke elementen van de sociale gebeurtenis worden in de representatie opgenomen? Welke elementen vallen het meest op?’⁴⁸⁹

Bij een kritische discoursanalyse uitgevoerd op de berichtgeving van De Standaard en Le Soir, wordt opgemerkt dat een lokale civiele maatschappij veelvuldig voorkomt. Deze lokale civiele maatschappij heeft voornamelijk betrekking op symbolische acties uit protest tegen het militaire optreden in Irak. Het gaat bijgevolg niet enkel om het meestappen in protest- en vredesmarsen.

“Les Tambours de la paix ont résonné à toute volée. Les enfants de 6 à 12 ans des écoles d’Anderlecht et de Molenbeek font beaucoup de bruit pour se faire entendre au milieu des bombes. Leurs calicots clament: ‘Paix!’”⁴⁹⁰

“De Gentse rockgroep Das Pop en de dj’s Mo & Benoelie en 4T4 zijn van plan om vanmiddag uit protest tegen de oorlog in Irak het Gentse stadscentrum muzikaal te bombarderen. Een uur lang zal er een oorlogssoundtrack te horen zijn.”⁴⁹¹

⁴⁸⁹ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 193.

⁴⁹⁰ BOKHORST (H.). Mille tambours pour la paix. In: *Le Soir*, 22 maart 2003, zie <http://pressbanking.com/nl-asp/>

⁴⁹¹ N.N. Muzikanten bombarderen Gents centrum. In: *De Standaard*, 20 maart 2003, zie <http://www.standaard.be/Archief/>

Behalve een lokale civiele maatschappij, is er evenzeer sprake van een nationale civiele maatschappij. Dit gebeurt louter impliciet, door de verwijzing naar vormen van nationaal protest in verschillende landen. Van een expliciete vermelding is geen sprake. Het gaat hier eveneens om landen waar de regering zich uitgesproken als voorstander positioneert, tegen de wil van de bevolking.⁴⁹²

In de bespreking van de onderzoeksresultaten van Indymedia, werd reeds ingespeeld op de groeiende opkomst van een globale civiele maatschappij.⁴⁹³ Toch wordt een globale civiele maatschappij echter zelden in de berichtgeving van De Standaard en Le Soir teruggevonden. Hetzelfde kan opgemerkt worden voor een Europese civiele maatschappij. Indien deze toch terloops aan bod komt, gaat het om een Europese civiele maatschappij op een tweede niveau⁴⁹⁴.

“Nouvelle(s) manifestation(s). Plusieurs dizaines d’associations, de partis de gauche et de syndicats français appellent à manifester une nouvelle fois, mercredi 5 mars à Paris, contre la guerre en Irak. Avant, peut-être, que s’organise une manifestation européenne plus large, à Londres ou à Bruxelles.”⁴⁹⁵

Uit bovenstaande onderzoeksbevindingen wordt gesteld, dat De Standaard en Le Soir hoofdzakelijk verwijzen naar een lokale en nationale civiele maatschappij in de berichtgeving. Een globale en Europese civiele maatschappij verdwijnen daarentegen meer naar de achtergrond. De betekenis hiervan voor het onderzoek, zal pas duidelijk worden in het derde luik van de probleemstelling.

Eerst wordt ingezoomd op het tweede luik van de probleemstelling. Dit tweede luik spitst zich toe op de vraag: ‘Wordt de civiele maatschappij harmonieus of oppositioneel gerepresenteerd door de geselecteerde media (in dit geval De Standaard en Le Soir)?’

3.1.2 Harmonieus of oppositioneel?

Zowel in De Standaard als in Le Soir wordt de civiele maatschappij als een actieve, maar oppositionele kracht voorgesteld. Deze onderzoeksbevinding ligt in het verlengde van Faircloughs

⁴⁹² N.N. Reacties: negatieve teneur. In: *De Standaard*, 20 maart 2003, zie <http://www.standaard.be/Archief/>

⁴⁹³ KEANE (J.). *Op. Cit.*, 2005, p. 8.

⁴⁹⁴ CROOK (A.). *Op. Cit.*, s.d., p. 1.

Het onderscheid tussen een Europese civiele maatschappij op een eerste en tweede niveau, werd in het tweede luik van het literatuuronderzoek en in de uiteenzetting van de onderzoeksresultaten met betrekking tot Indymedia, reeds uitvoerig besproken.

⁴⁹⁵ N.N. Faits du jour. In: *Le Soir*, 1 maart 2003, zie <http://pressbanking.com/nl-asp/>

criterium 'representatie van sociale gebeurtenissen', met de vraag 'Hoe worden sociale actoren gerepresenteerd?'.⁴⁹⁶

Met betrekking tot dit aspect is toch een opmerkelijk verschil vast te stellen tussen beide kranten. De Standaard lijkt hier eerder een nogal kritische en zelfs negatieve houding aan te nemen ten overstaan van het protest van de civiele maatschappij. Dit in tegenstelling tot Le Soir die op een meer betrokken manier bericht over deze protestacties. Via het principe van directe intertekstualiteit⁴⁹⁷, wordt de stem van de civiele maatschappij hoorbaar.

*"Sous un soleil radieux comme une oasis, la manifestation est encore plus citoyenne que celle du 15 février. On marche en famille, entre amis, par école, par quartier: 'Molenbeek pour la paix, Grimbergen voor de vrede.' Les bambins ont accroché à un bâton ou à un ours en peluche les slogans rédigés avec papa et maman: 'Bush, tu n'as pas d'enfants? Ou: Aucun peuple ne mérite la guerre.'"*⁴⁹⁸

Bovenstaand citaat illustreert de vaststelling dat Le Soir sterk inzoomt op de activiteit van de civiele maatschappij, wat de indruk geeft dat de krant sterker meeleeft. Dit blijkt tevens uit meermalige oproepen tot mobilisatie aan het einde van artikels.

*"Dans les rangs, on passé le mot d'ordre: En cas de guerre, rendez-vous devant l'ambassade américaine. Le samedi, manifestation, à 14 h, gare du Nord. Pour démontrer que la conscience ne désarme pas?"*⁴⁹⁹

De Standaard geeft de indruk eerder negatief te staan tegenover het oppositionele aspect van de vredesactivisten dat in de berichtgeving benadrukt wordt. Dit komt tot uiting doordat De Standaard, tevens de nadruk legt op negatieve aspecten van de vredesactivisten.

*"De vredesbewegingen zoals vzw Vrede of het Platform tegen de Oorlog zullen geen leden bijwinnen. Binnen een paar weken zijn de betogers de oorlog vergeten. Het zijn kortlopende opflakkingen, wat niet betekent dat we ze niet ernstig moeten nemen."*⁵⁰⁰

Le Soir laat daarentegen amper negatieve stemmen over het protest tegen de oorlog in haar berichtgeving aan het woord.

⁴⁹⁶ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 193.

⁴⁹⁷ FAIRCLOUGH (N.). *Op. Cit.*, 2003, p. 192.

⁴⁹⁸ VAES (B.). Bruxelles danse contre les loups. In: *Le Soir*, 17 maart 2003, zie <http://pressbanking.com/nl-asp/>

⁴⁹⁹ VAES (B.). Bruxelles danse contre les loups. In: *Le Soir*, 17 maart 2003, zie <http://pressbanking.com/nl-asp/>

Ongeacht dit verschil wordt de civiele maatschappij (op welk niveau dan ook), in de beide kranten, oppositioneel gerepresenteerd. Teruggrijpend naar Faircloughs criteria verschil, legt de berichtgeving vooral de nadruk op het conflict.⁵⁰¹ Dit conflict komt in *Le Soir* meer tot uiting, gezien de berichtgeving sterker de nadruk legt op het hevige verzet van de civiele maatschappij tegen de militaire aanvallen op Irak. *De Standaard* is minder uitgesproken over dit verzet, maar legt tevens de nadruk op conflict en het polemische.

Ten overstaan van de vijand (= 'zij' die Irak binnenvallen) legt de berichtgeving sterk de klemtoon op het conflict, dit in tegenstelling tot de onderlinge banden binnen de civiele maatschappij (= 'wij'). Hier zoomt de berichtgeving in op de eenheid binnen de civiele maatschappij, wat de gemeenschappelijkheid en solidariteit in de berichtgeving benadrukt. Deze gemeenschappelijkheid en solidariteit komt sterker aan bod in *Le Soir* dan in *De Standaard*, wat hoogstwaarschijnlijk verband houdt met de meer betrokken positie die *Le Soir* lijkt in te nemen.

Uit bovenstaande bevindingen wordt geconcludeerd dat de civiele maatschappij in beide kranten als een oppositionele kracht wordt gerepresenteerd. *De Standaard* staat hier eerder negatief tegenover, in tegenstelling tot *Le Soir* die een positieve houding laat doorschijnen.

Dit brengt ons bij het derde luik van de probleemstelling dat betrekking heeft op de onderzoeksvraag: 'Wat zegt een Europese civiele maatschappij, over een ruimere Europese identiteit in de berichtgeving (in dit geval *De Standaard* en *Le Soir*)?'

3.1.3 Een Europese civiele maatschappij en een Europese identiteit?

Wat betekenen de twee voorgaande conclusies nu voor een Europese identiteit in *De Standaard* en *Le Soir*? De voornaamste theoretische achtergrond met betrekking tot identiteit werd in de bespreking van de onderzoeksbevindingen resulterend uit de kritische discoursanalyse op *Indymedia* reeds herhaald.

We nemen de voorgaande conclusies nog even terug.

Uit de eerste onderzoeksvraag werd geconstateerd dat een Europese civiele maatschappij slechts af en toe aan bod komt in de berichtgeving. Deze Europese civiele maatschappij was enkel op een tweede niveau aan de orde. Een antwoord op de tweede onderzoeksvraag toonde aan dat de civiele maatschappij voornamelijk als een oppositionele actor gerepresenteerd wordt. *Le Soir* leek

⁵⁰⁰ GHIJS (I.). Professor VUB Marc Hooghe. Alloctonen voor het eerst geëngageerd. In: *De Standaard*, 24 maart 2003, zie <http://www.standaard.be/Archief/>

hier positief tegenover te staan, De Standaard leek dit eerder iets negatief te vinden. Deze conclusie teruggekoppeld op de eerste conclusie, ligt aan de basis van het antwoord op de derde onderzoeksvraag.

In de berichtgeving van Le Soir, wordt Europa eerder in een negatief daglicht gesteld. De aandacht gaat vooral naar de Europese verdeeldheid ten aanzien van de Irak-oorlog.

“La guerre d’Irak a démontré que les relations internationales se trouvent dans une phase d’incertitude, que l’Occident est profondément divisé et que l’Europe est bien moins unie qu’on ne le pensait.”⁵⁰²

Er wordt tevens ingespeeld op de volgens Le Soir afhankelijkheidsrelatie van Europa met de Verenigde Staten:

“Pour nous, l’Amérique reste avant tout l’ami fidèle de L’Europe, le pays qui lui a porté secours aux moments les plus difficiles de son histoire, qui lui a envoyé ses boys lors des deux guerres mondiales et qui l’a sauvée de deux totalitarismes. Son dynamisme économique, le fonctionnement de sa démocratie et de son État de droit, son élan de liberté méritent, à nos yeux, la plus vive admiration !”⁵⁰³

De Standaard daarentegen lijkt een meer neutrale houding aan te nemen. Er wordt eveneens ingegaan op de Europese verdeeldheid ten aanzien van de Irak-oorlog, maar de krant neemt hier meer afstand van.

“Op een bijzondere Europese top wordt een minimumcompromis inzake Irak bereikt. Ten gronde blijft de Frans-Britse of Europees-Atlantische tegenstelling over de tijd die Saddam Hoessein nog krijgt voor er een gewapend optreden komt, de EU splijten.”⁵⁰⁴

Aangezien de media in Le Soir een positieve indruk nalaten ten overstaan van een Europese civiele maatschappij, terwijl er eerder een negatieve attitude wordt aangenomen ten aanzien van Europa, kan geconcludeerd worden dat de Europese civiele maatschappij geen deel uitmaakt van een ruimere Europese identiteit in Le Soir. Teruggrijpend op de discours­theorie van Laclau en Mouffe maakt de Europese civiele maatschappij geen deel uit van een equivalentieketen met als

⁵⁰¹ Voor een overzicht van de mogelijkheden aangereikt door Fairclough, wordt terugverwezen naar p. 96.

⁵⁰² GEREMEK (B.). Nous, vous et eux. Un message venu du froid. In: *Le Soir*, 30 april 2003, zie <http://pressbanking.com/nl-asp/>

⁵⁰³ GEREMEK (B.). Nous, vous et eux. Un message venu du froid. In: *Le Soir*, 30 april 2003, zie <http://pressbanking.com/nl-asp/>

⁵⁰⁴ N.N. De week. In: *De Standaard*, 22 februari 2003, zie <http://www.standaard.be/Archief/>

knooppunt de Europese identiteit.⁵⁰⁵ Hier wordt met andere woorden een soort 'wij-zij' relatie gecreëerd. Wij, de Europese civiele maatschappij en zij, het Europa.

De Standaard neemt een eerder negatieve houding aan tegenover de Europese civiele maatschappij en lijkt er eerder sceptisch tegenover te staan. Er werd een neutrale houding opgemerkt ten aanzien van Europa. Van een 'wij-zij' relatie is in de berichtgeving dus niet echt sprake. De Standaard gaat dus eerder in de richting van een distantiëring van de Europese civiele maatschappij. Europa krijgt weinig aandacht en lijkt geen onderwerp van grote controverse.

Ter conclusie merken we op dat Le Soir meer aansluit bij Indymedia België. De Standaard lijkt eerder afstand te nemen van de civiele maatschappij, waardoor dit op de onderzoeker een afstandelijke indruk nalaat.

Na de bespreking van de onderzoeksresultaten, worden de voornaamste conclusies samengevat in een kort besluit.

⁵⁰⁵ Voor een schematische voorstelling hiervan zie p. 98.

4. Besluit onderzoeksresultaten

De resultaten uit de eerste onderzoeksvraag wezen op de aanwezigheid van een Europese civiele maatschappij in de berichtgeving van Indymedia, De Standaard en Le Soir. Indymedia sprong er op dat vlak het meeste uit. De berichtgeving op Indymedia besteedde vrij frequent aandacht aan een Europese civiele maatschappij. Dit gebeurde op twee niveaus. Enerzijds door te verwijzen naar een samenbundeling van nationaal protest, en anderzijds door in te gaan op Europese verbanden deel uitmakend van de civiele maatschappij. In vergelijking met lokaal en globaal protest bleef deze Europese civiele maatschappij wel in beperkte mate aanwezig.

Bij een kritische discoursanalyse van de twee mainstream kranten, De Standaard en Le Soir, werd vastgesteld dat een Europese civiele maatschappij slechts sporadisch aan de orde was. Hier waren vooral een lokale en een nationale civiele maatschappij frequent aanwezig. De Europese civiele maatschappij werd enkel op het tweede niveau opgemerkt.

Uit de tweede onderzoeksvraag kon geconcludeerd worden dat alle onderzochte media de civiele maatschappij (zowel lokaal, nationaal, Europees als globaal) oppositioneel weergeven. Deze oppositionele krachten leken voor Indymedia en Le Soir een troef, terwijl De Standaard hier heel wat minder positief tegenover stond. Dit werd afgeleid uit de onderzoeksbevinding dat De Standaard negatieve stemmen oplaat in verband met het protest van de civiele maatschappij.

In een derde en laatste onderzoeksvraag werd gepeild naar een link tussen een Europese civiele maatschappij en een Europese identiteit in de media. Binnen deze vraag lagen Indymedia en Le Soir ongeveer op dezelfde lijn. In de berichtgeving werd de Europese civiele maatschappij indirect gekoppeld aan een ruimere Europese identiteit. Door een positief standpunt te laten doorschijnen ten overstaan van de Europese civiele maatschappij en deze af te zetten tegen een negatieve representatie van Europa, komt een 'wij'- 'zij' relatie tot uiting in de berichtgeving. 'Wij' = de Europese civiele maatschappij zijn goed tegenover 'zij' = Europa die slecht zijn. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de Europese civiele maatschappij geen deel uitmaakt van een equivalentieketen met als knooppunt de Europese identiteit.

In De Standaard daarentegen werd een andere trend vastgesteld. Hier werd eerder een negatieve houding aangenomen ten over staan van een Europese civiele maatschappij. Tegenover Europa (wat ons iets kan zeggen over een Europese identiteit in De Standaard)

werd eerder een neutrale positie ingenomen. Dit maakt dat er geen sprake is van een uitgesproken 'wij-zij' relatie, zoals die werd teruggevonden op Indymedia en in Le Soir.

DEEL V: ALGEMEEN BESLUIT

Dit onderzoek leerde ons dat de onzekerheid waarmee de wetenschappelijke literatuur kampt omtrent de Europese identiteit, zich eveneens weerspiegelt in de berichtgeving van de onderzochte media. Is er al sprake van een Europese civiele maatschappij, dan wordt deze afgezet tegen een Europese identiteit. In het andere geval (De Standaard) wordt eerder een neutrale positie ingenomen ten overstaan van Europa, terwijl het medium zich eerder afzet tegen een Europese civiele maatschappij. We mogen echter niet te pessimistisch zijn, gezien een Europese civiele maatschappij en een Europese identiteit toch aanwezig zijn in die media. Gezien de vaagheid en onzekerheid aanwezig in de literatuur, is dit toch een positieve constatactie. Deze conclusies dienen uiteraard gekaderd te worden binnen de onderzoeksperiode, zijnde de militaire fase van de Irak-crisis.

Dit onderzoek wil hoofdzakelijk een aanzet geven naar toekomstige studies met betrekking tot het complexe domein van de Europese identiteit. In de loop van het literatuuronderzoek werd vastgesteld dat menig auteur zich reeds in de problematiek van de Europese identiteit verdiept hebben. Toch werd er hier nauwelijks stilgestaan bij de eventuele rol van de media in de constructie van een Europese identiteit. Daar de media niet meer weg te denken zijn uit de hedendaagse samenleving, is verder onderzoek naar hoe de media bijdragen aan de discussie over een Europese identiteit een must.

We geven een aantal mogelijke onderzoekspistes aan.

In het verlengde van dit onderzoek is er nood aan onderzoek van andere media. Hierbij denken we aan Franse, Duitse, Spaanse en Britse geschreven pers. Frankrijk, Duitsland, Spanje en Groot-Brittannië speelden namelijk een belangrijke rol in de Irak-discussie binnen Europa. Uiteraard is een goede talenkennis hier vereist, daar bij kwalitatieve analyse vrij dicht op de tekst gelezen wordt. Zonder een degelijke taalbeheersing zouden nuances en subtiliteiten al snel verloren gaan.

Naast de onderzoeksperiode van de Irak-crisis, kan eveneens onderzoek verricht worden naar de representatie van de Europese identiteit in doorsnee berichtgeving. Binnen dit onderzoek werd namelijk niet voor niets voor de onderzoeksperiode van de Irak-crisis gekozen. Dit brengt de mogelijkheid met zich mee dat onderzoeksresultaten hier invloed van ondervinden. In doorsnee berichtgeving is een Europese civiele maatschappij als onderzoeksobject minder van toepassing, maar bepaalde patronen kunnen een Europese identiteit in de media aan het licht te brengen.

Uiteraard is niet enkel de geschreven pers het kanaal via dewelke de Europese identiteit verder uitgespit moet worden. Onderzoek met betrekking tot audiovisuele media is minstens even interessant. Hier kan tekst geïnterpreteerd worden in de ruime betekenis van het woord, gezien er in de audiovisuele media naast tekst (in de enge betekenis) tevens sprake is van beelden. Een eventueel probleem is hier de toegang tot audiovisuele archieven, wat het onderzoek in het gedrang kan brengen. Maar waar een wil is, is een weg?

Een zegswijze dat ook binnen dit onderzoek van toepassing is, daar deze thesis ook heel wat problemen met zich meebracht.

Een eerste struikelblok betrof de discoursstheorie van Laclau en Mouffe. Door de hoge moeilijkheidsgraad van deze literatuur, ontstonden twijfels over de interpretatie ervan. Hierdoor ontstond een proces van lezen, herlezen, schrijven en herschrijven. Ondanks deze moeilijkheden bracht dit denkproces toch een grote voldoening met zich mee.

Ook de dataverzameling zorgde voor moeilijkheden. Binnen Indymedia België werden we geconfronteerd met een overload aan datamateriaal. 851 artikels om precies te zijn, wat in het kader van een thesis niet haalbaar is. Hierdoor werd een eigen criterium ingeschakeld wat de zoekresultaten aanzienlijk terugdrong.

Wat de onderzoeksmethode betreft was een kritische discoursanalyse een goede keuze. Er werd echter aanzienlijk wat geworsteld met Faircloughs analysemodel. Er werd namelijk getracht zijn analysemodel in te passen in wat er in dit onderzoek van belang was. Het aanpassingsvermogen van dit model aan de noden van het onderzoek, is uiteraard een zeer grote troef. Toch bleek de interpretatie van het model niet altijd even evident, gezien het abstracte karakter ervan.

Naast problemen is een algemeen besluit het moment waarop we als onderzoeker kritisch reflecteren over het eigen werk. Dit brengt onvermijdelijk een aantal punten van kritiek met zich mee.

Een eerst punt van kritiek betreft online-artikels. Dit nadeel slaat onder andere op het feit dat de onderzoeker geen controle heeft over de authenticiteit van de artikels. De online-versie wijkt mogelijk af van de oorspronkelijke versie. Ook de wijze van elektronisch archiveren gaat aan de onderzoeker voorbij. Deze nadelen kunnen opgevangen worden door een duik te nemen in de oorspronkelijke krantenarchieven. Toch dient de onderzoeker er rekening mee te houden dat dit een zeer tijdrovende bezigheid is. Dit is dan ook het grootste voordeel aan online-artikels: het gaat snel, de computer doet immers alles voor jou. Spijtig genoeg maakt dit de doorzichtigheid van het onderzoek kleiner.

In de loop van het empirische onderzoek, merkten we op dat alternatieve media in het kader van dit onderzoek naar een Europese civiele maatschappij van groot belang zijn. Een analyse van andere alternatieve media zou zo de relevantie van dit onderzoek opdrijven. Om de haalbaarheid van het onderzoek echter niet in het gedrang te laten komen, werd beperkt tot het alternatief medium Indymedia België.

Tot slot nog even dit: identiteit werd in dit onderzoek als een ontzettend complex onderzoeksgebied ervaren. Dit maakte het moeilijk om uitspraken in de mond te nemen. Deze vaststelling mag echter niet afschrikken, maar moet juist aanzetten tot verder onderzoek in verband met identiteit en Europese identiteit.

We sluiten deze thesis af met het volgende citaat:

“Although news media cannot really play a proactive role in the promotion of European identity or integration, it is possible to examine how the media contribute to identification with Europe through their information, education, and entertainment functions.”⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ KEVIN (D.). *Europe in the media: a comparison of reporting, representation, and rhetoric in national media systems in Europe*. Mahwah, Erlbaum, 2003, pp. 37-38.

BIBLIOGRAFIE

- ADAMSON (W.). *Hegemony and revolution: a study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. London, University of California Press, 1980, 304 p.
- AHMAD (A.). Contextualizing conflict: the US 'war on terrorism'. In: THUSSU (D.), FREEDMAN (D.) (eds.). *War and the media: reporting conflict 24/7*. London, Sage, 2003, pp. 15-27.
- ANDERSON (B.). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London, Verso, 1991, 224 p.
- ASHFORTH (B.), MAEL (F.). Social identity theory and the organization. In: *Academy of Management Review*, 1989, volnr. 14, nr. 1, pp. 20-39.
- BAARDA (D.), DE GOEDE (M.), TEUNISSEN (J.). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen, Stenfert Kroese, 2001, 255 p.
- BAKER (G.). *Civil society and democratic theory: alternative voices*. London, Routledge, 2002a, 191 p.
- BAKER (G.). Problems in the theorisation of global civil society. In: *Political Studies*, 2002b, volnr. 50, nr. ?, pp. 928-943.
- BECK (U.). What is globalization? In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge, Polity, 2002, pp. 99-103.
- BIERNATZKI (W.). War and media. In: *Communication Research Trends*, 2003, volnr. 22, nr. 3, pp. 3-31.
- BOBBIO (N.). Gramsci and the conception of civil society. In: BELLAMY (R.) (ed.). *Which socialism? Marxism, socialism and democracy*. Cambridge, Polity Press, 1987, pp. 139-161.
- BOGGS (C.). *Gramsci's Marxism*. London, Pluto Press, 1978, 145 p.
- BRING (O.), BROSTRÖM (P.). The Iraq war and international law: from Hugo Grotius to George W. Bush. In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, pp. 118-140.
- BRUTER (M.). *Citizens of Europe? The emergence of a mass European identity*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005, 221 p.
- CALHOUN (C.). Nationalism and civil society: democracy, diversity and self-determination. In: *International Sociology*, 1993, volnr. 8, nr. 4, pp. 304-335.
- CARRUTHERS (S.). *The media at war: communication and conflict in the twentieth century*. Houndmills, Palgrave, 2000, 321 p.
- CHANDHOKE (N.). The 'civil' and the 'political' in civil society: the case of India. In: BURNELL (P.), CALVERT (P.) (eds.). *Civil society in democratization*. London, Cass, 2004, pp. 143-166.
- CHANDLER (D.). *Constructing global civil society: morality and power in international relations*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005, 238 p.

- CHIAPELLO (E.), FAIRCLOUGH (N.). Understanding the new management ideology: a transdisciplinary contribution from critical discourse analysis and new sociology of capitalism. In: *Discourse and society*, 2002, volnr. 13, nr. 2, pp. 185-208.
- CHOULIARAKI (L.), FAIRCLOUGH (N.). *Discourse in late modernity: rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh, University Press, 2004, 168 p.
- CHUBIN (S.). Iran and the war: from stalemate to ceasefire. In: KARSH (E.) (ed.). *The Iran-Iraq war: impact and implications*. London, Macmillan, 1989, pp. 13-25.
- CHUBIN (S.), TRIPP (C.). *Iran and Iraq at war*. London, Tauris, 1988, 318 p.
- COHEN (J.), ARATO (A.). *Civil society and political theory*. Cambridge, MIT press, 1992, 771 p.
- CROCKATT (R.). *America embattled: September 11, anti-Americanism, and the global order*. London and New York, Routledge, 2003, 205 p.
- CROOK (A.). *European civil society or civil society in Europe?* Hungary, CIVICUS in Europe, s.d., 4 p.
- CROSSLEY (N.). *Making sense of social movements*. Buckingham, Open University Press, 2002, 207 p.
- DE BENS (E.). *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen*. Tielt, Lannoo, 2001, 455 p.
- DELANTY (G.). Cosmopolitanism and violence. The limits of global civil society. In: *European Journal of Social Theory*, 2001, volnr. 4, nr. 1, pp. 41-51.
- DELANTY (G.). The quest for European identity. In: ERIKSEN (E.) (ed.). *Making the European polity: reflexive integration in the EU*. London, Routledge, 2005, pp. 127-142.
- DELL'OLIO (F.). *Europeanization of citizenship: between the ideology of nationality immigration and European identity*. Aldershot, Ashgate, 2005, 170 p.
- DE SAUSSURE (F.). Linguistique de la langue et linguistique de la parole. In: BAILLY (C.), SECHEHAYE (A.) (eds.). *Cours de linguistique générale*. Paris, Payot, 1995, pp. 36-39.
- DE SAUSSURE (F.). Objet de la linguistique. In: BAILLY (C.), SECHEHAYE (A.) (eds.). *Cours de linguistique générale*. Paris, Payot, 1995, pp. 23-35.
- DUNN (J.). The contemporary political significance of John Locke's conception of civil society. In: KAVIRAJ (S.), KHILNANI (S.) (eds.). *Civil society: history and possibilities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, pp. 39-57.
- DWORKIN (R.). Terror and the attack on civil liberties. In: ROCKMORE (T.), MARGOLIS (J.), MARSOOBAN (A.) (eds.). *The philosophical challenge of September 11*. Oxford, Blackwell, 2005, pp. 81-95.
- EDWARDS (J.). After the fall. In: *Discourse and Society*, 2004, volnr. 15, nr. 2-3, pp. 155-184.
- EL AZHARY (M.). Introduction. In: EL AZHARY (M.) (ed.). *The Iran-Iraq war: an historical, economic and political analysis*. London, Croom Helm, 1984, pp. 1-7.
- ELCHARDUS (M.). *Sociologie*. Brussel, VUBpress, 1996, 275 p.

- FAIRCLOUGH (N.). *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London, Routledge, 2003, 270 p.
- FAIRCLOUGH (N.). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London, Longman, 1995a, 265 p.
- FAIRCLOUGH (N.). Introduction. In: FAIRCLOUGH (N.) (ed.). *Critical language awareness*. Harlow, Longman, 1992b, pp. 1-29.
- FAIRCLOUGH (N.). The discourse of New Labour: critical discourse analysis. In: WETHERELL (M.), TAYLOR (S.), YATES (S.) (eds.). *Discourse as data: a guide for analysis*. London, Sage, 2001, pp. 229-266.
- FAIRCLOUGH (N.). *Language and power*. London, Longman, 1992a, 259 p.
- FAIRCLOUGH (N.). *Media discourse*. London, E. Arnold, 1995b, 214 p.
- FAIRCLOUGH (N.). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. In: WODAK (R.), MEYER (M.) (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London, Sage, 2004, pp. 121-138.
- FEMIA (J.). *Gramsci's political thought: hegemony, consciousness, and the revolutionary process*. Oxford, Clarendon, 1981, 303 p.
- FEMIA (J.). Civil society and the Marxist tradition. In: KAVIRAJ (S.), KHILNANI (S.) (eds.). *Civil society: history and possibilities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, pp. 131-146.
- FIREMAN (B.), GAMSON (W.). Utilitarian logic in the resource mobilization perspective. In: ZALD (M.), MCCARTHY (J.) (eds.). *The dynamics of social movements: resource mobilization, social control, and tactics*. Cambridge, Winthrop, 1979, pp. 8-44.
- FREEDMAN (L.). War in Iraq: selling the threat. In: *Survival*, 2004, volnr. 46, nr. 2, pp. 7-50.
- GAUNTLETT (D.). *Media, gender and identity: an introduction*. London, Routledge, 2002, 288 p.
- GELLNER (E.). *Nations and nationalism*. Oxford, Blackwell, 1993, 150 p.
- GIDDENS (A.). *The consequences of modernity*. Cambridge, Polity Press, 1990, 186 p.
- GRAMSCI (A.). The intellectuals. In: HOARE (Q.) (ed.). *Selections from the Prison notebooks of Antonio Gramsci*. London, Lawrence and Wishart, 1978, pp. 3-23.
- GRAY (C.). A new war for a new century? The use of force against terrorism after September 11, 2001. In: EDEN (P.), O'DONNELL (T.) (eds.). *September 11, 2001: a turning point in international and domestic law?* Ardsley, Transnational Publishers, 2005, pp. 97-125.
- GREGORY (D.). *The colonial present: Afghanistan, Palestine, Iraq*. Oxford, Blackwell, 2005, 367 p.
- HALL (S.). The work of representation. In: HALL (S.) (ed.). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London, Sage, 1997, pp. 15-71.
- HALL (J.), TRENTMANN (F.). Contests over civil society: introductory perspectives. In: HALL (J.), TRENTMANN (F.) (eds.). *Civil society: a reader in history, theory and global politics*. New York, Palgrave Macmillan, 2005, pp. 1-25.

- HALLENBERG (J.). What were the Bush administration's goals in invading Iraq? In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, pp. 21-37.
- HELD (D.). Cosmopolitanism: Ideas, Realities and Deficits. In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *Governing globalization: Power, Authority and Global Governance*. Oxford, Polity, 2002, pp. 305-324.
- HELD (D.). From Executive to Cosmopolitan Multilateralism. In: HELD (D.), KOENIG-ARCHIBUGI (M.) (eds.). *Taming globalization: frontiers of governance*. Cambridge, Polity, 2003, pp. 160-186.
- HELD (D.), MCGREW (A.). *Globalization, anti-globalization*. Oxford, Polity, 2003, 158 p.
- HELD (D.), MCGREW (A.), GOLDBLATT (D.), PERRATON (J.). Rethinking globalization. In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge, Polity, 2002, pp. 54-60.
- HENDRICKSON (D.), TUCKER (R.). Revisions in need of revising: what went wrong in the Iraq war. In: *Survival*, 2005, volnr. 47, nr. 2, pp. 1- 44.
- HILL (C.). Renationalizing or regrouping? EU foreign policy since 11 September 2001. In: *Journal of Common Market Studies*, 2004, volnr. 42, nr. 1, pp. 143-163.
- HIRO (D.). *The longest war: the Iran-Iraq military conflict*. London, Grafton, 1990, 323 p.
- HULDT (B.). The Iraq war and the transatlantic relationship. In: HALLENBERG (J.), KARLSSON (H.) (eds.). *The Iraq war: European perspectives on politics, strategy and operations*. Abington, Routledge, 2005, pp. 38-60.
- HUNTINGTON (S.). *Wie zijn wij? Over de Amerikaanse identiteit*. Baarn, Ambo, 2004, 415 p.
- HÜTTNER (H.). Contextuele analyse. In: HÜTTNER (H.), RENCKSTORF (K.), WESTER (F.) (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 1995, pp. 247-259.
- JANOSKI (T.). *Citizenship and civil society. A framework of rights and obligations in liberal, traditional, and social democratic regimes*. United Kingdom, Cambridge University Press, 1998, 316 p.
- JANSEN (T.). European identity and/or the identity of the European Union. In: JANSEN (T.) (ed.). *Reflections on European identity*. S.I., Europese Commissie, 1999, pp. 27-36.
- JENKINS (R.). *Social identity*. London, Routledge, 1996, 206 p.
- JERVIS (R.). Understanding the Bush doctrine. In: CARALEY (D.) (ed.). *American hegemony: preventive war, Iraq, and imposing democracy*. New York, Academy of Political Science, 2004, pp. 3-26.
- KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.). Introduction. In: KALDOR (M.), ANHEIER (H.), GLASIUS (M.) (eds.). *Global civil society 2004/5*. London, Sage, 2005, pp. 1-22.
- KAPFERER (S.). Ends and means in politics: international law as framework for political decisionmaking. In: EDEN (P.), O'DONNELL (T.) (eds.). *September 11, 2001: a turning point in international and domestic law?* Ardsley, Transnational Publishers, 2005, pp. 25-83.
- KARSH (E.). *The Iran-Iraq war: a military analysis*. London, International Institute for Strategic Studies, 1987, 72 p.

- KEANE (J.). Despotism and democracy: the origins and development of the distinction between civil society and the state 1750-1850. In: KEANE (J.) (ed.). *Civil society and the state: new European perspectives*. London, Verso, 1988, pp. 35-71.
- KEANE (J.). *Civil society. Old images, new visions*. United Kingdom, Polity Press, 1998, 201 p.
- KEANE (J.). *Global civil society?* Cambridge, University Press, 2005, 220 p.
- KELLNER (D.). *From 9/11 to terror war: the dangers of the Bush legacy*. Lanham, Rowman and Littlefield, 2003, 317 p.
- KEVIN (D.). *Europe in the media: a comparison of reporting, representation, and rhetoric in national media systems in Europe*. Mahwah, Erlbaum, 2003, 203 p.
- KHILNANI (S.). The development of civil society. In: KAVIRAJ (S.), KHILNANI (S.) (eds.). *Civil society: history and possibilities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, pp. 11-32.
- KIELY (R.). Global civil society and spaces of resistance. In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Aldershot, Ashgate, 2005, pp. 138-153.
- KRIESI (H.), KOOPMANS (R.), DUYVENDAK (J.), GIUGNI (M.). *New social movements in Western Europe: a comparative analysis*. Minneapolis, University of Minnesota, 1998, 310 p.
- LACLAU (E.). *Emancipation(s)*. London, Verso, 1996, 124 p.
- LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London, Verso, 1992, 197 p.
- LACLAU (E.), MOUFFE (C.). Post-Marxism without apologies. In: *New Left Review*, jg. 166, nr. ?, 1987, pp. 79-106.
- LACLAU (E.). *New reflections on the revolution of our time*. London, Verso, 1990, 263 p.
- LACLAU (E.), ZAC (L.). Minding the gap: the subject of politics. In: LACLAU (E.) (ed.). *The making of political identities*. London, Verso, 1994, pp. 11-39.
- LACROIX (J.). For a European constitutional patriotism. In: *Political studies*, 2002, volnr. 50, nr. ?, pp. 944-958.
- LAXER (G.), HALPERIN (S.). Effective resistance to corporate globalization. In: LAXER (G.), HALPERIN (S.) (eds.). *Global civil society and its limits*. New York, Palgrave, 2003, pp. 1-21.
- LAYNE (C.). Iraq and beyond: 'old Europe' and the end of the U.S. hegemony. In: BALIS (C.), SERFATY (S.) (eds.). *Visions of America and Europe: September 11, Iraq, and transatlantic relations*. Washington, Center for Strategic and International Studies, 2004, pp. 47-69.
- LEAMAN (G.). Iraq, American empire, and the war on terrorism. In: ROCKMORE (T.), MARGOLIS (J.), MARSOOBIAN (A.) (eds.). *The philosophical challenge of September 11*. Oxford, Blackwell, 2005, pp. 4-18.
- LEWIS (J.). *Cultural studies: the basics*. London, Sage, 2002, 492 p.
- LI (Q.), BREWER (M.). What does it mean to be an American? Patriotism, nationalism, and American identity after 9/11. In: *Political Psychology*, 2004, volnr. 25, nr. 5, pp. 727- 739.

- MCGREW (A.). Democracy beyond borders? In: HELD (D.), MCGREW (A.) (eds.). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge, Polity, 2002, pp. 405-419.
- MCQUAIL (D.). *Mass communication theory: an introduction*. London, Sage, 1994, 416 p.
- MCWHINNEY (E.). *The September 11 terrorist attacks and the invasion of Iraq in contemporary international law: opinions on the emerging new world order system*. Leiden, Nijhoff, 2004, 106 p.
- MEAD (G.). 1927 Lectures in Social Psychology. In: MILLER (D.) (ed.). *The individual and the social self*. Chicago, University of Chicago press, 1982, pp. 106-175.
- MELUCCI (A.). Social movements and the democratization of everyday life. In: KEANE (J.) (ed.). *Civil society and the state: new European perspectives*. London, Verso, 1988, pp. 245-260.
- MELUCCI (A.). Movements as messages. In: KEANE (J.), MIER (P.) (eds.). *Nomads of the present: social movements and individual needs in contemporary society*. London, Century Hutchinson, 1989, pp. 38-57.
- MOUFFE (C.). Democracy – radical and plural. In: *CSD Bulletin*, winter 2001-2002, volnr. 9, nr. 1, pp. 10-13.
- MOUFFE (C.). Deconstruction, pragmatism and the politics of democracy. In: MOUFFE (C.) (ed.). *Deconstruction and pragmatism*. London, Routledge, 1996, pp. 1-12.
- MOUFFE (C.). *La politique et ses enjeux: pour une démocratie plurielle*. Paris, Découverte/Mauss, 1994, 175 p.
- MOUFFE (C.). *On the political*. London, Routledge, 2005a, 144 p.
- MOUFFE (C.). *The democratic paradox*. London, Verso, 2000, 143 p.
- MOUFFE (C.). *The return of the political*. London, Verso, 2005b, 156 p.
- MULLER (E.). Terrorisme en terreurbestrijding voor en na 11 september 2001. In: PATTYN (B.), WOUTERS (J.) (eds.). *Schokgolven: terrorisme, fundamentalisme en 11 september*. Leuven, Davidsfonds, 2002, pp. 25-35.
- NASH (K.). Cosmopolitan political community: Why does it feel so right? In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Abington, Ashgate, 2005, pp. 34-45.
- NOHRSTEDT (S.), OTTOSEN (R.). Introduction. In: NOHRSTEDT (S.), OTTOSEN (R.) (eds.). *Global war, local views: media images of the Iraq war*. Göteborg, Nordicom, 2005, pp. 9-23.
- O'BYRNE (D.). Globalization, cosmopolitanism and the problem of civil society: some introductory remarks. In: EADE (J.), O'BYRNE (D.) (eds.). *Global ethics and civil society*. Aldershot, Ashgate, 2005, pp. 1-14.
- OLSEN (J.). Europeanization. In: CINI (M.) (ed.). *European Union politics*. Oxford, University Press, 2003, pp. 333-348.
- OYSERMAN (D.). Self-concept and identity. In: BREWER (M.), HEWSTONE (M.) (eds.). *Self and social identity*. Oxford, Blackwell, 2004, pp. 5-24.
- PAGDEN (A.). Europe: conceptualizing a continent. In: PAGDEN (A.) (ed.). *The idea of Europe: from antiquity to the European Union*. Cambridge, University Press, 2002, p. 33-54.

- PASSERINI (L.). From the ironies of identity to the identities of irony. In: PAGDEN (A.) (ed.). *The idea of Europe: from antiquity to the European Union*. Cambridge, University Press, 2002, pp. 191-208.
- PAULY (R.). *US foreign policy and the Persian Gulf: safeguarding American interests through selective multilateralism*. Aldershot, Ashgate, 2005, 158 p.
- PHILLIPS (L.), JØRGENSEN (M.). *Discourse analysis as theory and method*. London, Sage, 2002, 229 p.
- PINXTEN (R.), CORNELIS (M.). European identity: one and many at the same time. In: MAIER (R.) (ed.). *Citizenship and identity*. Maastricht, Shaker Publishing, 2004, pp. 19-38.
- RADAELLI (C.). Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change. In: *European Integration online Papers*, 2000, volnr. 4, nr. 8, p. 1-28.
- RAMONET (I.). *Irak: histoire d'un désastre*. Paris, Galilée, 2005, 198 p.
- RIGGINS (S.). The rhetoric of othering. In: RIGGINS (S.) (ed.). *The language and politics of exclusion: others in discourse*. Thousand Oaks, Sage, 1997, pp. 1-30.
- ROCKMORE (T.). On the so-called war on terrorism. In: ROCKMORE (T.), MARGOLIS (J.), MARSOOBIAN (A.) (eds.). *The philosophical challenge of September 11*. Oxford, Blackwell, 2005, pp. 178-193.
- RONDINELLI (D.). International goals and strategies for Afghanistan's development: reconstruction and beyond. In: MONTGOMERY (J.), RONDINELLI (D.) (eds.). *Beyond reconstruction in Afghanistan: lessons from development experience*. New York, Palgrave Macmillan, 2004, pp. 11-31.
- RUMFORD (C.). European civil society or transnational social space? Conceptions of society in discourses of EU citizenship, governance and the democratic deficit: an emerging agenda. In: *European Journal of Social Theory*, 2003, volnr. 6, nr. 1, pp. 25-43.
- SAID (E.). *Orientalism*. New York, Pantheon Books, 1978, 368 p.
- SCHOLTE (J.). *Globalization: a critical introduction*. Houndmills, Palgrave, 2000, 361 p.
- SCOTT (A.). *Ideology and the new social movements*. London, Unwin Hyman, 1990, 174 p.
- SHAW (M.). *Civil society and media in global crises. Representing distant violence*. London, Printer, 1996, 212 p.
- SHAWCROSS (W.). *Allies: the U.S., Britain, Europe, and the war in Iraq*. New York, Public Affairs, 2004, 261 p.
- SILBERSTEIN (S.). *War of words: language, politics and 9/11*. London, Routledge, 2004, 172 p.
- SMITH (A.). Rastafari as resistance and the ambiguities of essentialism in the 'new social movements'. In: LACLAU (E.) (ed.). *The making of political identities*. London, Verso, 1994, pp. 171-204.
- SMITH (P.). *Why war?: the cultural logic of Iraq, the Gulf War, and Suez*. Chicago, University Press, 2006, 254 p.
- STERNER (M.). The Persian Gulf: the Iran-Iraq war. In: *Foreign Affairs*, 1984, jg. ?, nr. ?, pp. 128-143.

- STERNER (M.). The Gulf Cooperation Council and Persian Gulf Security. In: NAFF (T.) (ed.). *Gulf security and the Iran-Iraq war*. Washington, National Defense University Press, 1985, pp. 1-23.
- TAYLOR (P.). *War and the media: propaganda and persuasion in the Gulf War*. Manchester, University Press, 1992, 338 p.
- TEXIER (J.). Gramsci, theoretician of the superstructures. On the concept of civil society. In: MOUFFE (C.) (ed.). *Gramsci and Marxist theory*. London, Routledge and Kegan Paul, 1979, pp. 48-79.
- THOMPSON (J.). *The media and modernity: a social theory of the media*. Cambridge, Polity Press, 1995, 314 p.
- TITSCHER (S.), MEYER (M.), WODAK (R.), VETTER (E.). *Methods of text and discourse analysis*. London, Sage, 2000, 278 p.
- TORFING (J.). Discourse theory: achievements, arguments, and challenges. In: HOWARTH (D.), TORFING (J.) (eds.). *Discourse theory in European politics: identity, policy and governance*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005, pp. 1-32.
- TORFING (J.). *New theories of discourse: Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford, Blackwell, 1999, 342 p.
- TOURAINÉ (A.). *The voice and the eye: an analysis of social movements*. Cambridge, University Press, 1981, 225 p.
- TUMBER (H.), PALMER (J.). *Media at war: the Iraq crisis*. London, Sage, 2004, 188 p.
- VAN DIJK (T.). Principles of critical discourse analysis. In: WETHERELL (M.), TAYLOR (S.), YATES (S.) (eds.). *Discourse theory and practice: a reader*. London, Sage, 2001, pp. 300-317.
- VAN DIJK (T.). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In: WODAK (R.), MEYER (M.) (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London, Sage, 2004, pp. 95-120.
- VAN DIJK (T.). *News as discourse*. Hillsdale, Erlbaum, 1988, 200 p.
- VAN HAM (P.). *European integration and the postmodern condition: governance, democracy, identity*. London, Routledge, 2001, 260 p.
- VAN POECKE (L.), VAN DEN BULCK (H.). *Culturele globalisering en lokale identiteit. Amerikanisering van de Europese media*. Leuven, Garant, 1994, 117 p.
- VAN ROOY (A.). *The global legitimacy game: civil society, globalization, and protest*. New York, Palgrave Macmillan, 2004, 194 p.
- WAREING (S.). What is language and what does it do? In: SINGH (I.), PECCEI (J.) (eds.). *Language, society and power: an introduction*. London, Routledge, 2004, pp. 1-16.
- WATERMAN (P.). *Globalization, social movements and the new internationalisms*. London, Continuum, 2001, 302 p.
- WESTER (F.). Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpreterende werkwijze. In: HUTTNER (H.), RENCKSTORF (K.), WESTER (F.) (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 1995, pp. 624-649.
- WESTER (F.), PETERS (V.). *Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures*. Bussum, Coutinho, 2004, 220 p.

WHITE (G.). Civil society, democratization and development: clearing the analytical ground. In: BURNELL (P.), CALVERT (P.) (eds.). *Civil society in democratization*. London, Cass, 2004, pp. 6-21.

WITTE (E.). *Media en politiek: een inleiding tot de literatuur*. Brussel, VUB press, 2002, 247 p.

WODAK (R.). *Disorders of discourse*. London, Longman, 1996, 200 p.

WODAK (R.). Introduction. In: WODAK (R.) (ed.). *Language, power and ideology: studies in political discourse*. Amsterdam, Benjamins, 1989, pp. 13-19.

WODAK (R.). What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. In: WODAK (R.), MEYER (M.) (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London, Sage, 2004, pp. 1-13.

WOODWARD (K.). Concepts of difference and identity. In: WOODWARD (K.) (ed.). *Identity and difference*. London, Sage, 1997, pp. 7-62.

Internetbronnen

BOEREE (G.). *Personality theories*.
<http://www.ship.edu/~cgboeree/erikson.html>
Datum van raadpleging: 2 april 2006

CAMMAERTS (B.), VAN AUDENHOVE (L.). *ICT-usage among transnational social movements in the networked society: to organize, to mediate and to influence*.
http://www.lse.ac.uk/collections/EMTEL/reports/cammaerts_2003_emtel.pdf
Datum van raadpleging: 9 juli 2006

CANEL (E.). *New social movement theory and resource mobilization theory: the need for integration*.
http://www.idrc.ca/en/ev-54446-201-1-DO_TOPIC.html
Datum van raadpleging: 2 mei 2006

CARPENTIER (N.), SPEE (S.). *Discoursanalyse: cursustekst informatieverwerking UIA Dept. PSW*.
<http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/disc.html>
Datum van raadpleging: 26 mei 2006

CARPENTIER (N.), TERZIS (G.) (eds). *Media representations of war and conflict*.
http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/war&media_finalreport.pdf
Datum van raadpleging: 10 januari 2006

CHANDLER (D.). *Building global civil society 'from below'?*
<http://www.wmin.ac.uk/sshl/page-902-smhp=1>
Datum van raadpleging: 4 april 2006

CHANDLER (D.). *Marxist media theory*.
<http://www.aber.ac.uk/media/Documents/marxism/marxism10.html>
Datum van raadpleging: 6 april 2006

CUNEO (C.). *Antonio Gramsci: four conceptions of the state*.
<http://socserv2.mcmaster.ca/soc/courses/soc2r3/gramsci/stateidx.htm>, zie bijlage: p.
Datum van raadpleging: 6 april 2006

DRYZEK (J.). *Deliberative democracy in divided societies: alternatives to agonism and analgesia*.
http://socpol.anu.edu.au/pdf-files/Dryzek_divided.pdf
Datum van raadpleging: 28 maart 2006

FAIRCLOUGH (N.). *Critical discourse analysis in transdisciplinary research*.
<http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/paper4.doc>
Datum van raadpleging: 25 mei 2006

FOSSUM (J.). *Identity-politics in the European Union*.
http://www.arena.uio.no/publications/wp01_17.htm
Datum van raadpleging: 17 april 2006

JACOBS (D.), MAIER (R.). *Europese identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie*.
<http://users.belgacom.net/jacobs/oikos.pdf>
Datum van raadpleging: 18 april 2006

LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Hearts, minds and radical democracy*.
<http://www.redpepper.org.uk/natarch/XRADDEM.HTML>
Datum van raadpleging: 1 juni 2006

LACLAU (E.), MOUFFE (C.). *Marxist theory*.
<http://www.english.ilstu.edu/strickland/495/laclau2.html>
Datum van raadpleging: 3 juni 2006

LACLAU (E.). *Philosophical roots of discourse theory*.
<http://www.essex.ac.uk/centres/TheoStud/papers/Laclau%20-%20philosophical%20roots%20of%20discourse%20theory.pdf>
Datum van raadpleging: 3 juni 2006

MARTSCHING (B.). *Iran-Iraq war and waterway claims*.
<http://www.american.edu/TED/ice/iraniraq.htm>
Datum van raadpleging: 11 mei 2006

MEARSHEIMER (J.), WALT (S.). *An unnecessary war*.
<http://www.uwcsea.edu.sg/ed4u/unnecessary.pdf>
Datum van raadpleging: 13 mei 2006

N.N. *About*.
<http://www.indymedia.be/nl/about/>
Datum van raadpleging: 30 juli 2006

N.N. *Centrum voor Informatie over de Media*.
<http://www.cim.be/card/275/nl/auth/>
Datum van raadpleging: 9 juli 2006

N.N. *Erik Erikson*.
<http://www.coe.uh.edu/courses/epsy6330/ppshows/erikerikson.ppt>
Datum van raadpleging: 2 april 2006

N.N. *How the Un works*.
<http://www.un.org/Overview/brief1.html>
Datum van raadpleging: 3 juni 2006

N.N. Indymedia.be
<http://www.indymedia.be/nl/faq#a>
Datum van raadpleging: 9 juli 2006

N.N. *The North Atlantic Treaty*.
<http://www.nato.int/docu/basicxt/treaty.htm>
Datum van raadpleging: 16 mei 2006

N.N. *What is NATO?*
<http://www.nato.int/>
Datum van raadpleging: 16 mei 2006

OUTHWAITE (W.). *Toward a European Civil Society?*
http://www.zmk.uni-freiburg.de/Online_Texts/outhwaite_european_civil_society.htm
Datum van raadpleging: 25 juli 2006

RUMFORD (C.). *'Us and them' in the New Europe: theoretical approaches to the question of European identities*.
http://www.chrisrumford.org.uk/plate_us_and_them.html
Datum van raadpleging: 2 juli 2003

SMUCKER (P.). *After Tora Bora, US hunts alone*.
<http://www.csmonitor.com/2002/0128/p01s05-wosc.html>
Datum van raadpleging: 22 mei 2006

STETS (J.), BURKE (P.). *Identity theory and social identity theory*.
<http://wat2146.ucr.edu/papers/00a.pdf>
Datum van raadpleging: 2 juli 2003

VAN DIJK (T.). *Critical discourse analysis*.
<http://www.mfsd.org/debate/vandijk.pdf>
Datum van raadpleging: 26 mei 2006

VINK (M.). *What is Europeanization? and other questions on a new research agenda*.
http://www.essex.ac.uk/ECpR/standinggroups/yen/paper_archive/2nd_yen_rm_papers/vink2002.pdf
Datum van raadpleging: 18 april 2006

WOUTERS (J.). *De Irak-oorlog en het international recht*.
<http://www.law.kuleuven.be/iir/nl/opinies/JWopinielrakjk.pdf>
Datum van raadpleging: 5 mei 2006

Internetadressen raadpleging datamateriaal

<http://www.standaard.be/Archief/>

<http://indymedia.all2all.org/news/>

<http://www.pressbanking.com/nl-asp/>

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage 1: Internetpagina's

Bijlage 2: Lijst artikels De Standaard

Bijlage 3: Lijst artikels Le Soir

Bijlage 4: Lijst artikels Indymedia België

Bijlage 5: Lijst geanalyseerde artikels Indymedia België

Bijlage 6: Lijst niet-geanalyseerde artikels Indymedia België

Bijlage 7: Datamateriaal: zie CD-rom